

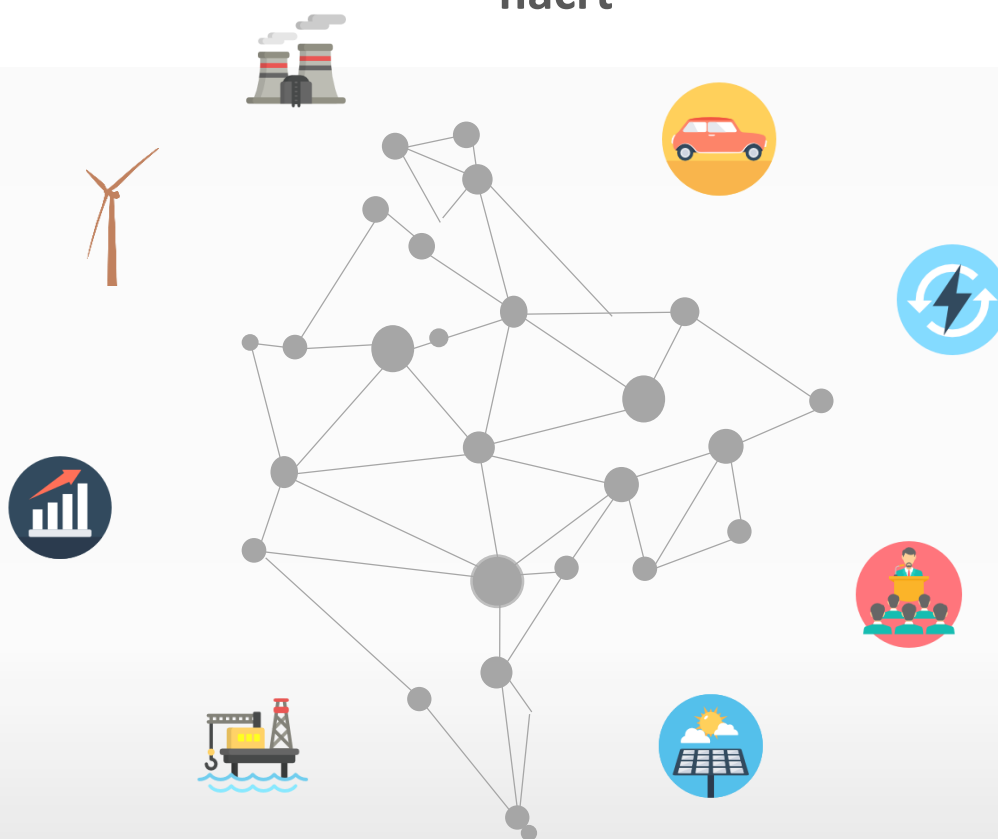

VLADA CRNE GORE

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU

2018 – 2020. GODINA

nacrt

PODGORICA, DECEMBAR 2018.

LISTA SKRAĆENICA	4
1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE	5
2. MAKROEKONOMSKI OKVIR	10
2.1 Najnovija ekonomska dešavanja	11
2.1.1 Bruto domaći proizvod	11
2.1.2 Inflacija	13
2.1.3 Zaposlenost i zarade	13
2.1.4 Kreditna aktivnost banaka.....	13
2.1.5 Eksterni sektor	14
2.2 Srednjoročni makroekonomski scenario	15
2.2.1 Osnovni makroekonomski scenario 2018-2020.	16
2.3 Alternativni scenariji i rizici.....	22
2.3.1 Makroekonomski scenario nižeg rasta 2018-2020.....	22
3. FISKALNI OKVIR	23
3.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi	23
3.2 Izvršenje budžeta u 2017. godini.....	26
3.3 Srednjoročni budžetski izgledi.....	28
3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)	33
3.5 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja	34
3.5.1 Državni i javne dug tokom 2017. godine	34
3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2018–2020.....	38
3.5.3 Scenario nižeg rasta.....	39
3.5.4 Stanje državnih garancija.....	40
3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom.....	42
3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika	42
3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom	43
3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir.....	44
3.8 Održivost javnih finansija	45
4. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2018-2020. GODINA	47
4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu	47
4.2 Kratak pregled reformskih mjera	47
4.3 Analiza po oblastima i mjere strukturnih reformi	49
4.3.1 Upravljanje javnim finansijama	49

4.3.2 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja	50
4.3.3 Sektorski razvoj.....	53
4.3.4 Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije	61
4.3.5 Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija	68
4.3.6 Reforme vezane za trgovinu.....	71
4.3.7 Obrazovanje i vještine	73
4.3.8 Zapošljavanje i tržišta rada	75
4.3.9 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti	76
5. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI	78
6. INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZAINTERESOVANIH STRANA.....	79
7. SUMARNI PODACI.....	80

LISTA SKRAĆENICA

BDV - Bruto dodata vrijednost	MSP - Mala i srednja preduzeća
CEFTA - Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini	PER - Program ekonomskih reformi
CGES - Crnogorski elektroprenosni sistem AD	NATO-Sjevernoatlanski savez
COSME - Program EU za konkurentnost MSP	NOK - Nacionalni okvir kvalifikacija
EBRD - Evropska banka za obnovu i razvoj	OECD - Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju
EIB - Evropska investiciona banka	PEP - Pretpristupni ekonomski program
EIF - Evropski investicioni fond	PER- Program ekonomskih reformi
EEN- Evropska mreža preduzeća	PRCG 2014-2017. - Pravci razvoja Crne Gore 2015-2018.
EFP- Ekonomsko-fiskalni program	RRC - Regionalni savjet za saradnju
EK - Evropska komisija	RUP - Rudnik uglja Pljevlja
EPCG - Elektroprivreda Crne Gore	SEETO - Observatorij za saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi
GPA-Sporazum o Vladinim nabavkama u okviru STO	SDI - Strane direktne investicije
IPA - Instrument za pretpristupnu pomoć	Strategija JIE 2020 - Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020.
IPARD - IPA ruralni razvoj	STO - Svjetska trgovinska organizacija
IRFCG - Investiciono-razvojni fond Crne Gore	TEP - Termoelektrana Pljev
JP - Javno preduzeće	
JPP - Javno-privatno partnerstvo	
KfW - Njemačka razvojna banka	

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

Program ekonomskih reformi je i ključni strateški dokument zemlje za srednjoročno makroekonomsko i fiskalno programiranje u Crnoj Gori, koji sadrži i prateću agendu strukturnih reformi važnih za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju sveukupne konkurentnosti zemlje. Istovremeno, Program ekonomskih reformi (u daljem tekstu: PER) je najvažniji dokument Crne Gore u ekonomskom dijalogu sa Evropskom unijom.

Slično kao i prethodnih godina, tematika obuhvaćena Programom ekonomskih reformi za period 2018-2020. godina bila je predmet širokog konsultativnog procesa sa najvažnijim zainteresovanim stranama u društvu, kao i rada međuresorne radne grupe koju je Vlada Crne Gore osnovala u cilju njegove izrade.

Ekonomska politika i proces evroatlanskih integracija Crne Gore

Najvažnije dostignuće Crne Gore na vanjskopolitičkom planu je što je 2017. godine postala 29. članica NATO saveza. Na taj način osigurali smo bezbjednost naše zemlje, ali i stvorili pretpostavke za ubrzaniji ekonomski rast i razvoj. Crna Gora je nepovratno svoju budućnost vezala za najmoćniji vojni i politički savez današnjice i dobila svoje mjesto za stolom gdje se odlučuje – prvi put u svojoj istoriji.

Veoma posvećeno radimo i na realizaciji našeg drugog vanjskopolitičkog prioriteta – članstvu u Evropskoj uniji. Crna Gora je do sada otvorila 30 i zatvorila 3 pregovaračka poglavlja. To nas jasno približava proklamovanom cilju 41. Vlade da do kraja mandata okonča pregovarački proces i Crnu Goru pripremi za punopravno članstvo u Evropskoj uniji. Na tom putu, fokus će i dalje biti na jačanju vladavine prava i daljem snaženju demokratskih kapaciteta države i društva u cjelini.

Vodeći intenzivno ova dva integraciona procesa, nije zanemarena ni regionalna saradnja. Proaktivan pristup Crne Gore u tome se ogleda kroz Berlinski proces koji je donio značajne benefite regionu Zapadnog Balkana u obnovi i modernizaciji zaostale infrastrukture. Kroz Zapadnobalkanski investicijski okvir Crnoj Gori je do sada odobreno 18 miliona eura za infrastrukturne projekte. Promovisan je novi način komunikacije među regionalnim liderima, kroz intenzivan dijalog na najvišem nivou, koji se odvijao ne samo u Briselu i evropskim prijestonicama, već prvi put i u državama regiona, a sve u cilju jačanja regionalne ekonomske saradnje i implementacije višegodišnjeg Akcionog plana za regionalni ekonomski prostor šest zemalja Zapadnog Balkana u CEFTA pravnom okviru. Radi pojednostavljenja trgovine robama unutar regiona Zapadnog Balkana, potpisan je dodatni Protokol 5 na Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), koji Crna Gora treba uskoro da ratifikuje. U toku su pregovori o dodatnom protokolu 6, usmjerenom na pojednostavljenje trgovine uslugama, odnosno veću mobilnost u regionu.

Takođe, Crna Gora kao članica Svjetske trgovinske organizacije (STO), redovno ispunjava obaveze koje proističu iz multilateralnog trgovinskog sistema i sporazuma unutar STO, a sve u cilju pojednostavljenja trgovine i povećanja ukupne konkurentnosti.

Strateški razvojni cilj za Crnu Goru u narednom srednjoročnom periodu i pravci ekonomske politike za njegovo ostvarenje

Strateški razvojni cilj Crne Gore definisan u Programu ekonomskih reformi je održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana. BDP po glavi stanovnika u tekućim cijenama je za 2017. godinu procijenjen na oko 6.770 eura dok je po paritetu kupovnih snaga trenutno na nivou od 42% EU prosjeka. Navedeno nam istovremeno ukazuje, da su Crnoj Gori i u narednom periodu potrebne stope realnog ekonomskog rasta, od oko 4% godišnje, kao što je ostvarenje u 2017. godini, kako bi BDP po glavi stanovnika brže konvergirao sa onim u EU i kako bi se posljedično, životni standard brže približavao životnom standardu građana razvijenih zemalja.

Kako je opisano u Programu ekonomskih reformi za 2017. godinu, za ostvarenje prethodno navedenog strateškog cilja razvoja, Vlada Crne Gore kombinuje dvije grupe mjera ekonomske politike. Prva grupa mjera se odnosi na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, fiskalne i finansijske. Druga grupa mjera

ekonomske politike usmjerena je na rješavanje strukturnih problema u ekonomiji, odnosno otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok.

Usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade Crne Gore

Program ekonomskih reformi je dokument u potpunosti konzistentan sa godišnjim Zakonom o budžetu i srednjoročnim budžetskim okvirom, kao i strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore. Evropska komisija godišnje ocjenjuje reformske mjere i politike sadržane u ovom dokumentu, i u tom kontekstu su na Ministarskom dijalogu u maju 2017. godine, na osnovu Programa ekonomskih reformi za 2017. godinu date preporuke za njegovu izradu u periodu 2018-2020. godina. Riječ je o 6 preporuka sadržanih u tabeli 1.1 ovog poglavlja koje se istovremeno podudaraju sa ključnim razvojnim prioritetima Crne Gore definisanim u strateškim dokumentima: Pravcima razvoja Crne Gore; Strategiji razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020. godine; Nacionalnoj Strategiji održivog razvoja do 2030. godine, kao i sektorskim razvojnim strategijama i politikama. Navedeni prioriteti podrazumijevaju: jačanje fiskalne stabilnosti i održivosti ekonomije; očuvanje predvidivog i konkurentnog poreskog sistema; jačanje fizičke infrastrukture; sistemsko smanjenje neformalne ekonomije; jačanje podrške malim i srednjim preduzećima uz diverzifikaciju proizvodne i izvozne baze; razvoj ljudskih resursa i povećanje fleksibilnosti tržišta rada; jačanje socijalne inkluzije; dalje jačanje vladavine prava.

Polazeći od navedenog, u dokumentu su predstavljeni srednjoročni makroekonomski i fiskalni okvir sa pratećom agendom strukturnih reformi kojima Crna Gora odgovara na zajedničke zaključke date na Ministarskom sastanku EU i zemalja Zapadnog Balkana i Turske, u maju 2017. godine. U narednoj tabeli su prikazane reformske mjere realizovane do kraja 2017. godine ili planirane za 2018., koje predstavljaju odgovor na naveden preporuke.

Tabela 1.1: Preporuke sa Ministarskog sastanka maja 2017. i njihovo sprovođenje (već realizovano ili predviđeno za 2018.)

Preporuka Crnoj Gori	Mjere realizovane do kraja 2017. i mjere predviđene u 2018.
<p>1. Da u potpunosti sprovede paket mjera fiskalne konsolidacije za 2017. godinu i preduzme dodatne fiskalne mjere, ukoliko su neophodne, kako bi se postigle predviđene budžetske uštede od oko 3% BDP. Da usvoji sveobuhvatnu srednjoročnu fiskalnu strategiju sa konkretnim mjerama u pogledu prihoda i rashoda u cilju stabilizacije javnog duga i smanjenja ranjivosti povezanih sa dugom. Da razmotri osnivanje Fiskalnog savjeta.</p>	<p>Vlada Crne Gore je sprovela paket mjera fiskalne konsolidacije za 2017. godinu, koji je doprinio smanjenju deficita budžeta u odnosu na BDP preko 3 procentna poena. Deficit centralnog budžeta koji je predviđen rebalansom budžeta za 2017. godinu, planiran je na 4,1% BDP, što je za 1,9 procenta poena manje u odnosu na BDP, od projekcije u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga Crne Gore, kao dokumentu koji sadrži prvi paket mjera fiskalne konsolidacije u 2017. godini i predviđa efekte konsolidacije od 3% BDP. Deficit centralnog budžeta planiran rebalansom za 2017. godinu je za 4,9 procentnih poena u odnosu na BDP manji nego u scenariju bez mjera fiskalne konsolidacije. Time je ostvaren efekat konsolidacije za 1,9 p.p. više od od očekivanih 3% BDP.</p> <p>Vlada je u 2017. takođe usvojila dodatni paket mjera fiskalne konsolidacije sadržan u Fiskalnoj strategiji 2017-2020. godina usvojenoj u julu 2017. godine, kojim se postiže dodatna konsolidacija od oko 2,8% BDP u periodu 2017-2020. godina.</p> <p>Deficit javnih finansija uključivanjem, drugog paketa mjera fiskalne konsolidacije, procjenjuje se na 3,1% BDP u 2017. godini, što je za oko 1p.p. ispod plana u Fiskalnoj strategiji. U PER-u za 2018. godinu, prijetovani deficit javnih finansija je 1,6% BDP.</p> <p>Sve navedeno je istovremeno i odgovor Vlade Crne Gore na preporuku broj 1 iz Zajedničkih zaključaka Crne Gore i EU, sa ministarskog sastanka održanog u maju 2017.</p>
<p>2. Postepeno smanji javnu potrošnju na plate i penzije kao udio u BDP-u. Osigura dostupnost adekvatnih finansijskih sredstava za implementaciju novih zakonskih mjera. Pojača poreske prihode i analizira poreska izuzeća sa sagledavanjem njihovog daljeg smanjenja. Usvoji mjere u cilju olakšanja servisiranja duga angažovanjem lokalnog tržišta</p>	<p>Srednjoročnim mjerama fiskalne konsolidacije sadržanim u Fiskalnoj strategiji, postiže se postepeno smanjenje potrošnje koja se odnosi na plate i penzije u odnosu na BDP, te se ove dvije kategorije, kumulativno posmatrano, kreću u rasponu od 20,7% BDP u 2018. do 19,7% BDP u 2020. godini imajući u vidu da je nominalni rast ovih kategorija sporiji od rasta BDP-a.</p> <p>Shodno navedenoj preporuci, Crna Gora je ostvarila povećanu naplatu poreskih prihoda za prvih 11 mjeseci 2017. odnosu na plan u Budžetu za 2017. godinu, kao i određene uštede na rashodnoj strani, što je stvorilo prostor za rebalans budžeta u decembru 2017. i smanjenje planiranog deficita centralnog budžeta na 4,1% BDP, a deficita javnih finansija na 3,1% BDP.</p>

---

duga, produženjem dospjeća i unapređenjem programa privatizacije.

-
3. Nastavi napore u podstianju rješavanja nenaplativih kredita razvojem sveobuhvatne strategije za podsticanje rješavanja nenaplativih kredita, uključujući učešće od strane svih relevantnih aktera, sa ciljem smanjenja kreditnih rizika u bankarskom sektoru i uklanjanja prepreka za kreditiranje u privredi. Razmotri uključivanje restrukturiranja korporativnog duga i rješavanje drugih osnovnih strukturnih prepreka rješavanju kao dio strategije. Poboljša okvire za prudencijalni nadzor i okvire za solventnost banaka sa namjerom da se podupre finansijska stabilnost.
- U odgovoru na ove preporuke, pripremljena je:*
- Prioritetna reformska mjera 9: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencijalni nadzor i solventnost banaka*
-
4. Uskladi nacionalne propise sa Direktivom 2014/61 o mjerama za smanjenje troškova za razvoj elektronskih komunikacionih mreža velike brzine. Obezbjedi efikasne i nezavisne željezničke regulatorne i bezbjednosne organe vlasti kako bi se implementiralo potpuno otvaranje željezničkog tržišta.
- U odgovoru na ovu preporuku, predložene su dvije prioritetne reformske mjere:*
- Prioritetna reformska mjera 5: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju*
- Prioritetna reformska mjera 16: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine*
-
5. Nastavi da jača finansijske i nefinansijske usluge podrške malim i srednjim preduzećima. Usvoji zakone u cilju osiguranja operativne nezavisnosti organa za dodjelu državne pomoći.
- U odgovoru na ovu preporuku, predložene su dvije prioritetne reformske mjere:*
- Prioritetna reformska mjera br. 12: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća*
- Prioritetna reformska mjera br. 13: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća*
-
6. Izvrši reformu zakona o socijalnoj zaštiti kako bi se osigurala isplativost, bolja namjena pomoći i smanjenje demotivacije žena za rad. Izvrši pregled aktivnih politika tržišta rada sa ciljem poboljšanja njihovog obuhvata i usmjeravanja na dugoročno nezaposlene, žene i mlade. Poboljša proces prelaska iz škole na posao preko učenja na radnom mjestu i promovisanja poziva na stručno obrazovanje.
- U skladu sa navedenom preporukom, predložene su reformske mjere u oblasti obrazovanja i vještina, zapošljavanja i tržišta rada, socijalne inkluzije, smanjenja siromaštva i jednakih mogućnosti.*
- To su:*
- Prioritetna reformska mjera br. 18: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada*
- Prioritetna reformska mjera br. 19: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca*
- Prioritetna reformska mjera br. 20 : Implementacija zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada*
-

Makroekonomski projekcije za period 2018-2020.

Model rasta ekonomije Crne Gore, u periodu 2018-2020. godina baziraće se na snažnoj investicionoj aktivnosti, koja će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove, uz dalji rast izvoza. Druga ključna determinanta ekonomske aktivnosti u narednim godinama biće sprovođenje konsolidacije javnih finansija na osnovu Fiskalne strategije Crne Gore do 2020. godine.

Polazeći od svega navedenog, prema osnovnom scenariju za Crnu Goru sadržanom u ovogodišnjem Programu ekonomskih reformi, prosječna godišnja stopa realnog ekonomskog rasta u periodu 2017-2020. će biti oko 3,0%, odnosno 4,0% u 2017., 3% u 2018., 2,7% u 2019. godini i 2,6% u 2020. godini. Prema scenariju nižeg rasta, prosječna godišnja stopa realnog ekonomskog rasta u periodu 2017-2020. godina je 2,6%.

Fiskalni okvir u periodu 2018-2020.

Fiskalna politika Crne Gore usmjerena je na intenziviranje ulaganja u infrastrukturu i optimizaciju tekuće potrošnje. Njen cilj u periodu 2018-2020. godina jeste konsolidacija javnih finansija kako bi se stvorili uslovi za smanjenje deficita javne potrošnje i uspostavljanje opadajućeg trenda rasta javnog duga.

Program ekonomskih reformi za 2018-2020., sadži srednjoročne projekcije javnih finansija Crne Gore sadržane u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga Crne Gore za period 2017-2021. i srednjoročnoj Fiskalnoj strategiji, koji se temelje na pretpostavci finansiranja tekuće potrošnje iz izvornih prihoda budžeta. Shodno mjerama fiskalne konsolidacije sadržanim u navedenim dokumentima, Program ekonomskih reformi 2018-2020., shodno osnovnom scenariju predviđa ostvarenje deficita javnih finansija od 1,6% BDP u 2018. i njegov prelazak u zonu suficita do 2020. godine.

U tabeli 1.2. (koja je istovremeno sadržana u poglavlju 3 ovog dokumenta) su prikazane projekcije javnih finansija Crne Gore u periodu 2018-2020. u osnovnom scenariju i scenariju nižeg rasta.

Tabela 1.2: Sažetak makroekonomskih i fiskalnih projekcija Crne Gore za period 2017-2020. godini (osnovni i scenario nižeg rasta)

Makroekonomski okvir		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Makroekonomski pokazatelji	BDP nominalno (u mil.€)	3.954,2	4.202,1	4.397,7	4.569,4	4.729,6	4.323,6	4.440,3	4.590,0
	BDP, nominalni rast	8,2	6,3	4,7	3,9	3,5	2,9	2,7	3,4
	BDP, realni rast	2,9	4,0	3,0	2,7	2,6	1,8	1,9	2,5
	Inflacija (na kraju godine)	0,4	2,5	2,6	1,9	1,5	2,0	1,9	1,5
	Rast zaposlenosti (%)	1,1	1,5	0,7	0,4	0,3	0,0	0,0	1,8
	Deficit tekućeg računa (% BDP)	-18,1	-18,0	-18,0	-16,5	-14,5	-16,9	-15,4	-13,6

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	42,6	42,6	44,2	44,2	43,9	44,4	44,6	44,4
	Javna potrošnja	46,2	45,7	45,8	44,1	38,6	46,5	45,4	39,7
	Deficit/Suficit	-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4	-2,1	-0,8	4,7
	Deficit/ Suficit bez autoputa	-3,4	1,2	3,2	4,7	-	2,7	4,0	-
	Kamate	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0	2,1	2,2	2,1
	Primarni deficit/suficit	-0,7	-0,8	0,4	2,2	7,4	0,0	1,4	2,6
	Javni dug (% BDP)	63,4	65,5	66,5	66,1	59,7	68,2	69,5	63,8

Izvor: Ministarstvo finansija

Istovremeno će se, usljed izgradnje prve dionice autoputa, javni dug povećavati na 66,5% u 2018. godini, nakon čega se uspostavlja njegov silazni trend i to 66,1% BDP u 2019. i 59,7% u 2020. godini. Takođe, u PER-u 2018. urađena je srednjoročna projekcija deficita i javnog duga, odnosno napravljena simulacija kretanja glavnih fiskalnih pokazatelja uz izuzimanje troškova izgradnje autoputa sa ciljem sagledavanja razlike u njihovom kretanju sa i bez ovih troškova. U tom smislu, projekcija, prema osnovnom scenariju (u simulaciji bez autoputa), je pokazala da se uz izuzeće zaduženja za izgradnju autoputa, javne finansije bi bile već od 2018. u suficitu od 3,2% BDP. Takođe, u poglavlju 3 ovog dokumenta, prikazani su fiskalni pokazatelji u scenariju nižeg ekonomskog rasta u srednjoročnom periodu.

Strukturne reforme u priodu 2018-2020.

Polazeći od reformskih prioriteta definisanih u ključnim razvojnim dokumentima zemlje, prepreka konkurentnosti i ekonomskom rastu identifikovanih u poglavlju 4 ovog dokumenta, Zakona o budžetu za 2018. godinu, usvojenog Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga i Fiskalne strategije Crne Gore za period 2018-2020. godina, kao i od preporuka sa Ministarskog dijaloga iz Brisela iz maja 2017. godine, definisane su prioritetne reformske mjere u navedenom poglavlju Programa ekonomskih reformi za period 2018-2020. godina. Ove mjere su usko povezane sa mjerama u poglavlju 3, kao i sa poglavljem 2 dokumenta, i u srednjem roku zajedno treba da imaju pozitivan makrofiskalni efekat i unaprijede konkurentnost zemlje. Dakle, u Programu ekonomskih reformi za 2018. godinu, ključni razvojni prioriteti Vlade su razrađeni u devet oblasti strukturnih reformi definisanih u Smjernicama Evropske komisije¹ za izradu PER-a 2018-2020. godina, u okviru kojih je definisano 20 prioriternih reformskih mjera.

Implementaciju reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi, prati i Savjet za konkurentnost, koji je Vlada, u skladu sa preporukama Evropske komisije, osnovala u 2017. godini.

---

¹ Upravljanje javnim finansijama; Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja; Sektorski razvoj; Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije; Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i Digitalna ekonomija; Reforme vezane za trgovinu; Obrazovanje i vještine; Zapošljavanje i tržište rada; Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti.

2. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Globalnu ekonomsku aktivnost² u 2017. i 2018. pokreće očekivani ciklični rast investicija, proizvodnje i trgovine. Očekuje se da će svjetska ekonomija porasti sa 3,2% u 2016. godini, na 3,6% u 2017. godini, odnosno 3,7% u 2018. godini. Pri tome je za razvijene ekonomije projektovan rast od 2,2 i 2,0 respektivno, dok će stopa rasta u ekonomijama u ekspanziji i razvoju dostići 4,6% u 2017. godini, sa tendencijom rasta do 4,9% u 2018, što ukazuje na oporavak ekonomija zasnovan na izvozu sirovina. Pomenute zemlje su doživjele recesiju ili pad stopa rasta zbog pada cijena sirovina u 2015. i 2016. godini.

Navedene stope rasta imaju nešto drugačije izvore rasta po regionima, nego što je to MMF predvidio projekcijama iz aprila 2017. godine. Smanjene su prognoze rasta za američku ekonomiju sa 2,3% na 2,2% u 2017 i sa 2,5% na 2,0% u 2018, kao posljedica nesigurnosti oko fiskalne politike.

Nasuprot tome, projekcije rasta za 2017. su revidirane naviše za najveće ekonomije Eurozone, uključujući, Njemačku, Francusku, Italiju i Španiju, gdje je rast u prvoj polovini 2017. bio iznad očekivanja. Ova dinamika je posljedica snažnijeg rasta domaće tražnje nego što je prethodno bilo predviđeno. Stope su revidirane za 2017. sa 1,7% na 2,1% i sa 1,6% na 1,9% u 2018. Projekcije su revidirane naviše i za Japan, azijske ekonomije u ekspanziji i Rusiju.

Značajno su revidirane naviše i prognoze za evropske ekonomije u ekspanziji i razvoju (Crna Gora je dio ove grupacije) sa 3% na 4,5% u 2017. i sa 3,3% na 3,5% u 2018, što je prije svega posljedica revizije za Tursku, kao najveću ekonomiju ove grupacije, za koju je prognoza rasta za 2017. povećana sa 2,5% na 5,1%.

Tabela 2.1: Projekcije BDP-a za evropske ekonomije u ekspanziji i razvoju

Rast BDP-a u procentima	2016	2017	2018
Evropske ekonomije u ekspanziji i razvoju- rast BDP-a u procentima	3,1	4,5	3,5
Turska	3,2	5,1	3,5
Poljska	2,6	3,8	3,3
Rumunija	4,8	5,5	4,4
Mađarska	2,0	3,2	3,4
Bugarska	3,4	3,6	3,2
Srbija	2,8	3,0	3,5
Hrvatska	3,0	2,9	2,7
BJR Makedonija	2,4	2,5	3,2
Bosna i Hercegovina	2,0	2,5	2,6
Crna Gora	2,5 ³	3,0	2,8

Izvor: Izgledi svjetske ekonomije, MMF Oktobar 2017

Predviđa se da će cijene nafte, posle rasta u 2017. za oko 17%, stagnirati u 2018. Cijene sirovina, osim nafte, će posle rasta od 7% u 2017., u 2018. godini rasti po stopi od 0,5%.

Poslije niskog rasta od 2,6% u 2016. godini, projektovano je da će rast svjetske trgovine u 2017. i 2018., (robe i usluge) dostići 4,2 i 4,0%, respektivno.

Prema projekcijama za Crnu Goru, realni rast BDP-a će iznositi 3,0% u 2017.; 2,8% u 2018. Identifikovani rizici za ostvarenje projektovanih stopa rasta svjetske ekonomije u kratkom roku su podjednako distribuirani u pravcu jačeg i slabijeg rasta. Jači rast može biti posljedica produženja trenutnog zamaha svjetske ekonomije u svijetlu snažnog rasta povjerenja potrošača i biznisa. Rizici za slabiji rast mogu doći od neizvjesne dinamike u zakonskoj regulativi koja se odnosi na fiskalne podsticaje u američkoj

² Izgledi svjetske ekonomije, MMF Oktobar 2017.

³ Projekcije MMF-a u ovom izvještaju nijesu revidirane. Revidirane projekcije će uskoro biti objavljene.

ekonomiji, kao i restrikcija u trgovini. U Evropi je neizvjestan ishod pregovora EU i UK (Brexit). Prisutne su i političke neizvjesnosti koje se tiču rješavanja političke krize u pojedinim zemaljama članicama.

Tabela 2.2: Projekcije realnog rasta BDP-a Svjetske banke za zemlje zapadnog Balkana (u %)

	2017	2018	2019
Albanija	3,8	3,6	3,5
Bosna i Hercegovina	3,0	3,2	3,4
Kosovo	4,4	4,8	4,8
BJR Makedonija	1,5	3,2	3,9
Crna Gora	4,2	2,8	2,5
Srbija	2,0	3,0	3,5
Zapadni Balkan	2,6	3,3	3,6

Izvor: Svjetska banka

Prema predviđanjima Svjetske banke srednjoročni izgledi za zemlje zapadnog Balkana su pozitivni. Projekcije za 2018., od 3,3% realnog rasta, su više u odnosu na procjenu za 2017., od 2,6%, uz dalji rast u 2019. od 3,6%. Ovaj rast će biti pokrenut jačanjem privatne potrošnje, investicija i izvoza.

Tabela 2.3: Uporedna tabela makroekonomskih projekcija Ministarstva finansija Crne Gore i međunarodnih institucija - stope realnog rasta BDP-a (u %)

	2017	2018	2019
Ministarstvo finansija Crne Gore	4,0	3,0	2,7
Evropska komisija	3,9	3,0	3,3
Svjetska banka	4,2	2,8	2,5
MMF	3,0 ⁴	2,8	-

Tehničke pretpostavke o kretanja kursa eura prema USD, cijenama sirovina i ostali, rastu globalne ekonomije i rastu globalne trgovine, kao i realnom rastu u EU, uzete se iz jesenjih projekcija Evropske komisije.

2.1 Najnovija ekonomska dešavanja

2.1.1 Bruto domaći proizvod

Crnogorska ekonomija, u prvoj polovini 2017. godine bilježi rast, podstaknut intenziviranjem radova na realizaciji saobraćajnih infrastrukturnih projekata, kao i projekata u turizmu i energetici.

U prva dva kvartala 2017., crnogorska ekonomija je rasla realnim stopama od 3,2 i 5,1% na godišnjoj osnovi, pa je stopa rasta BDP-a u prvoj polovini godine iznosila 4,2%. Ekonomski rast je vođen prvenstveno visokim povećanjem domaće tražnje, što je uslovalo povećanje zaposlenosti i raspoloživog dohotka, koji je pojačan rastom kreditne aktivnosti banaka prema domaćinstvima. Efekti pojačane tražnje uslovljeni snažnom investicionom aktivnošću u oblastima saobraćajne i turističke infrastrukture (autoput, hoteli) i sektoru energetike, ubrzali su ekonomski rast. Ovakvi trendovi se očekuju i u trećem i četvrtom kvartalu ove godine. Očekuje se da sektor turizam pruži značajan doprinos i da prihodi od turizma dostignu 950 mil.€. S obzirom na ovakvu dinamiku, očekuje se snažniji rast u trećem kvartalu, imajući u vidu da prihodi od turizma čine 65% BDP-a u ovom kvartalu i skoro 80% ukupnih godišnjih prihoda od turizma. Očekuje se da će rast BDP-a dostići 4,0% u 2017. godini, sa 2,9% koji je MONSTAT objavio za 2016. godinu. Pretpostavka za ostvarenje ove stope je da rast u četvrtom kvartalu biti oko

⁴ Isto kao u fusnoti 2

3%, s obzirom da se očekuje nastavak snažne investicione aktivnosti, dok sušna sezona i niski vodostaju mogu značajno smanjiti proizvodnju električne energije i uticati na niži rast.

U narednoj tabeli prikazana je razlika između prošlogodišnjih i ažuriranih projekcija BDP-a, po komponentama.

Tabela 2.4 Razlike između projekcija i procjene za 2017. godinu

	<i>projekcija 2017 (u%)</i>	<i>procjena 2017(u%)</i>	<i>Razlika (u p.p)</i>
<i>Realni rast BDP-a</i>	3.2	4.0	0.8
<i>Domaća tražnja</i>	2.9	4.4	1.5
<i>Potrošnja domaćinstava</i>	-1.3	5.3	6.6
<i>Bruto investicije</i>	19.6	6.6	-3.0
<i>Potrošnja države</i>	-1.7	2.1	3.7
<i>Izvoz roba i usluga</i>	2.5	7.0	4.5
<i>Uvoz roba i usluga</i>	2.1	6.6	4.5

Izvor: Ministarstvo finansija

U poređenju sa projekcijama iz prethodnog PER-a, evidentna su značajna odstupanja. Skoro sve stavke potrošnje su potcijenjene. Najznačajnije odstupanje evidentno je kod potrošnje domaćinstava, jer je potcijenjen rast raspoloživog dohotka uslovljen snažnijim rastom zaposlenosti, zarada i kreditne aktivnosti prema sektoru stanovništva. Značajno je precijenjen rast bruto investicija, jer je i pored značajnog rasta aktivnosti u građevinskom sektoru, došlo do pada uvoza opreme i mašina⁵ neophodnih za izvođenje investicija. Procjenjeno je da će ovaj pad do kraja 2017. godine iznositi oko 40 mil.€.

Inostrana tražnja je takođe potcijenjena, jer će izvoz usluga biti značajno viši zbog visokog doprinosa turizma (rekordna turistička sezona), a na strani izvoza roba imamo viši rast uslovljen jednokratnim izvozom dokova i rastom vrijednosti izvoza boksita. Potcijenjen je uvoz roba i usluga, jer je i pored pada uvoza opreme i mašina, evidentan jači rast uvoza roba na svim pozicijama, a naročito energenata (naftni derivati i električna energija), hemijski proizvodi i hrana.

Procjenjeno je da će na strani ponude (proizvodni metod) najznačajniji uticaj na formiranje BDP-a imati:

Turizam (usluge pružanja smještaja i ishrane učestvuju sa 8,6% u BDV u 2016.). Crnu Goru je u periodu januar-septembar posjetilo 16,9% više turista i ostvareno 9,8% više noćenja nego u istom periodu prošle godine⁶. U strukturi noćenja, strani turisti čine 90,0% a domaći 10,0%. Najviše noćenja ostvarili su gosti iz Rusije (17,1%), Srbije (15,1%), Francuske (6,1%) i Bosne i Hercegovine (3,7%). Prema podacima za 2016. godinu, smještajne kapacitete u Crnoj Gori čini 166.842 ležaja (2.246 ležaja više u odnosu na prethodnu godinu), dok su od početka 2017. godine kapaciteti uvećani za još 1.685 ležaja. U strukturi ukupnih smještajnih kapaciteta oko 20% je hotelskog tipa, pri čemu je značajno napomenuti da se preko 90% novih kapaciteta u 2016. i 2017. godini odnosi na hotele sa 4 i 5 zvjezdica, što stvara preduslove za dolazak turista više platežne moći. Prema preliminarnim podacima Centralne banke, prihodi od turizma (ino turisti) za devet mjeseci 2017, iznosili su 859,0 mil.€, što je 7,3% više nego u istom periodu prošle godine.

Industrijska proizvodnja (učešće od 12,3% BDV-a u 2016. godini). U periodu januar-septembar 2017. industrijska proizvodnja bilježi pad od 6,7%, kao rezultat pada u sektorima „prerađivačka industrija“ (4,5%) i „snabdijevanje električnom energijom, vodom i gasom“ (28,8%). Pad prerađivačke industrije dominantno je uslovljen nižom proizvodnjom osnovnih metala (2,3%) i farmaceutskih proizvoda (30,8%), dok je pad proizvodnje električne energije posljedica nepovoljnih vremenskih uslova (dug sušni

⁵ Oprema i mašine čine dio bruto investicija u osnovna sredstva.

⁶ Prema novoj metodologiji Monstata-a, podaci se odnose samo na kolektivni smještaj, dok će se podaci o ukupnom prometu u turizmu objavljivati samo jednom godišnje, za prethodnu godinu.

period). Proizvodnja u trećem sektoru „vađenje rude i kamena“ za devet mjeseci bilježi visok rast od 115,3%, kao rezultat povećane eksploatacije uglja i obnavljanja vađenja rude boksita.

Promet u maloprodaji (trgovina čini 14,8% BDV-a u 2016. godini). Promet u trgovini na malo tokom 2017. godine bilježi stabilan rast, i za osam mjeseci je iznosio 4,9% u tekućim i 3,1% u stalnim cijenama.

Saobraćaj (učešće od 4,9% u BDV-a za 2016. godinu). Prema podacima Monstat-a, u periodu januar-jun 2017. godine, zabilježen je rast prevezene robe u željezničkom (59,4%), prevezenih putnika na aerodromima (23,0%), putnika u željezničkom saobraćaju (0,7%) i pretovar robe u lukama (50,6%), dok je pad zabilježen kod prevoza putnika željeznicom (20,3%), prevoza putnika u redovnom vazдушnom saobraćaju (5,6%) i potrošenim minutima mobilne telefonije (0,7%).

Građevinarstvo (učešće od 6,8% u BDV-a za 2016. godinu). Građevinska aktivnost u periodu januar-septembar 2017., bilježi rast vrijednosti građevinskih radova od 43,4% i rast efektivnih časova rada od 21,6%.

2.1.2 Inflacija

Inflacija u 2017., mjerena indeksom potrošačkih cijena, se kretala od 2,0% u januaru do 2,8% u septembru, nakon čega je smanjenja na 2,3% u oktobru. Uticaj eksternih faktora na inflaciju u Crnoj Gori vidljiv je kroz “prelivanje” kretanja cijena hrane i goriva sa svjetskog tržišta, dok su od unutrašnjih faktora uticaj na inflaciju imale cijene duvana (od avgusta u primjeni su povećane stope akciza na duvan) i cijene usluga smještaja koje su rasle tokom cijelog perioda sa najvećom stopom u julu (17,1%). Prosječna stopa inflacije za period januar-oktobar iznosila je 2,4%. Inflacija mjerena HICP-om u oktobru je iznosila 2,9%, pri čemu su najveći uticaj na ostvarenu stopu imale cijene usluga smještaja i alkoholna pića i duvan. Na osnovu dostupnih podataka i procjene kretanja cijena u četvrtom kvartalu, očekuje se da će prosječna godišnja stopa inflacije u 2017. godini iznositi oko 2,5%.

2.1.3 Zaposlenost i zarade

Dinamiku tržišta rada tokom prvih pola 2017. godine, karakteriše kontinuirano povećanje zaposlenosti i smanjenje broja nezaposlenih. Prema podacima iz ankete o radnoj snazi (ARS) zaposlenost je porasla za 3,4% u drugom kvartalu g-n-g, a nezaposlenost opala za 2,4 p.p. Stopa nezaposlenosti je u drugom kvartalu iznosila 15,1%. Povećana je stopa aktivnosti⁷ za 0,3 p.p i iznosi 54,8%. Povećan je broj zaposlenih u prvom kvartalu u odnosu na isti period prošle godine, pa je broj zaposlenih porastao za 5,3 hiljada, dok je u drugom kvartalu povećanje iznosilo 7,8 hiljada. Ovakva dinamika je prije svega posljedica rasta zaposlenosti u građevinskom sektoru.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje povećan je broj nezaposlenih (oko 9 hiljada), ali je ovaj kontinuirani trend povećanja nezaposlenosti započeo u drugoj polovini 2015. godine, podstaknut usvajanjem Izmjena i dopuna Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti (naknade majkama s troje i više djece) i ne odražava realnu dinamiku kretanja na tržištu rada. Izmjene Zakona su podstakle prijavljivanje do tada neprijavljenih lica u cilju ostvarenja beneficija predviđenih tim aktom. Podaci o rastu zaposlenosti po proizvodnim sektorima pokazuju značajan rast zaposlenosti u sektorima građevinarstva, transporta, maloprodaje i turizma. Povećanje zaposlenosti je posljedica snažne investicione aktivnosti i rasta turističkog prometa.

Prosječna bruto zarada, u periodu januar-septembar 2017., iznosila je 765€ i veća je za 2,3% u odnosu na isti period prethodne godine, dok je prosječna zarada bez poreza i doprinosa iznosila 510 i veća je za 2,4% u odnosu na isti period 2016. godine.

2.1.4 Kreditna aktivnost banaka

U bankarskom sistemu Crne Gore dominiraju banke u većinskom stranom vlasništvu, sa učešćem od 74,5% u aktivi bankarskog sektora. Povećana konkurencija na tržištu, podstaknuta ulaskom novih

⁷ Broj aktivnih stanovnika (zaposleni i nezaposleni) u odnosu na broj stanovnika od 15 godina pa naviše.

banaka, rezultirala je padom koncentracije. Šest velikih banaka kontrolišu 72,7% ukupne aktive i 73,5% ukupnih depozita u sistemu.

Performanse bankarskog sektora kontinuirano se unapređuju i jačaju, primarno usled značajnog poboljšanja kvaliteta aktive i oporavka kreditnog rasta. Poslovanje banaka u prvih devet mjeseci 2017. godine karakteriše rast aktive, kredita, depozita i kapitala. Nastavljen je trend pada nekvalitetnih kredita. Visoki parametri likvidnosti ukazuju da je kreditna aktivnost i dalje ograničena usled naglašene opreznosti banaka u preuzimanju rizika, što se reflektuje u relativno visokom nivou kamatnih stopa. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom koju reflektuje koeficijent solventnosti od 16,64%, a koji značajno prevazilazi zakonom propisani minimum od 10%.

Ukupni depoziti banaka kontinuirano rastu te su na kraju septembra dostigli maksimalan iznos od 3.137,4 mil. eura, što predstavlja rast od 9,8% na godišnjem nivou. Ročna struktura depozita nije zadovoljavajuća, s obzirom na to da se na depozite po viđenju odnosi 60,1% ukupnih depozita, a na oročene depozite 39,9%. Sa aspekta raspoloživosti dugoročnih izvora finansiranja situacija je nepovoljnija ako se ima u vidu da kratkoročni depoziti (do jedne godine) čine 81% ukupnih depozita, a oročeni depoziti preko tri godine svega 3,4% ukupnih depozita.

Ukupna aktiva banaka iznosi 4.095 mil.eura što predstavlja rast od 9,5% u odnosu na isti period prethodne godine. U njenoj strukturi najveći dio se odnosi na kredite i potraživanja od klijenata i banaka (63%). Većina kreditiranja je koncentrisana kod stanovništva (41%), privrede (33%) i plasmana kod banaka (16%).

Na kraju septembra ukupni krediti i potraživanja od banaka i klijenata iznosili su 2.594,4 mil. eura i veći su za 13,3% u odnosu na kraj prethodne godine, dok su na godišnjem nivou viši za 8,5%. Od ukupnih kredita i potraživanja od banaka i klijenata umanjениh za ispravke vrijednosti, dugoročni krediti i potraživanja čine 72,6%.

Nastavljen je pozitivan trend smanjenja nekvalitetnih kredita na agregatnom nivou. Nekvalitetni krediti i potraživanja su na kraju septembra iznosili 199,8 miliona eura⁸, odnosno 7,4% ukupnih bruto kredita i potraživanja. Ovaj pokazatelj bilježi pad od 2,9 p.p. u odnosu na decembar 2016 godine, dok posmatrano u odnosu na isti period prethodne godine bilježi pad od 2,8 p.p. I pored značajnog smanjenja od 21,6% u nominalnom iznosu, na godišnjem nivou, ovi krediti su predmet kontinuiranog i pojačanog supervizorskog nadzora.

Na kraju septembra 2017, od ukupno 65.314 pravnih lica i preduzetnika, nelikvidno je bilo 16.068 ili 24,6%. Vrijednost duga po osnovu izvršene blokade iznosila je 625,4 miliona eura, što je za 0,5% niže u odnosu na decembar 2016. godine.

2.1.5 Eksterni sektor

2.1.5.1 Tekući račun

Prema preliminarnim podacima, u periodu januar-septembar 2017. godine deficit tekućeg računa iznosio je 385,8 mil.€ i za 9,2% je manji u poređenju sa istim periodom 2016. godine. Smanjenje deficita tekućeg računa rezultat je povećanja suficita na računima usluga i primarnih i sekundarnih dohodaka.

Robna razmjena. Deficit na računu roba u periodu januar-septembar 2017. godine iznosio je 1,4 milijarde eura ili 6,9% više nego u prethodnoj godini usljed povećanja uvoza roba. Ukupan izvoz roba iznosio je 275,6 mil.€, što predstavlja povećanje od 14,9%. Najveći uticaj na rast izvoza imalo je povećanje izvoza mineralnih ruda i otpadaka, ostalih transportnih sredstava i opreme i obojenih metala. Ukupan uvoz roba iznosio je 1,6 milijardi i bio je za 8,1% veći nego u istom periodu 2016. godine, kao posljedica povećanja uvoza nafte i naftnih derivata, električne energije i proizvoda od nemetalnih minerala.

Bilans usluga. Na računu usluga u posmatranom periodu ostvaren je suficit u iznosu od 807,9 mil.€, što je za 8,8% više nego u istom periodu 2016. godine. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 1,2 milijarde eura ili za 8,4% više u odnosu na 2016. godinu, dok su ostvareni rashodi u iznosu od 377,2 mil.€ (rast od

---

⁸ U navedeni iznos nisu obuhvaćene kamate i vremenska razgraničenja.

7,7%). Procijenjeni prihodi od putovanja-turizma za devet mjeseci 2017. godine iznosili su 859,0 mil.€, što je za 7,3 više nego u prethodnoj godini. U posmatranom periodu ostvareno je povećanje dolazaka i noćenja stranih turista.

Primarni dohodak. Na računu primarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 67,9 mil.€, što je za 47,2 miliona više u odnosu na isti period 2016. godine. Prihodi po osnovu primarnih dohodaka iznosili su 202,9 mil.€, što je za 7,6% više u poređenju sa prethodnom godinom. U posmatranom periodu zabilježeno je smanjenje ukupnih rashoda za 19,6%, koji su iznosili 135,1 mil.€, zbog manjeg odliva po osnovu isplaćenih dividendi.

Sekundarni dohodak. Na računu sekundarnih dohodaka ostvaren je suficit u iznosu od 95,2 mil.€, što je za 16,7% više nego u istom periodu 2016. godine. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je bio je povećan za 12,5% u poređenju sa prethodnom godinom i iznosio je 149,1 mil.€, od čega najveći dio čine lični transferi iz inostranstva u iznosu od 92,8 mil.€. U istom periodu ukupan odliv po osnovu transfera u inostranstvo iznosio je 53,9 mil.€, što je 5,9% više nego u istom periodu 2016. godine.

2.1.5.2 Kapitalni i finansijski račun

Na računu **portfolio investicija** u periodu januar-septembar 2017. godine zabilježen je neto priliv u iznosu od 13,6 mil.€, dok je na računu **ostalih investicija** ostvaren neto odliv u iznosu od 24,6 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše povećanje otplate po osnovu uzetih kredita.

Prema preliminarnim podacima, neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2017. godine iznosio je 311,7 mil.€, što predstavlja povećanje od 10,6% u poređenju sa istim periodom prethodne godine, kao rezultat povećanja ulaganja u formi interkompanijskog duga i nekretnine, uz istovremeno značajno manji odliv u poređenju sa 2016. godinom. Ukupan priliv SDI iznosio je 409,8 mil.€, od čega su vlasnička ulaganja iznosila 223,8 mil.€, dok je priliv u formi interkompanijskog duga iznosio 177,3 mil.€ ili 31,4% više u poređenju sa 2016. godinom. U strukturi vlasničkih ulaganja investicije u kompanije i banke iznosile su 117,1 milion eura, dok su ulaganja u nekretnine iznosila 106,7 mil.€, to jeste bila su veća 21,4% u odnosu na isti period prethodne godine. Priliv po osnovu povlačenja sredstava rezidenata investiranih u inostranstvu iznosio je 8,7 mil.€. U strukturi ukupnog priliva SDI, učešće priliva po osnovu interkompanijskog duga iznosilo je 43,3%, zatim slijedi ulaganje investicija u kompanije i banke sa učešćem od 28,6%, dok se na ulaganja u nekretnine odnosilo 26%. Ukupan odliv SDI iznosio je 98,1 milion eura, što je značajno manje nego u istom periodu 2016. godine (270 mil.€).

2.2 Srednjoročni makroekonomski scenario

Model rasta ekonomije Crne Gore, u narednom periodu, zasnovan je na snažnoj investicionoj aktivnosti, koja će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove. Na kretanje ekonomske aktivnosti, uticaće i mjere konsolidacije javnih finansija. Nediverzifikovanost crnogorske ekonomije značajno umanjuje pozitivne efekte investicija, jer ne postoje kapaciteti za proizvodnju roba potrebnih za izvođenje investicija, pa visok uvoz roba i opreme koji prati investicioni ciklus, ima negativan efekat na projektovane stope rasta. Investicije imaju ograničen uticaj i na zapošljavanje, zbog neravnoteže između ponude i tražnje radne snage. Kako bi odgovorili na ove izazove, imperativ Vlade su aktivnosti u pravcu širenja proizvodne i izvozne baze ekonomije, odnosno povećanje industrijske proizvodnje, posebno prerađivačke, i potpunije korišćenje značajnog prirodnog potencijala za proizvodnju hrane i energije, a što je inkorporirano u nizu razvojnih i sektorskih strategija Vlade. Istovremeno, u kontinuitetu se radi na unapređenju stanja na tržištu rada i sistema obrazovanja.

U nastavku ovog poglavlja su predstavljena dva makroekonomska scenarija za period 2018-2020., pri čemu oba uzimaju u obzir mjere ekonomske politike potrebne za realizaciju fiskalne strategije za period 2017-2020. Alternativni scenario razrađuje makroekonomske projekcije u slučaju kada bi privredni rast zbog eksternih i/ili internih faktora bio niži od onog koji je predviđen u osnovnom scenariju.

2.2.1 Osnovni makroekonomski scenario 2018-2020.

2.2.1.1 Realni sektor

Osnovni makroekonomski scenario za period 2018 -2020., kao rezultat očekivanih kretanja ekonomske aktivnosti, projektovane sa potrošne strane, rezultirao bi realnim rastom BDP-a od 3,0% u 2018., 2,7% u 2019. i 2,6% 2020. U periodu 2018-2020., doći će do rasta crnogorske ekonomije, usljed rasta investicione aktivnosti i angažovanja domaćih potencijala, prvenstveno u sektoru građevinarstva i transporta, ali i multiplikativnih efekata na vezane sektore. Snažan doprinos sektora građevinarstva, podstaknut je uključivanjem domaće operative u izgradnju infrastrukture, novih turističkih kapaciteta i energetskih postrojenja. U operativnoj fazi (efekti ponude) funkcionisanja ovih projekata, očekuje se rast potencijala ekonomije, uz multiplikativne efekte na čitavu ekonomiju. Poseban doprinos očekuje se i od sektora poljoprivrede, s obzirom na značajna ulaganja u ovaj sektor, a efekti bi bili vidljivi kroz supstituciju uvoza hrane i povećanje izvoza. Prosječna projektovana stopa rasta BDP-a za period 2018-2020. iznosi 2,8%.

Nešto niži realni rast ekonomije u 2019. i 2020., biće posljedica visoke osnove bruto investicija iz prethodnih godina. Naime, prosječan udio bruto investicija u osnovna sredstva u periodu 2010-2015. godine bio je na nivou od oko 20% BDP-a ili oko 650 mil.€, da bi u periodu 2018-2020. dostigao prosječnu vrijednost od oko 23% BDP-a ili oko 1.1 mlrd.€. Ograničenja u pogledu nedostatka domaće štednje potrebne za investiranje i fiskalna konsolidacija, nadomješteni su ili povećanim zaduživanjem ili finansiranjem iz inostranih izvora. Sprovedenje mjera fiskalne konsolidacije sa ograničenjima u pogledu učešća duga i deficita u BDP-u ograničava prostor za dalje zaduživanje za investicione projekte, pa je vrlo vjerovatno da Crna Gora u narednom periodu morati da prilagoditi investicije domaćoj štednji, što implicira prilagođavanje nivoa investicione aktivnosti iz javnih izvora.

Makroekonomski scenario 2018-2020. ima sljedeće komponente sa potrošne strane:

- Domaća tražnja će rasti po stopi od 1,7%, a potrošnja domaćinstava će imati pozitivno učešće s prosječnom stopom realnog rasta od 2,4% i učešćem u realnoj stopi rasta od prosječno 1,8%. Projektovana stopa rasta potrošnje domaćinstava podstaknuta je očekivanim rastom raspoloživog dohotka kroz povećanje zaposlenosti, zarada i rasta prihoda od turizma. Finalna potrošnja države će ostvariti pad od 0,9% sa učešćem u realnoj stopi od -0,2%, zbog mjera fiskalne konsolidacije. Projektovani prosječni realni rast bruto investicija iznosi 1,6%, pri čemu će bruto investicije rasti po stopi od 1,8%, dok će promjena zaliha zabilježiti pad od 0,5%. Ovakva dinamika investicija odražava održavanje visokog nivoa investicione aktivnosti na nivou od 23%.
- Dinamika inostrane tražnje (Neto izvoz) je uslovljena rastom izvoza roba i usluga od 3,2% realno, pri čemu je projektovan realan rast prihoda od turizma od 2,8% (nominalna stopa rasta 4,8%). Pri ovakvim stopama rasta očekuje se da će u sljedećoj godini ukupni prihodi od turizma premašiti 1 mlrd.€. Iako izvoz roba čini oko 20% ukupnog izvoza (roba i usluga), očekuje se da će pozitivna kretanja u ovom segmentu doprinijeti smanjenju visoke spoljnotrgovinske neravnoteže. Uvoz roba i usluga će rasti po realnoj stopi od 1%, uz povećanje uvoza roba, uslovljenog povećanim uvozom za potrebe investicija (uvoz građevinskih materijala i opreme).

Tabela 2.5 Osnovni makroekonomski scenario

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2017-2020. godina

	2016	2017	2018	2019	2020
Nominalni BDP u mil.€	3954.2	4202.1	4397.7	4569.4	4729.6
Nominalni rast	8.2	6.3	4.7	3.9	3.5
Realni rast	2.9	4.0	3.0	2.7	2.6
Inflacija (prosjeak)	0.4	2.5	2.6	1.9	1.5
			(u % BDP-a)		

<i>Glavne karakteristike:</i>					
Deficit tekućeg računa	-18.1	-18.0	-18.0	-16.5	-14.5
Izvoz	40.5	42.1	42.6	42.9	43.5
Uvoz	-62.9	-64.1	-64.6	-63.3	-62.0
Ostalo	4.4	3.9	3.9	4.0	4.0
Potrošnja domaćinstava	76.8	77.2	77.4	77.3	77.0
Bruto investicije u osnovna sredstva	23.2	23.2	23.9	23.1	22.1
Promjena zaliha	2.9	2.2	2.1	2.0	2.0
Potrošnja države	19.6	19.3	18.5	18.0	17.4
BDP deflator	5.1	2.1	1.6	1.1	0.9
<i>(realne stope rasta %)</i>					
Realni rast BDP-a	2.9	4.0	3.0	2.7	2.6
Domaća tražnja	8.0	4.4	3.0	1.4	0.8
Potrošnja domaćinstava	5.4	5.3	2.9	2.3	1.9
Bruto investicije u osnovna sredstva	27.5	6.6	7.0	0.0	-1.5
Promjena zaliha	938.6	-20.7	-0.5	-0.5	-0.5
Potrošnja države	0.8	2.1	-1.2	-0.5	-0.8
Izvoz roba i usluga	6.2	7.0	4.0	2.6	3.0
Uvoz roba i usluga	15.0	6.6	3.6	0.1	-0.5
<i>(učešće u realnom rastu u % BDP-a)</i>					
Realni rast BDP-a	2.9	4.0	3.0	2.7	2.6
Domaća tražnja	9.5	5.4	3.6	1.7	1.0
Potrošnja domaćinstava	4.2	4.1	2.2	1.8	1.5
Bruto investicije u osnovna sredstva	5.5	1.5	1.6	0.0	-0.3
Promjena zaliha	-0.5	-0.6	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	0.2	0.4	-0.2	-0.1	-0.2
Neto izvoz	-6.5	-1.3	-0.6	1.1	1.6
Izvoz roba i usluga	2.6	2.8	1.7	1.1	1.3
Uvoz roba i usluga	-9.1	-4.2	-2.3	0.0	0.3
<i>Glavne pretpostavke: rast u procentima ako nije naznačeno drugačije</i>					
Rast zaposlenosti	1.1	1.5	0.7	0.4	0.3
Rast zarada	3.6	2.1	1.7	1.7	1.8
Nezaposlenost (ARS)	18.0	17.0	16.7	16.6	16.6
SDI % BDP-a	9.4	12.0	11.4	10.9	8.5
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	6.0	6.3	4.7	3.9	3.5

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Makroekonomski indikatori

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa biće prosječno 16,3% BDP-a, s tim što će se, uz pad uvoza i rast izvoza na kraju perioda, spustiti na 14,5% BDP-a;
- Procjenu stranih direktnih investicija u srednjem roku, i dalje prati, visok stepen neizvjesnosti u pogledu dinamike ulaganja u kompanije, finansijski sektor i nekretnine. Procjenjujemo da će se one kretati na nivou od oko 10,3% godišnje;
- Krediti preduzećima i domaćinstvima će rasti po prosječnoj stopi od 4%, u skladu s nominalnom stopom rasta BDP-a.
- Zaposlenost će se postepeno povećavati tokom čitavog perioda (prosječno 0,5% godišnje) kao posljedica rasta ekonomske aktivnosti, čime bi se stopa nezaposlenosti na kraju perioda spustila na 16,6%.
- U periodu 2018-2020. očekujemo rast zarada od prosječno 1,7% (nominalno), što je u skladu s rastom produktivnosti.
- U ovom periodu očekuje se prosječan rast cijena od 2% s tim što će u 2018. inflacija biti na nivou od 2,6% da bi u narednim godinama opadala do nivoa od 1,5%. Nešto viša projekcija inflacije u 2018. godini uzrokovana je mogućim uticajem povećanja stope PDV-a sa 19 na

21%. Procijenjeni uticaj ovog povećanja podigao bi stopu inflacije do 1 p.p.⁹. Projekcija je zasnovana i na MMF projekcijama stabilnih cijena energenata i hrane za naredni period, kao i projekcijama inflacije u Eurozoni. Uzeto je u obzir da će smanjenje tražnje izazvano padom investicione aktivnosti na kraju perioda imati uticaj u pravcu smanjenja opšteg nivoa cijena.

Rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Projektovani realni rast u sektoru poljoprivrede u periodu 2018-2020. iznosiće prosječno 3%. Ovakav rast projektovan je na osnovu povećanih ulaganja u poljoprivredu i rastu kreditne podrške ovom sektoru u periodu 2018-2020. Ostvarenje stope rasta od 3% odrazilo bi se i na povećanje izvoza i supstituciju uvoza hrane;
- Sektor vađenja ruda i kamena će rasti prosječno 5,5% godišnje u srednjem roku, kao rezultat povećane tražnje za materijalima neophodnim za projekat autoputa (kamen, separati šljunka i materijala za podloge), kao i rastu u rudarstvu (izvoz boksita);
- Prerađivačka industrija će imati rast u narednom periodu od 4,5%, uz pretpostavku da će mjere predložene u dokumentu Industrijska politika Crne Gore do 2020. godine, dati rezultate u smislu uklanjanja uskih grla i revitalizacije ovog sektora. Poseban doprinos očekujemo od rasta u podsektorima prerade hrane i mesnih prerađevina, drvnoj industriji i metalnom kompleksu;
- Građevinarstvo će pod uticajem najavljenih investicija imati prosječno rast od oko 5,4%, da bi se u 2020. usporio kao posljedica visoke baze iz prethodnih godina kada će tražnja za angažovanjem domaće građevinske operative opasti zbog završetka planiranih investicija.
- U ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 4,8%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a. Hotelski kapaciteti pokrivaju 20% ponude smještaja, a njihov doprinos je višestruko značajniji od doprinosa privatnog smještaja u ukupnim prihodima od turizma. Povećanje ponude u ovom segmentu doprinijeće bržem rastu prihoda, koji je viši od prostog povećanja ukupnih kapaciteta.

U sljedećoj tabeli dat je pregled realnih stopa rasta, doprinosa rastu i učešća u BDV-u u srednjem roku, po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 2.6 Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

	realne stope rasta , %				učešće u rastu BDP-u , %				učešće u bruto dodatoj vrijednosti, %			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
<i>Poljoprivreda</i>	2.0	3.0	3.0	3.0	0.1	0.2	0.2	0.2	8.8	8.8	8.9	8.9
<i>Industrijska proizvodnja</i>	-0.2	5.3	5.3	3.8	0.0	0.5	0.5	0.4	11.8	12.1	12.4	12.5
<i>Građevinarstvo</i>	30.0	10.0	3.3	3.0	1.7	0.7	0.2	0.2	8.5	9.1	9.1	9.1
<i>Uslužne djelatnosti</i>	2.8	1.8	2.1	2.3	1.6	1.0	1.2	1.3	70.9	70.0	69.6	69.4
<i>od čega usluge smještaja i ishrane</i>	4.5	4.5	4.5	5.5	0.0	0.0	0.0	0.0	8.6	8.7	8.9	9.2
<i>BDV (bruto dodata vrijednost)</i>	4.2	3.0	2.7	2.6	3.4	2.5	2.2	2.1	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>Porezi minus subvencije</i>	4.2	3.0	2.7	2.6	0.7	0.5	0.5	0.4				
<i>Realna stopa rasta BDP-a</i>	4.2	3.0	2.7	2.6	4.2	3.0	2.7	2.6				

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

⁹ Analiza svjetske banke procjenjuje uticaj povećanje stope PDV-a na stopu inflacije oko 0,5 p.p.

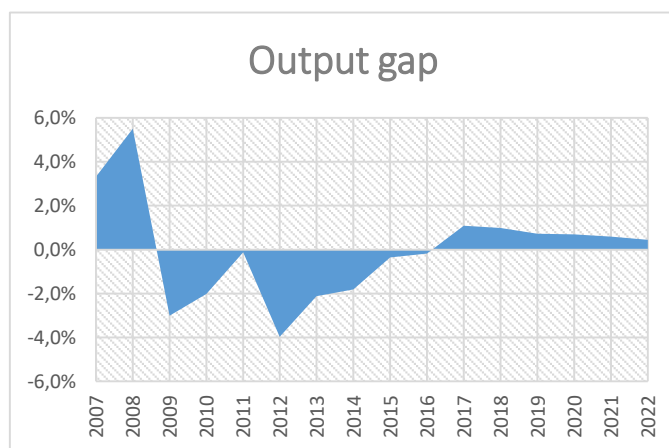
Rizici za ostvarenje makroekonomskog scenarija odnose se na one koji bi mogli negativno uticati na glavne pokretače rasta u srednjem roku i one koje se odnose na fiskalnu i finansijsku stabilnost.

- promjena dinamike realizacije investicija ili značajno povećanje troškova dionice autoputa koje bi proizašlo iz neplaniranog povećanja troškova ili povećanja na osnovu dodatnih radova, uticala bi na promjenu projekcija ekonomskog rasta u srednjem roku kao i makroekonomsku stabilnost;
- značajno odstupanje u implementaciji mjera predviđenih fiskalnom strategijom u vidu povećanja izdataka i/ili smanjenja prihoda;
- potencijalna nestabilnost na finansijskim tržištima može da poveća kamate na suvereno zaduživanje ili oteža zaduživanje Crne Gore koje je potrebno za refinansiranje dospjelih obaveza;
- nepovoljne vremenske prilike mogu u značajnoj mjeri uticati na sektore turizma, poljoprivrede i proizvodnje električne energije;
- geopolitički rizici.

2.2.1.2 Potencijalni rast

U ovom dokumentu je razrađena procjena potencijalnog rasta i output gapa na osnovu CD¹⁰ proizvodne funkcije, koja preciznije oslikava izvore rasta po proizvodnim faktorima. Nedostupni podaci o vrijednosti kapitala u ekonomiji Crne Gore nadomješteni su procjenom vrijednosti kapitala¹¹. Osnove pretpostavke su da je učešće rada u proizvodnji 65%, kapitala 35%, dok je stopa amortizacije kapitala 5% godišnje. Procjena kretanja radne snage urađena je na osnovu procjene kretanja stanovništva po varijanti srednjeg fertiliteta i pretpostavke da će reforme zakonske regulative koje se sprovode ili se namjeravaju sprovesti, povećati stopu aktivnosti sa sadašnjih 55% na oko 60% u 2022. i time doprinijeti povećanju potencijala radne snage.

Grafik 1 Output gap

Rezultati modela pokazuju dobro poznatu dinamiku u periodu 2007-2015., sa visokim output gapom u 2007 i 2008, dvostrukom recesijom 2009. i 2012. i snažnim investicionim ciklusom započetim 2016., za koji se pretpostavlja da će se produžiti do 2020. godine, jer za duži period nemamo planove privatnih investitora i kapitalnog budžeta. Iako rezultate modela uzimamo sa izvjesnom rezervom, prosječni potencijalni rast od 2007. do 2016.¹² iznosi 2,1%, dok za period 2017-2020 on raste na 2,9%, jer završeni investicioni projekti povećavaju

vrijednost kapitala kao jedne od komponenti rasta. Poslije tog perioda očekujemo da će završetak, prije svega infrastrukturnih projekata, otvoriti nove mogućnosti za investiranje i da će doći do daljeg rasta potencijala.

Analiza učešća proizvodnih faktora i sa njima vezane ukupne faktorske produktivnosti pokazuje da je u periodu 2007-2016. učešće kapitala u realnoj stopi rasta prosječno 1,9%, učešće radne snage je 0,3%, dok je ukupna faktorska produktivnost imala negativno učešće od 0,5%. To ukazuje da je prosječan potencijal za rast uslovljen prije svega rastom fizičkog kapitala, slabim učešćem radne snage i negativnim udjelom ukupne faktorske produktivnosti. Za period 2017-2020. se učešće proizvodnih faktora donekle

¹⁰ Cobb-Dougllass production function.

¹¹ Kalkulacija kapitala za početnu godinu urađena je u skladu sa metodologijom koja uzima da je vrijednost kapitala u početnoj godini jednaka vrijednosti bruto investicija u toj godini podijeljenih s prosječnim rastom ove stavke za dostupni period, na koji je dodata vrijednost amortizacije kapitala. Izvor: Hall and Jones – "Why do some countries produce some much more output per worker than others".

¹² Monstat je ove godine izvršio reviziju podataka za period 2006 do 2009 i za 2015 godinu.

mijenja, pa ono za kapital ostaje na istom nivou od prosječno 1,9%, učešće radne snage se povećava na 0,5%, dok se ono povećava za ukupnu faktorsku produktivnost kao rezidual na 0,8%. Ovaj podatak ukazuje da se očekuje povećanje tehnološke dinamičnosti proizvodnih faktora crnogorske ekonomije, koji se odnose na tehnološki rast i efikasnost radne snage. Povećanje učešća izdvajanja sredstava za nauku predviđeno budžetom za 2018. godinu, kao i predviđena reforma javne uprave, utiče na rast potencijala ekonomije u srednjem i dužem roku. Iako su nosioci rasta u crnogorskoj ekonomiji grane koje nemaju visok tehnološki rast, (građevinarstvo, turizam, poljoprivreda, energetika) one imaju potencijal za povećanje ukupne faktorske produktivnosti. U poljoprivredi su to mjere koje se odnose na ulaganja u edukaciju poljoprivrednika, usvajanje standarda proizvodnje i distribucije poljoprivrednih proizvoda u skladu s međunarodnim standardima. U građevinarstvu je to korišćenje novih tehnika građenja infrastrukture (izgradnja dionice autoputa). U sektoru turizma se to odnosi na jačanje ponude kroz izgradnju objekata visoke kategorije i edukaciju zaposlenih za rad u takvim objektima. Izgradnja novih energetske objekata vezanih za obnovljive izvore (vjetroelektrane i male hidroelektrane) zahtijeva novija tehnološka rješenja koja podižu ukupnu faktorsku produktivnost. Od sektora koji imaju visok tehnološki profil, a to su prije svega telekomunikacije i IT tehnologije vezane za ovaj sektor, stalna ulaganja i praćenje svjetskih standarda obezbjeđuje visok nivo usluga koji su osnova za jačanje produktivnosti u cjelokupnoj ekonomiji.

2.2.1.3 Eksterni sektor i njegova srednjeročna održivost

Visok nivo deficita tekućeg računa platnog bilansa, koji je u 2017 procijenjen na 18,0% BDP-a, pokazuje duboku spoljnotrgovinsku neravnotežu. Glavni negativan doprinos deficitu tekućeg računa odnosi se na bilans roba, koji je procijenjen na 43 % BDP-a, ali je djelimično korigovan suficitom na računu usluga (21% BDP-a), i balansom na računima primarnih i sekundarnih dohodaka od 3,9% BDP-a. Deficit tekućeg računa dijelom je pokriven direktnim stranim investicijama i zaduživanjem države na međunarodnom i domaćem finansijskom tržištu. Pozicija neto greški i omaški koja je rezidual za nepokriveni dio finansiranja tekućeg računa i ukazuje na to da pojedine transakcije nijesu uopšte obuhvaćene (greške) ili su vrednovane na neadekvatan način (omaške), a odnose se na neevidentirane prihode od turizma, doznake i druga neregistrovana gotovinska plaćanja. U slučaju Crne Gore, zbog korišćenja eura kao platežnog sredstva, kao i značajnog gotovinskog plaćanja, pogotovo u oblasti turizma (siva ekonomija), nije jednostavno obuhvatiti sve transakcije, jer ne postoji mogućnost razlikovanja domaćeg, od eura stranog porijekla.

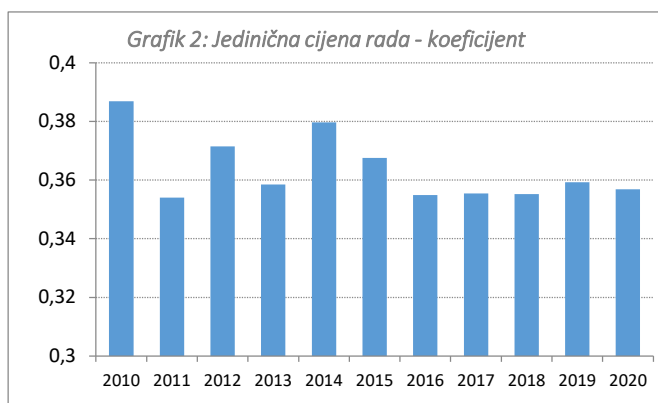
Struktura deficita tekućeg računa i njegovog finansiranja predstavlja rizik po održivost platnobilansne pozicije, s obzirom da se oslanja na visok priliv stranih investicija.

Podaci o ukupnom dugu pokazuju strukturu duga i kretanje pojedinih komponenti u prethodnom periodu:

Tabela 2.7 Ukupan spoljni dug u mil.€

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Vlada Crne Gore</i>	912	1,064	1,295	1,433	1,562	1,956	2,003
<i>Bankarski sektor</i>	930	787	683	705	664	725	814
<i>Ostali sektori</i>	1,741	1,936	1,992	1,930	2,000	1,787	1,918
<i>Ukupno</i>	3,584	3,787	3,970	4,068	4,226	4,469	4,735
<i>Interkompanijski dug</i>	841	930	974	1,158	1,308	1,347	1,512
<i>Ukupno s interkompanijskim dugom</i>	4,425	4,717	4,944	5,225	5,533	5,816	6,247
<i>U procentima BDP-a</i>	141.6%	144.5%	155.4%	155.4%	160.0%	160.5%	158.0%

Analiza kretanja produktivnosti, izražene kao odnos ostvarenog bruto domaćeg proizvoda i broja zaposlenih (15+ godina) na nivou ekonomije, pokazuje trend rasta produktivnosti, sa prosječnom stopom od 1,5%, u periodu 2010-2016, što korespondira sa prosječnim rastom ukupne ekonomske aktivnosti u tom periodu (2,1%). Prema projekcijama za period 2017-2020, očekuje se da će produktivnost blago porasti, uz prosječan godišnji rast od 1,8%.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC)¹³, pokazuje da će cjenovna konkurentnost stagnirati u periodu nakon 2015. Pouzdanost analize je ograničena zbog promjene izvora podataka za broj zaposlenih (2010) i borbe protiv sive ekonomije tj. legalizovanja zapošljavanja. Analizu neto investicione pozicije u odnosima sa inostranstvom nije moguće obraditi, s obzirom da CBCG, nema potrebne podatke za takve procjene.

2.2.1.4 Finansijski sektor

Positivan trend gotovo kontinuiranog pada nekvalitetnih kredita i potraživanja u proteklom periodu se nastavlja. Nekvalitetni krediti i potraživanja su na kraju trećeg kvartala 2017. godine iznosili 7,4% ukupnih bruto kredita i potraživanja. Kreditni rizik je sve manje sistemski izazov, a više individualni, čije rješavanje zahtijeva sprovođenje aktivnosti na racionalizaciji poslovanja i redukciji operativnih troškova pojedinih banaka.

U 2017. godini značajno je unaprijeđen regulatorni okvir za rješavanje nekvalitetnih kredita (tzv. NPL), na kome se zasniva sveobuhvatna strategija za rješavanje NPL-a u Crnoj Gori, u okviru projekta „Podgorički pristup“. U pitanju su dva osnovna regulatorna akta - Zakon o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama sa primjenom u dvogodišnjem periodu (maj 2015. - maj 2017.) i Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, sa primjenom od januara 2014. godine. Kako data rješenja nijesu dala očekivane rezultate, CBCG je pripremila a Skupština Crne Gore usvojila Zakon o izmjenama i dopunama Zakon o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama¹⁴, sa rokom primjene od godinu dana. Suština usvojenih rješenja je bila da se proširi obuhvat kredita koji mogu biti predmet sporazumnog restrukturiranja, pojednostavi postupak restrukturiranja i obezbijede dodatne poreske olakšice dužnicima. Za potrebe operacionalizacije ovog Zakona, Centralna banka je u julu 2017. godine usvojila Odluku o dopunama odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama¹⁵. Efekti usvojenih rješenja su već evidentni s obzirom da je tokom prvih pet mjeseci od njihove primjene restrukturirano 10,5 miliona eura kredita od najavljenih 16 miliona ukupnog iznosa. Ovo je takodje vezano za preporuku sa ministarskog sastanka u maju 2017. godine da Crna Gora treba da „Razvije sveobuhvatnu strategiju za podsticanje rješavanja nenaplativih kredita, kao dio nastavka napora u smanjenju NPL-a, uključujući učešće od strane svih relevantnih aktera, sa ciljem smanjenja kreditnih rizika u bankarskom sektoru i uklanjanja prepreka za kreditiranje u privredi. Razmotri uključivanje restrukturiranja korporativnog duga i rješavanje drugih osnovnih strukturnih prepreka rješavanju kao dio strategije. Poboljša okvire za prudencijalni nadzor i okvire za solventnost banaka sa namjerom da se podupre finansijska stabilnost.“ (Vidjeti poglavlje 4- dio Finansijske usluge).

U privredi je evidentan porast međusobnih dugovanja i povećanja nelikvidnosti, što potvrđuje podatak da 19,3% privrednih subjekata od ukupno registrovanih pravnih lica i preduzetnika ima blokirane račune. U neprekidnoj blokadi do jedne godine bilo je 2.028 izvršnih dužnika, sa iznosom blokade od 30,0 mil. eura, što čini 4,8 % ukupnog iznosa blokade, dok je duže od godinu dana u blokadi bilo 14.040 izvršnih dužnika sa iznosom blokade od 595,4 miliona eura, što čini 95,2% ukupnog iznosa blokade.

Na kraju septembra 2017. godine prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa na ukupne kredite banaka je iznosila 6,98%, odnosno 7,01% na novoodobrene kredite. Trend opadanja prosječnih

¹³ Model za proračun jedinične cijene rada urađen je u Ministarstvu finansija. Koeficijent pokazuje koliko je učešće bruto zarada u bruto vrijednosti proizvodnje, tj. ukupnom ekonomskom outputu. Koeficijent 0,37 pokazuje da na 1 euro ukupne vrijednosti proizvodnje, učešće bruto zarada 0,37 eura. Ovaj model urađen je na osnovu podataka o zaradama, zaposlenosti (ARS) i vrijednosti bruto proizvodnje koje objavljuje MONSTAT. Bruto vrijednost proizvodnje za period 2016-2019 urađen je kao ekstrapolacija zasnovana na realnoj stopi BDP-a.

¹⁴ Zakon je objavljen u Službenom listu Crne Gore br. 37/17.

¹⁵ Odluka je objavljena u Službenom listu Crne Gore br. 44/17.

ponderisanih nominalnih i efektivnih kamatnih stopa (PPNKS i PPEKS), započet u posljednjem kvartalu 2014., nastavljen je i u tekućoj godini. Tako je na kraju septembra 2017. kamatna stopa na ukupne kredite banaka bila niža za 0,74 p.p. na godišnjem nivou. Sa druge strane, i pored izražene volatilnosti u kretanju PPEKS na novoodobrene kredite banaka u posmatranom periodu, ova stopa je zabilježila pad od 0,60 p.p. na godišnjem nivou.

Navedena kretanja su, uz višegodišnji trend pada pasivnih kamatnih stopa, dovela do smanjenja kamatnog spreda, i to sa 7,61 p.p. u septembru 2015. na 6,23 p.p. na kraju septembra 2017. godine, što se odrazilo na poslovanje pojedinih banaka. Ukoliko se ovaj trend nastavi, za očekivati je da će vršiti dodatni pritisak na profitabilnost banaka, posebno manjih, što će zahtijevati njihovo brže prilagođavanje novonastalim tržišnim uslovima putem redukcije operativnih troškova i preusmjeravanjem poslovnih aktivnosti u pravcu pružanja novih, konkurentnijih proizvoda i usluga. S obzirom na date okolnosti, moguće je da na bankarskom tržištu u narednom periodu dođe do akvizicija i ukрупnjavanja.

2.3 Alternativni scenariji i rizici

2.3.1 Makroekonomski scenario nižeg rasta 2018-2020.

Kao mala, otvorena i nediverzifikovana ekonomija, Crna Gora je podložna uticajima, kako spoljašnjim, tako i unutrašnjim. U osnovnom scenariju glavni pokretač rasta zasnovan je na snažnoj investicionoj aktivnosti, korigovan mjerama fiskalne konsolidacije uz snažan doprinos turističkog sektora. Imajući u vidu potencijalne rizike, jasno je da aktiviranje bilo kojeg, može u višoj ili manjoj mjeri, ugroziti projektovane stope rasta. Uvažavajući neizvjesnu dinamiku investicione aktivnosti, uz istovremeno visok nivo investicija ostvaren u 2016. i 2017. godini, polazna pretpostavka scenarija nižeg rasta bazirana je usporavanju trenda rasta investicione aktivnosti u posmatranom periodu. Ovogodišnjim scenarijom je uzet i dodatni rizik u vidu smanjenja prihoda od turizma, zbog pogoršanja geopolitičke situacije ili nepovoljnih vremenskih uslova. Alternativnim scenarijom nižeg rasta, predviđeno je da će se u periodu 2018-2020., investicije održati na visokom nivou dostignutom u 2017. godini, i da će doći do pada prihoda od turizma u 2018. i 2019. godini.

Pretpostavke scenarija:

- bruto investicije u osnovna sredstva će se u 2018. godini zadržati na nivou dostignutom u 2017. (procjena 977 mil. €- oko 23% BDP-a). Prosječno učešće bruto investicija u BDP-u, u periodu 2010-2015., bilo je na nivou od 19%, pa ovakva pretpostavka predstavlja umjerenu pretpostavku materijalizacije rizika vezanog za investicije. U 2019. i 2020. godini se investicije zadržavaju na istom nivou kao u 2018. godini.
- Turistički prihodi su u 2018. i 2019. godini manji za 2% u obje godine, zbog geopolitičkih rizika ili nepovoljnih vremenskih uslova.

Ovakva dinamika dva glavna pokretača rasta proizvodi uticaj na sve makroekonomske indikatore.

Dinamika BDP-a i komponenti (potrošni pristup):

- U 2018. godini bi realna stopa rasta BDP dostigla 1,8% u 2019. godini 1,9% i u 2020. godini 2,5%.
- Smanjenje raspoloživog dohotka za potrošnju domaćinstava uzrokovanoj stagnacijom na tržištu rada (zaposlenost i zarade), kao i smanjenje prihoda od turizma kao dijela izvora potrošnje domaćinstava, smanjilo bi stopu rasta potrošnje domaćinstava na 1,5% prosječno tokom srednjeročnog perioda.
- Finalna potrošnja države bi imala negativnu stopu rasta kao i u osnovnom scenariju. Smanjeni prihodi budžeta, zbog pada agregatne tražnje, a time i osnove za oporezivanje, zahtijevali bi dodatno zaduživanje da bi se finansirala projektovana rashodna strana. Učešće državnog duga u BDP-u bi poraslo kao posljedica pretpostavljenog povećanog zaduživanja i smanjenog nominalnog iznosa BDP-a. Alternativno bi zbog postizanja postavljenih fiskalnih ciljeva bilo neophodno dalje smanjenje državne potrošnje s multiplikativnim efektima na

ostale sektore, što bi dovelo do dodatne promjene parametara u scenariju nižeg rasta, sa nižim stopama rasta.

- Izvoz roba i usluga bi u prosjeku stagnirao u srednjem roku s tim što bi u prve dvije godine zabilježio negativne vrijednosti, zbog pada prihoda od turizma.
- Uvoz roba i usluga bi zbog ovakve dinamike domaće i inostrane tražnje opao za prosječno 2,1%. Ovaj pad bi bio naročito izražen u prve dvije godine. Promjene u neto izvozu, pod pretpostavkom da bi preostale stavke tekućeg računa ostale nepromijenjene, dovele bi do pada deficita na 13,6% BDP-a na kraju perioda.
- Ostvarenje ovog scenarija dovelo bi do stagnacije zaposlenosti i rasta stope nezaposlenosti uz stagnaciju zarada u prve dvije godine srednjeg roka. Stopa nezaposlenosti bi porasla na 17,3% u 2018. sa 17% u 2017. godini. Na kraju perioda bi stopa bila 17,5%.
- Smanjenje domaće tražnje bi imalo uticaj na ostvarenje niže stope opšteg nivoa cijena pa bi inflacija u 2018. dostigla 2% uz pretpostavku o mogućem uticaju povećanja poreza u 2018. godini koje je predviđeno fiskalnom strategijom. U naredne dvije godine perioda inflacija bi zabilježila stope kao u osnovnom scenariju od 1,9% i 1,5% respektivno.

Tabela 2.8 Scenario nižeg rasta

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2017-2020

	2016	2017	2018	2019	2020
Nominalni BDP u mil.€	3954.2	4202.1	4323.6	4440.3	4590.0
Nominalni rast	8.2	6.3	2.9	2.7	3.4
Realni rast	2.9	4.0	1.8	1.9	2.5
Inflacija (prosjeak)	0.4	2.5	2.0	1.9	1.5
			(u % BDP-a)		
BDP deflator	5.1	2.1	1.1	0.8	0.9
			(realne stope rasta %)		
Realni rast BDP-a	2.9	4.0	1.8	1.9	2.5
Domaća tražnja	8.0	4.4	0.8	0.5	0.8
Potrošnja domaćinstava	5.4	5.3	1.7	1.0	1.9
Bruto investicije u osnovna sredstva	27.5	6.6	-0.5	0.0	-1.5
Promjena zaliha	938.6	-20.7	-0.5	-0.5	-0.5
Potrošnja države	0.8	2.1	-1.2	-0.5	-0.8
Izvoz roba i usluga	6.2	7.0	-2.4	-1.3	3.0
Uvoz roba i usluga	15.0	6.6	-2.8	-2.9	-0.5
<i>Glavne pretpostavke:</i>	<i>rast u procentima ako nije naznačeno drugačije</i>				
Rast zaposlenosti	1.1	1.5	0.0	0.0	0.3
Rast zarada	3.6	2.1	0.0	0.0	1.8
Nezaposlenost (ARS)	18.0	17.0	17.3	17.5	17.5
SDI % BDP-a	9.4	12.0	11.6	11.3	8.7
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	6.0	6.3	2.9	2.7	3.4

3. FISKALNI OKVIR

3.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Glavni cilj fiskalne politike, u periodu 2018–2020. godine, jeste jačanje fiskalne stabilnosti kao glavnog faktora ukupne makroekonomske stabilnosti, uz jačanje privredne aktivnosti i konkurentnosti ekonomije.

Kako bi se zaustavili negativni fiskalni rizici, koji su karakterisali prethodni period, i javne finansije učinile održivim, usvojena su dva paketa mjera fiskalne konsolidacije. Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017 – 2021. godine, koji je donešen zajedno sa Budžetom za 2017. godinu, definisane su mjere na prihodnoj i rashodnoj strani budžeta, čija je ukupna vrijednost 126,9 mil. €, odnosno 3,2% BDP-a. Da bi efekti konsolidacije bili značajniji i postignuti u kraćem periodu definisan je dodatni paket mjera, koji je razrađen u okviru Fiskalne strategije za period 2017 – 2020. godine, koju je Skupština Crne Gore usvojila u julu 2017. godine. Mjere predviđene Fiskalnom strategijom obezbjeđuju dodatno fiskalno prilagođavanje u iznosu od 117,0 mil. € odnosno 2,8% BDP-a.

Sve predviđene mjere dizajnirane su na način da ne uspore dinamiku ekonomskog rasta u srednjem roku, a da obezbijede što ravnomjerniju raspodjelu poreskog tereta i pravedniju raspodjelu socijalnih davanja, čime se štite socijalno osjetljive kategorije stanovništva.

Istovremeno, uvažena je potreba da Crna Gora, sa aspekta visine poreskog opterećenja, ostane konkurentna destinacija za strana ulaganja. Na ovaj način, obezbjeđuje se kredibilnost javnih finansija i unaprjeđuje kreditna pozicija Crne Gore na međunarodnom finansijskom tržištu, što omogućava da se zaduživanje vrši pod povoljnijim uslovima. Da bi se osigurala uspješnost fiskalne konsolidacije biće neophodno pojačati inspeksijski nadzor i povećati angažovanje svih relevantnih nadležnih organa, čime bi se, između ostalog, onemogućilo poslovanje u neformalnom sektoru. S tim u vezi, utvrđen je Akcioni plan za suzbijanje sive ekonomije, kojim su utvrđene preventivne, restriktivne i stimulatívne mjere, a koje će se sprovoditi koordiniranom aktivnošću svih nadležnih institucija.

Kao podrška jačanju makroekonomske stabilnosti i konkurentnosti ekonomije, kao preduslova za povećanje potencijalnog privrednog rasta, realizovaće se i agenda strukturnih reformi, odnosno mjere razvojne i ekonomske politike u javnom i realnom sektoru. Detaljan prikaz mjera i projekata dat je u Pravicima razvoja Crne Gore, kao krovnom razvojnom implementacionom dokumentu.

Kao podrška definisanim mjerama, uporedo će se sprovoditi reforme u oblasti zdravstva u cilju jačanja održivosti zdravstvenog sistema, kao i oblasti rada i socijalnog staranja i reforma penzionog sistema imajući u vidu da ovi sistemi u najvećoj mjeri opredjeljuju stanje javnih finansija Crne Gore.

Takođe, biće nastavljeno sa sprovođenjem Programa reformi upravljanja javnim finansijama 2016–2020. godine (detaljno obrazloženje reformi dato u poglavlju 3.7) i Strategijom reforme javnog sektora 2016–2020. godine, kako bi se broj zaposlenih u javnoj upravi doveo na optimalan nivo.

U skladu sa navedenim, glavni fiskalni agregati (deficit i javni dug) vратиće se u granice predviđene Mاستrihtskim kriterijuma, odnosno Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti u srednjem roku, tako da će se:

- deficit javnih finansija smanjiti u 2018. godini, uz ostvarivanje balansa (suficita) od 0,1% BDP-a u 2019. i 5,4% BDP-a u 2020. godini;
- postepeno smanjivati javni dug do nivoa od 59,7% u 2020. godini;
- tekuća budžetska potrošnja, u svim godinama projekcije, finansirati iz izvornih prihoda, čime se omogućava da se i u godinama ostvarivanja deficita zaduživanje vrši isključivo za finansiranje razvojnih projekata, a koji su u funkciji ekonomskog rasta u dugom roku.

Tabela 3.1 Srednjoročni makroekonomski i fiskalni okvir

Makroekonomski okvir	Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
	2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Makroekonomski pokazatelji								
BDP nominalno (u mil.€)	3.954,2	4.202,1	4.397,7	4.569,4	4.729,6	4.323,6	4.440,3	4.590,0
BDP, nominalni rast	8,2	6,3	4,7	3,9	3,5	2,9	2,7	3,4
BDP, realni rast	2,9	4,0	3,0	2,7	2,6	1,8	1,9	2,5

Inflacija (na kraju godine)	0,4	2,5	2,6	1,9	1,5	2,0	1,9	1,5
Rast zaposlenosti (%)	1,1	1,5	0,7	0,4	0,3	0,0	0,0	1,8
Deficit tekućeg računa (% BDP)	-18,1	-18,0	-18,0	-16,5	-14,5	-16,9	-15,4	-13,6

Fiskalni okvir (u % BDP-a)	Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
	2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Izvorni javni prihodi	42,6	42,6	44,2	44,2	43,9	44,4	44,6	44,4
Javna potrošnja	46,2	45,7	45,8	44,1	38,6	46,5	45,4	39,7
Deficit/Suficit	-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4	-2,1	-0,8	4,7
Deficit/ Suficit bez autoputa	-3,4	1,2	3,2	4,7	-	2,7	4,0	-
Kamate	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0	2,1	2,2	2,1
Primarni deficit/suficit	-0,7	-0,8	0,4	2,2	7,4	0,0	1,4	2,6
Javni dug (% BDP)	63,4	65,5	66,5	66,1	59,7	68,2	69,5	63,8

Implementacija Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga u 2017. i donošenje Fiskalne strategije za period 2017-2020. godina koja sadrži dodatne mjere fiskalne konsolidacije su odgovor na prvu preporuku sa Ministarskog sastanka održanog u Briselu u maju 2017. u oblasti fiskalne politike povodom ocjene PER-a za 2017. godinu. Navedenom preporukom je Crna Gora pozvana da u potpunosti sprovede paket mjera fiskalne konsolidacije za 2017. godinu i preduzme dodatne fiskalne mjere kako bi se postigle budžetske uštede od 3,0% BDP-a i usvoji sveobuhvatnu fiskalnu strategiju u cilju stabilizacije javnog duga i smanjenja ranjivosti povezanih sa dugom, što je i urađeno. Podaci o procjeni izvršenja centralnog budžeta i javnih finansija u 2017. godini, sadržani su u tački 3.3 ovog poglavlja.

U dijelu preporuke br. 2 sa Ministarskog sastanka iz Brisela, srednjoročna projekcija sadržana u ovom Programu ukazuje na postepeno smanjenje potrošnje koja se odnosi na plate i penzije u odnosu na BDP, te se ove dvije kategorije, kumulativno posmatrano, kreću u rasponu od 20,7% u 2018. do 19,7% u 2020. godini imajući u vidu da je nominalni rast ovih kategorija sporiji od rasta BDP-a. Takođe, redefinisanim paketom socijalne zaštite, kroz usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti i Zakona o sprovođenju odluke Ustavnog suda u vezi sa statusom naknada po osnovu rođenja troje ili više djece, doprinosi se ostvarenju preporuka 1 i 2, u smislu obezbjeđenja fiskalne održivosti sistema socijalne zaštite. Istovremeno je, navedeno, povezano sa preporukom br. 6 na koju je odgovor dat u poglavlju 4 ovog dokumenta.

U vezi sa preporukom koja se odnosi na analizu poreskih izuzeća, Ministarstvo finansija je analiziralo poreska izuzeća i olakšice koja su utvrđena Zakonom o porezu na dodatu vrijednost i Zakonom o autoputu, a koja se odnose na sljedeće kategorije:

- lijekovi i medicinska sredstva, određena listom lijekova, odnosno medicinska sredstava koja se propisuju i izdaju na teret Fonda za zdravstveno osiguranje;
- usluge smještaja u hotelima, motelima, turističkim naseljima, pansionima, kampovima i vilama;
- isporuka proizvoda i usluga za gradnju i opremanje ugostiteljskog objekta kategorije pet i više zvjezdica, energetske objekta za proizvodnju električne energije instalisane snage veće od 10 MW i kapaciteta za proizvodnju prehrambenih proizvoda razvrstanih u okviru sektora C grupa 10 Zakona o klasifikaciji djelatnosti ("Službeni list CG", broj 18/11), čija investiciona vrijednost prelazi 500.000 eura;
- isporuka proizvoda, odnosno usluga koja se vrši u skladu sa ugovorom o kreditu, odnosno zajmu, zaključenim između Crne Gore i međunarodne finansijske organizacije;
- servisne usluge koje se pružaju u marinama, i
- poreza na dodatu vrijednost koja se plaća po stopi od 0% na promet proizvoda i usluga namijenjenih za izgradnju autoputa koje realizuje izvođač radova, ili se realizuje za račun izvođača radova na izgradnji autoputa.

Rezultati pomenute analize pokazali su da je indirektni efekat navedenih izuzeća mnogo veći do direktnog uticaja na smanjenje poreskih prihoda. Drugim riječima, imajući u vidu činjenicu da se navedena poreska izuzeća najvećim dijelom odnose na investicije koje su glavni pokretač rasta

crnogorske ekonomije može se zaključiti da postojanje navedenih izuzeća ima pozitivan efekat na atraktivnost crnogorskog investicionog ambijenta i ukupnu ekonomsku aktivnost.

3.2 Izvršenje budžeta u 2017. godini

Fiskalna politika u 2017. godini bila je usmjerena na otklanjanje rizika i neravnoteža koje su u prethodnom periodu prijetile da dovedu do nestabilnosti javnih finansija, kroz pogoršanje glavnih fiskalnih agregata, usljed povećanja tekuće budžetske potrošnje, ali i potrebe finansiranja projekta izgradnje autoputa. Kako bi se preokrenuo taj trend, tokom 2017. godine, implementirane su mjere fiskalne konsolidacije prethodno definisane Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017-2021. godine, ali i kreiran novi paket mjera u cilju postizanja dodatnog fiskalnog prilagođavanja.

S tim u vezi, sprovedene su aktivnosti na racionalizaciji javne potrošnje i stvaranju uslova za povećanje javnih prihoda kako bi se omogućilo smanjenje deficita javne potrošnje i postepeno smanjenje javnog duga.

Mjere fiskalnog prilagođavanja koje su imlementirane tokom 2017. godine, shodno Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga, kao i dodatnih mjera sadržanih u Fiskalnoj strategiji, a čija je primjena počela od avgusta 2017. godine, imale su za cilj povećanje javnih prihoda su sljedeće:

- U cilju naplate zaostalog poreskog duga, shodno Zakonu o reprogramu poreskog potraživanja, poreskim obveznicima omogućeno je plaćanje poreskog duga u 60 jednakih mjesečnih rata uz otpis kamata i troškova postupka u vezi sa potraživanjem, uz obavezu jednokratne uplate od 10% ukupnog iznosa poreskog potraživanja. Poreski obveznik kojem je odobren reprogram, obavezan je da redovno plaća mjesečne rate kao i redovno izmiruje tekuće obaveze po osnovu javnih prihoda;
- Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o akcizama, povećana je:
  - Akciza na mineralna ulja na 0,09€/l od 9. januara 2017. godine;
  - Akciza na cigarete i fino rezani duvan od 1. avgusta 2017. godine specifična akciza iznosi 30€, dok proporcionalna akciza iznosi 32%;
  - Akciza na etil-alkohol od 1. avgusta 2017. godine povećana je na 850 € /hl čistog alkohola;
  - Zadržana je viša stopa poreza na dohodak fizičkih lica od 11% (u odnosu na standardnu stopu od 9%) na iznos primanja iznad prosječne zarade;
  - Jačanje fiskalne discipline poreskih obveznika kroz smanjenje sive ekonomije i redovniyu naplatu poreskih potraživanja;
  - Zakonom o izmjeni Zakona o porezu na dodatu vrijednost, na računarsku opremu, primjenjuje se standardna stopa PDV-a od 19% za razliku od niže stope koja je prethodno primjenjivana;

Na strani rashoda, implementirane su mjere, koje su u najvećem dijelu bile usmjerene na kategorije rashoda koje najviše opredjeljuju obim javne potrošnje, i to:

Kako bi se spriječio dalji rast ukupnog fonda Bruto zarada, sprovedene su sljedeće mjere:

- Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, zarade javnih funkcionera (grupe poslova A, B i C) umanjene su za 8% od 01. januara 2017. godine;
- Zarade svih zaposlenih, osim zaposlenih sa najnižim primanjima, umanjene su za 1% počevši od marta 2017. godine;
- Od 01. jula 2017. godine zarade javnih funkcionera (grupe poslova A, B i C) umanjene su za dodatnih 6%;
- Fond za isplatu varijabilnog dijela zarade umanjen je na način da je maksimalni mjesečni iznos po zaposlenom smanjen sa 80% na 50% prosječne zarade u Crnoj Gori iz prethodne godine.

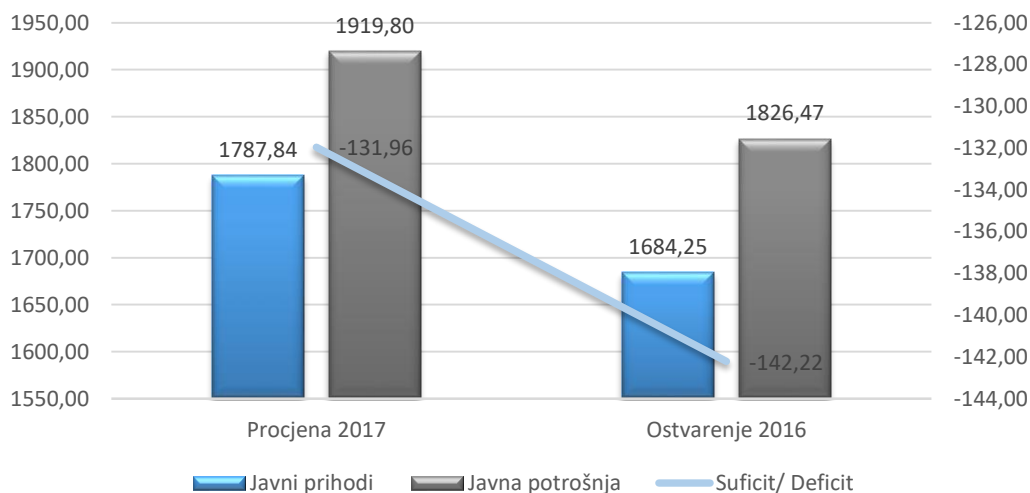
U dijelu Prava iz oblasti socijalne zaštite, prvobitnim izmjenama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti, naknade majkama sa troje ili više djece umanjene su sa 336€ na 264€ i sa 192€ na 144€.

Nakon donošenja odluke Ustavnog suda Crne Gore o neustavnosti odredbi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koje se odnose na naknade za majke, pripremljen je i usvojen Zakon o izvršenju odluke Ustavnog suda, kojim je utvrđen povraćaj na stanje prije dobijanja naknada za korisnice koje su prethodno ostvarivale pravo na penziju i nalazile se na evidenciji nezaposlenih lica, dok će korisnice koje su radi ostvarivanja ovog prava prekinule radni odnos nastaviti da primaju privremenu naknadu i to u periodu ne dužem od pet godina od stupanja na snagu zakona, po kriterijumima utvrđenim u ovom Zakonu.

U cilju pravednije raspodjele socijalnih fondova, odnosno usmjeravanja sredstava od ušteta po osnovu ukidanja naknada za majke, prema građanima koju su zaista u stanju socijalne potrebe, redefinisani su osnovni paket socijalne zaštite, pri čemu je dječiji dodatak povećan za 20%, kao i naknada za novorođeno dijete, naknada za nezaposlena lica na evidenciji nezaposlenih ili studente do navršene prve godine života djeteta itd.

Takođe, uvedeni su programi u okviru aktivne politike zapošljavanja za korisnice koje su vraćene na evidenciju nezaposlenih lica, kako bi se podstakle da aktivnije traže zaposlenje. Korisnice naknada koje su prethodno ostvarivale pravo na penziju vraćene su na Fond penzijskog i invalidskog osiguranja radi ostvarivanja ranije stečenog prava na penziju.

Grafik 3.2 Kretanje fiskalnih parametara, u mil.€

Izvorni javni prihodi u 2017. godini procijenjeni su na nivou od 1.787,8 mil. € ili 42,6% procijenjenog BDP-a (4.202,1 mil. €). Procijenjeni prihodi veći su u odnosu na planirane za 21,8 mil. € ili 1,2%, odnosno 103,6 mil. € ili 6,2% u odnosu na ostvarene u 2016. godini. Do povećanja prihoda došlo je usljed implementacije prethodno pomenutih mjera fiskalne konsolidacije, ali i usljed rasta ekonomske aktivnosti.

S tim u vezi, procjenjuje se da će, u odnosu na plan, najveća pozitivna odstupanja u dijelu prihoda biti zabilježena kod: poreza na dodatu vrijednost za 22,7 mil.€ kao rezultat rasta bolje naplate PDV-a, akciza za 15,1 mil. € (dalja harmonizacija akcizne politike u skladu sa standardima EU) i lokalnih poreza za 7,5 mil. €.

Javna potrošnja u 2017. godini procijenjena je u iznosu od 1.919,8 mil. € što predstavlja 45,7% BDP-a i u odnosu na plan manja je za 84,4 mil. € ili 4,2%. Ukupan procijenjeni nivo rashoda rezultat je očekivanog nižeg ostvarenja Kapitalnog budžeta prouzrokovanog slabijom realizacijom, posebno u dijelu projekata koji se finansiraju iz EU fondova, te se očekuje da izvršenje Kapitalnog budžeta bude za 17,9 mil. € manje od prvobitno planiranog. Na drugoj strani, procjena je da će troškovi planirani za potrebe autoputa biti realizovani u iznosu od 182,3 mil.€ što je za 12,0 mil.€ niže u odnosu na planirane.

U dijelu Tekuće javne potrošnje, negativno odstupanje u odnosu na plan biće zabilježeno kod Transfera za socijalnu zaštitu u iznosu od 10,7 mil. €, od čega se 5,5 mil. € odnosi na smanjenje troškova usljed izmjene Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti i implementacije Zakona o sprovođenju odluke Ustavnog

suda po kojem su naknade za majke sa troje ili više djece ukinute dok se iznos od 5,2 mil. € odnosi na sredstva planirana za izmirenje obaveza po osnovu tehnoloških viškova. Pored toga, niže ostvarenje u odnosu plan očekuje se kod Rashoda za materijal i usluge u iznosu od 5,0 mil. €.

Deficit javnih finansija u 2017. godini procijenjen je na 132,0 mil.€ ili 3,1% BDP-a i u odnosu na plan, manji je za 106,2 mil.€ ili 44,6%. Primarni deficit javnih finansija procijenjen je na 32,4 mil.€ ili 0,8%.

Tabela 3.2 Procjena ostvarenja javnih finansija u 2017. godini

Godišnji BDP (u mil. €)	4.202,1		3.954,2		3.928,5					
Procjena javnih finansija za 2017.	2017		2016		Odstupanje		Plan 2017		Odstupanje	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	1.787,8	42,5	1.684,2	42,6	103,6	6,2	1.766,0	45,0	21,8	1,2
Porez na dohodak	156,2	3,7	160,0	4,0	-3,8	-2,4	161,2	4,1	-4,9	-3,1
Porez na dodatu vrijednost	550,5	13,1	500,7	12,7	49,8	9,9	527,7	13,4	22,7	4,3
Akcize	225,6	5,4	182,7	4,6	43,0	23,5	210,5	5,4	15,1	7,2
Lokalni porezi	85,2	2,0	77,4	2,0	7,7	10,0	77,7	2,0	7,5	9,6
Doprinosi	500,5	11,9	462,9	11,7	37,6	8,1	497,2	12,7	3,3	0,7
Javna potrošnja, od čega:	1.919,8	45,7	1.826,5	46,2	93,3	5,1	2.004,2	51,0	-84,4	-4,2
Bruto zarade	485,1	11,5	467,6	11,8	17,5	3,8	486,7	12,4	-1,6	-0,3
Kamate	99,5	2,4	85,7	2,2	13,8	16,2	101,36	2,6	-1,8	-1,8
Subvencije	28,1	0,7	27,8	0,7	0,2	0,8	25,9	0,7	2,2	8,4
Transferi za socijalnu zaštitu	563,5	13,4	556,1	14,1	7,5	1,3	574,2	14,6	-10,7	-1,9
Kapitalni budžet	300,2	7,1	105,9	2,7	194,4	183,6	318,1	8,1	-17,8	-5,6
Garancije	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	0,0	0,0	0,0	-
Suficit/deficit	-132,0	-3,1	-142,2	-3,6	10,2	-7,2	-238,2	-6,1	106,2	-44,6
Primarni suficit/deficit	-32,4	-0,8	-56,5	-1,4	24,1	-42,6	-136,8	-3,5	104,4	-76,3
Otplata duga	280,4	6,7	550,4	13,9	-270,0	-49,1	253,4	6,5	27,0	10,7
Finansiranje, od čega:	-412,4	-9,8	-692,6	-17,5	280,2	-40,5	-491,6	-12,5	79,2	-16,1
Zaduživanje u inostranstvu	296,4	7,1	332,0	8,4	-35,6	-10,7	363,2	9,2	-66,8	-18,4
Zaduživanje u državi	106,0	2,5	329,2	8,3	-223,2	-67,8	110,0	2,8	-4,0	-3,6

3.3 Srednjoročni budžetski izgledi

Glavni cilj fiskalne politike u srednjem roku jeste održavanje stabilnosti javnih finansija, kroz implementaciju usvojenih mjera fiskalne konsolidacije, kako bi se osiguralo ostvarenje glavnih ciljeva definisanih Fiskalnom strategijom, a to su: smanjenje deficita javne potrošnje, odnosno ostvarivanje suficita počevši od 2019. godine i postepeno opadanje nivoa javnog duga.

Fiskalnom strategijom za period 2017-2020. godine definisane su mjere i aktivnosti koje će se sprovesti u narednom periodu kako bi se kroz optimizaciju javne potrošnje, sa jedne, i povećanje javnih prihoda, sa druge strane, obezbijedilo ostvarivanje gore pomenutih ciljeva.

U periodu 2018-2020. godine, biće implementirane sljedeće mjere fiskalne politike:

- Povećanje opšte stope PDV-a sa 19% na 21% od 01. januara 2018. godine;
- Povećanje akcize na cigarete u cilju usklađivanja akcizne politike sa standardima Evropske unije, kroz usvajanje novog "akciznog kalendara" po kojem će specifična akciza na cigarete od 2018. iznositi 40€, a od 2019. godine 50€, dok proporcionalna akciza ostaje nepromijenjena tokom čitavog perioda na 32% maloprodajne cijene;
- Povećanje akcize na gaziranu vodu sa dodatkom šećera ili drugih sredstava za zaslađivanje ili aromatizaciju, pri čemu će od 2018. iznositi 30€, od 2019. 40€, a od 2020. godine 50€ po hektolitr;
- Od 2019. godine planirano je uvođenje akcize na ugaj u iznosu od 0,15€/GJ, koja će se postepeno povećavati na 0,30 € po GJ u 2020. godini;
- Povećanje akcize na etil-alkohol i to postepeno počevši od 01. januara 2018. godine;

- Uspostavljanje elektronskog praćenja fiskalnih registar kasa počevši od polovine 2019. godine;
- Nastaviće se sa naplatom zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja;
- Nastaviće se sa oporezivanjem dohotka fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11% do kraja 2019. godine, dok se za niže zarade primjenjuje stopa od 9%;
- Stvaranje zakonskih pretpostavki za legalizaciju neformalno izgrađenih objekata uticaće na povećanje prihoda koje ubiraju lokalne smaouprave;
- Optimizacija broja zaposlenih u javnoj upravi biće izvršena u skladu sa Strategijom reforme javne uprave u Crnoj Gori za period 2016-2020. godine;
- Sprovodiće se redefinisana socijalna politika koja je fiskalno održiva i omogućava pravedniju raspodjelu socijalnih fondova;
- Usklađivanje penzija vršiće se po važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima, koji imaju uticaj na visinu penzije (prosječna zarada i inflacija);
- Usporavanje rasta rashoda, odnosno kontrolisani rast rashoda kroz bolju raspodjelu i efikasnije upravljanje.

Pored navedenog, intenziviraće se aktivnosti usmjerene na: smanjenje nivoa neformalne ekonomije; smanjenje poreskih potraživanja; kao i oprezno izdavanje garancija, koje moraju biti dominantno u funkciji razvoja. Istovremeno, nastaviće se realizacija mjera podsticaja koje su u funkciji ravnomjernijeg razvoja zemlje, odnosno bržeg razvoja nerazvijenih područja.

Javne finansije za 2018. godinu projektovane su na način da pruže podršku povećanju konkurentnosti i ekonomskom razvoju uz istovremeni nastavak sprovođenja postojećih mjera fiskalne konsolidacije, ali i većeg fokusa na podršku zdravstvu, nauci i obrazovanju i usmjeravanju socijalnih fondova onima kojima su najpotrebniji.

U sljedećoj tabeli dat je pregled mjera konsolidacije po "Planu sanacije" i "Fiskalnoj strategiji" sa efektima u milionima eura:

Tabela 3.3: Pregled mjera konsolidacije po "Planu sanacije" i "Fiskalnoj strategiji", efekat mjera „godina - na - godinu“

R.b.	Mjere fiskalne konsolidacije usvojene Planoma sanacije-PER 2017-2019	Efekat u 2017.godini (mil.€)	Redni br.	Dodatne mjere fiskalne konsolidacije - Fiskalna strategija CG 2017-2020	2017.	2018.	2019.	2020.	Efekat 2017-2020 (mil.€)
	Prihodi budžeta	59,3		Prihodi budžeta	24,2	77,7	21,9	9,1	132,9
1.	Reprogram poreskog duga	12,0	1.	Akciza na cigarete	5,3	20,6	13,2	15,3	41,2
2.	Ukidanje poreskih izuzeća	1,5	2.	Akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera	0,0	8,4	4,1	4,1	16,6
3.	Jačanje fiskalne discipline poreskih obveznika	15,0	3.	Akciza na ugalj	/	/	2,7	2,7	5,5
4.	Smanjenje zarada javnih funkcionera	-1,2	4.	Akciza na etil alkohol	0,9	1,7	1,8	2,2	6,7
5.	Povećanje akcije na mineralna ulja	32,0	5.	Povećanje standardne stope PDV na 21% (2pp)	0,0	42,8			42,8
			6.	Reprogram poreskog duga	17 ¹⁶				17
			7.	Doprinosi za majke za povezivanje radnog staža	1	4,2	-2,1		3,2
	Izdaci	67,6		Izdaci	10	-9,4	-2,4	-14,1	-15,9
1.	Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca (usljed smanjenja zarada javnih funkcionera za 8% i odlaganja obračuna minulog rada za period 1. april 2017-decembar 2018.)	4,9	1.	Smanjenje fonda bruto zarada	1	1,5	1		3,5
2.	Prava iz oblasti socijalne zaštite (smanjenje naknada za majke i odlaganje primjene odredbe Zakona usvojene u 2016. godini, koja se odnosi na isplatu dječjeg dodatka na period do 1. jula 2017. za djecu čiji su roditelji na evidenciji ZZCG kao nezaposlena lica, a nisu korisnici druge vrste socijalne pomoći)	15,8	2.	Smanjenje koeficijenta zarada 1%	2,1	2,8	-2,1	-2,8	0,0
3.	Kapitalni budžet	10,0	3.	Smanjenje zarada za ABC za 6% (bruto efekat)	0,9	0,9			1,8
4.	Ostali rashodi	37,0	4.	Naknade za majke i paket mjera socijalne zaštite	6	13,5	5,7	0	25,2
			5.	Smanjenje diskrecione potrošnje	0	4,0	4,0	3,0	11,0
			6.	Nove obaveze		32,1	11,0	14,3	57,4
	UKUPNA FISKALNA KONSOLIDACIJA	126,9		UKUPNI EFEKTI KONSOLIDACIJE	34,2	68,3	19,5	-5,0	117
	PROCENAT BDP-a	3,23%		PROCENAT BDP-a					2,8%

¹⁶ Prihodi od reprograma poreskog duga u 2018., 2019. i 2020.godini se očekuju na nivou od oko 20 miliona eura godišnje, ali oni, u skladu sa konzervativnim pristupom u projekciji, nijesu uzeti u obzir u ovoj projekciji iz Fiskalne strategije do 2020.,

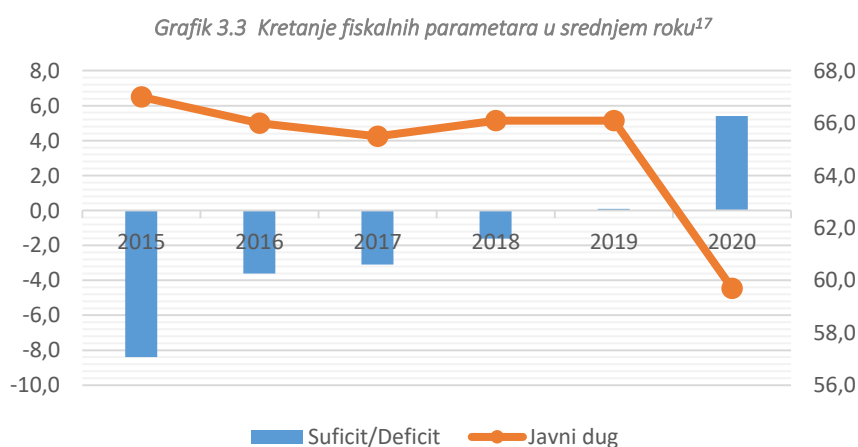
Javni prihodi u 2018. godini planirani su u iznosu od 1.941,8 mil. € ili 44,2% procijenjenog BDP-a (4.397,7 miliona eura) i u odnosu na procjenu za 2017. godinu, veći su za 154,0 mil. € ili 8,6%. Pri tome, najveći rast planiran je kod prihoda od PDV-a, i to po osnovu povećanja standardne stope PDV-a za 2 p.p. Istovremeno, povećaće se prihodi po osnovu akciza, uslijed usaglašavanja akcizne politike sa standardima EU, doprinosa, zbog očekivanog redovnijeg izmirenja obaveza po osnovu poreskog duga, kao i naknade uslijed uvođenja nove naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta za neformalne objekte, u skladu sa Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata.

Shodno srednjoročnom okviru, javni prihodi će se kretati u rasponu od 1.941,8 mil. € u 2018. do 2.077,9 mil. € u 2020. godini. Uprkos nominalnom rastu prihoda, očekuje se da će, zbog bržeg rasta BDP-a, prihodi sa 44,2% BDP-a u 2018. pasti na 43,9% BDP-a u 2020. godini. Glavni stubovi prihoda ostaju porez na dodatu vrijednost i doprinosi, koji čine prosječno oko 58% javnih prihoda. Porez na dodatu vrijednost će se kretati od 617,3 mil. € u 2018. godini do 675,6 mil. € u 2020. godini, dok će se doprinosi povećati sa 511,6 mil. € na 529,6 mil. €. Takođe, prihodi od poreza na dohodak fizičkih lica će imati značajan udio u ukupnim prihodima, dok će akcize bilježiti rast, u skladu sa procesom usaglašavanja akcizne politike Crne Gore sa politikom Evropske unije.

Javna potrošnja u 2018. godini planirana je u iznosu od 2.012,6 mil. € odnosno 45,8% BDP-a i u odnosu na procjenu za 2017. godinu veća je za 92,8 mil. € ili 4,8%. Navedeni rast javne potrošnje rezultat je većeg izdvajanja u dijelu Kapitalnog budžeta, koji će u odnosu na procjenu za 2017. godinu biti veći za 49,9 mil. €, dok će tekuća potrošnja biti veća za 42,9 mil. €. Povećanje tekuće potrošnje rezultat je većeg izdvajanja za potrebe finansiranja zdravstvenog sistema, nauku i obrazovanje, povećanog izdvajanja za odbranu u skladu sa NATO standardima, kao i usljed finansiranja aktivnosti planiranih agendom evropskih integracija.

Za 2019. godinu projektovan je blagi nominalni rast ukupnog nivoa javne potrošnje, kada će iznositi 2.017,0 mil. € ili 44,1%, nakon čega će opasti do nivoa od 1.823,7 mil. € ili 38,6% u 2020. godini. Smanjenje javne potrošnje u posmatranom periodu projekcije prvenstveno je rezultat smanjenja izdvajanja iz kapitalnog budžeta i to po osnovu završetka projekta izgradnje autoputa. Za te namjene će biti opredijeljena sredstva u iznosu od 210,0 mil.€ u 2018. i 214,25 mil. € u 2019. godini, kada se planira završetak projekta. Na drugoj strani, tekuća potrošnja biće stabilna, imajući u vidu da je mjerama fiskalne konsolidacije stavljena pod kontrolu, te će njeno učešće u BDP-u opadati tokom posmatranog perioda.

Deficit javnih finansija u 2018. godini projektovan je na iznos od 70,8 mil. € odnosno 1,6% BDP-a nakon čega prelazi u pozitivni saldo budući da je u 2019. godini projektovan blagi suficit u iznosu od 2,91 mil. € ili 0,1% BDP-a, dok će u 2020. godini suficit javnih finansija iznositi 254,1 mil. € odnosno 5,4% BDP-a.

¹⁷ Projekcija javnog duga je po EDP metodologiji.

Tabela 3.4 Kretanje javnih finansija u periodu 2017–2020. godine

Procjena javnih finansija za 2018-2020.	2016		2017		2018		2019		2020	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, <i>od čega:</i>	1,684.2	42.6	1,787,8	42.6	1,941.8	44.2	2,020.0	44.2	2,077.9	43.9
Porez na dohodak	160.0	4.0	156,2	3.7	173.4	3.9	176.8	3.9	180.3	3.8
Porez na dodatu vrijednost	500.7	12.7	550,5	13.1	617.3	14.0	647.0	14.2	675.6	14.3
Akcize	182.7	4.6	225,6	5.4	246.4	5.6	271.8	5.9	284.6	6.0
Lokalni porezi	77.4	2.0	85.2	2.0	91.5	2.1	93.3	2.0	95.2	2.0
Doprinosi	462.9	11.7	500,5	11.9	511.5	11.6	519.4	11.4	529.6	11.2
Javna potrošnja, <i>od čega:</i>	1,826.5	46.2	1,919,8	45.7	2,012.6	45.8	2,017.0	44.1	1,823.7	38.6
Bruto zarade	467.6	11.8	485.1	11.6	485.9	11.0	489.4	10.7	491.2	10.4
Kamate	85.7	2.2	99.5	2.4	89.7	2.0	95.8	2.1	95.8	2.0
Subvencije	27.8	0.7	28.1	0.7	27.8	0.6	26.8	0.6	25.3	0.5
Transferi za socijalnu zaštitu	556.1	14.1	563.5	13.4	552.5	12.6	555.1	12.1	561.4	11.9
Kapitalni budžet	105.9	2.7	300,2	7.1	350.2	8.0	356.3	7.8	153.9	3.3
Garancije	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/deficit	-142.2	-3.6	-132,0	-3.1	-70.8	-1.6	2.9	0.1	254.1	5.4
Primarni suficit/deficit	-56.5	-1.4	-32,4	-0.8	18.9	0.4	98.7	2.2	350.0	7.4
Otplata duga	550.4	13.9	280,4	6.7	240.7	5.5	582.3	12.7	810.5	17.1
Finansiranje, <i>od čega:</i>	-692.6	-17.5	-412,4	-9.8	-311.5	-7.1	-579.4	-12.7	-556.4	-11.8
Zaduživanje u inostranstvu	332.0	8.4	296,4	7.1	299.9	6.8	476.6	10.4	456.5	9.7
Zaduživanje u državi	329.2	8.3	106,0	2.5	10.0	0.2	110.0	2.4	110.0	2.3

3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans (strukturni bilans) pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procjenjene ciklične komponente.

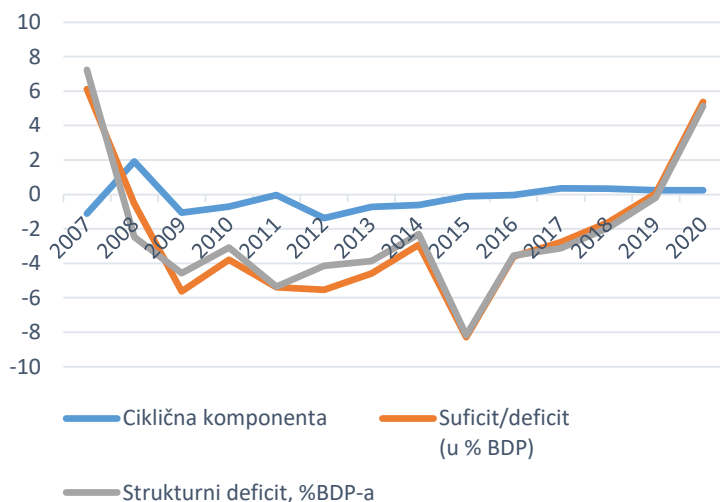
Ciklična komponenta je izračunata na osnovu metode koju koristi Evropska komisija, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena *output gap*-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na *gap*;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i *output gap*-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavljju 2 – Maroekonomski okvir.

U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit, doprinosi, dok je za ostale prihode uzeta koeficijent jedinične elastičnosti. Svaka od navedenih kategorija prvo se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, kao što je npr. kod poreza na dohodak uzeta kao osnovica kategorija plate i doprinosi zaposlenih iz procijenjenog prihodnog metoda izračuna BDP-a, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente prihoda u odnosu na *output gap*.

Grafik 3.4 .1 – Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i strukturnog deficita

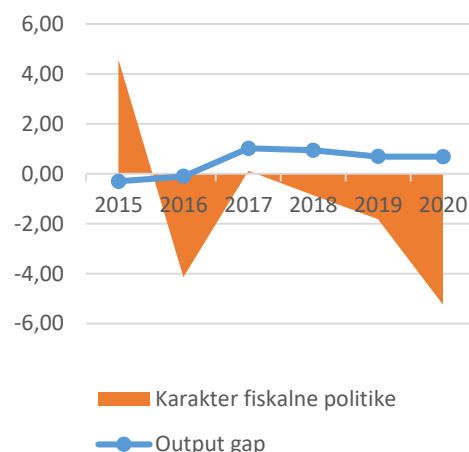

Množenjem koeficijenata elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se ukupna ciklična elastičnost prihoda, a ujedno i ukupna ciklična elastičnost javne potrošnje, jer je koeficijent elastičnosti rashoda uzet kao 0. Elastičnost suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjena je na 0,35. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, promjene metodologije, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i

ciklične komponente balansa javnih finansija.

Takođe, urađena je i kalkulacija ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda (npr. u 2016. naplata digitalne dividende) i jednokratnih rashoda (subvencije, otplata garancija, sredstva za tehnološke viškove, troškovi sudskih postupaka). Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog sufita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 3.4.2 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku. Kao što se može vidjeti, 2015. godinu karakterišu pozitivne vrijednosti prvenstveno zbog veće javne

Grafik 3.4.2 – Karakter fiskalne politike i *output gap*

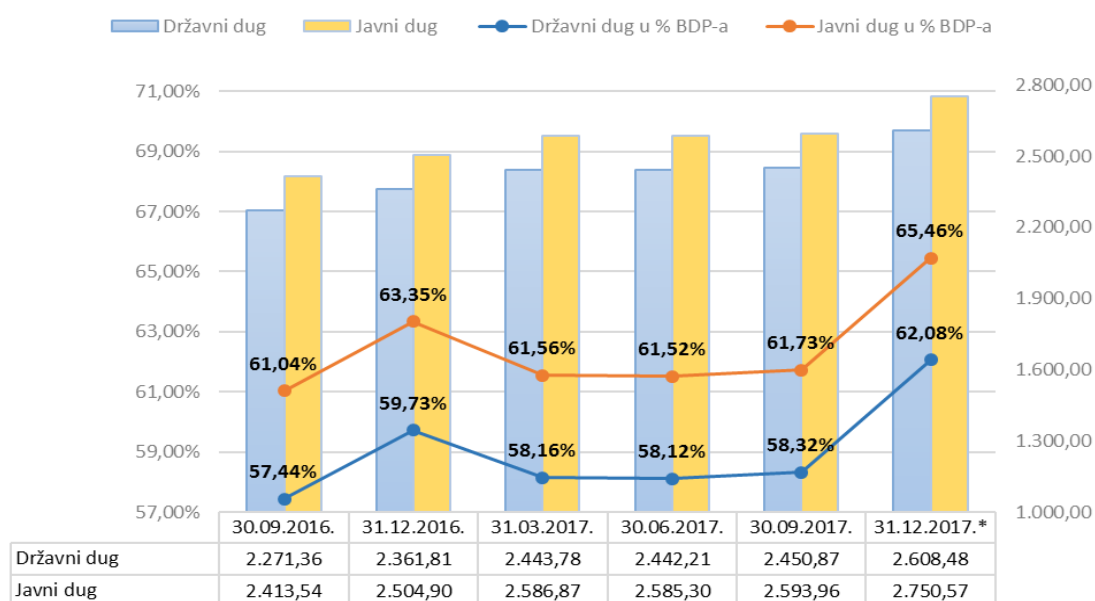
potrošnje, kao rezultat izdvajanja iz kapitalnog budžeta za potrebe izgradnje autoputa i ostvarenih nižih javnih prihoda u odnosu na 2014. godinu. U 2016. godini, iako je evidentan rast tekuće potrošnje, usljed izmjena zakonskih rješenja u dijelu mandatorne potrošnje, izdavanja za autoput su bila na dosta nižem nivou, što je uz rekordnu naplatu prihoda, rezultiralo negativnom vrijednosti koja je prikazana na grafiku. Takođe, u 2016. godini rast je bio na nivou potencijala. U periodu od 2017-2020. godine, na grafiku se može vidjeti karakter restriktivne politike, uz pozitivan output gap. Ovakva situacija predstavlja stabilizacioni karakter politike koji Vlada Crne Gore vodi i koji ima za cilj stavljanje pod kontrolu glavnih fiskalnih indikatora, definisanjem mjera fiskalne konsolidacije, koje su opisane u poglavlju 3.3. Srednjoročni budžetski izgleđi.

3.5 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja

3.5.1 Državni i javne dug tokom 2017. godine

Javni dug Crne Gore na dan 31.12.2016. godine, iznosio je 2.504,9 miliona eura, odnosno 63,35% BDP-a, i sastojao se od državnog duga koji je iznosio 2.361,81 miliona eura, odnosno 59,73% BDP-a, i duga lokalne samouprave, koji je iznosio 143,09 miliona eura, odnosno 3,62% BDP-a. Ukupni depoziti iznosili su 77,47 miliona eura, dok su depoziti Ministarstva finansija iznosili 47,36 miliona eura, koji uključuju i 38.477 unci zlata, a depoziti lokalne samouprave 30,11 mil €. Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2016. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija i lokalne samouprave, iznosio je 2.427,43 miliona eura, odnosno 61,39% BDP-a.

Grafik 3.5.1 Državni i javni dug Crne Gore u mil. € i u % BDP-a¹⁸

*Stanje duga na dan 31.12.2017. godine, je prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija.

**Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu.

***Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

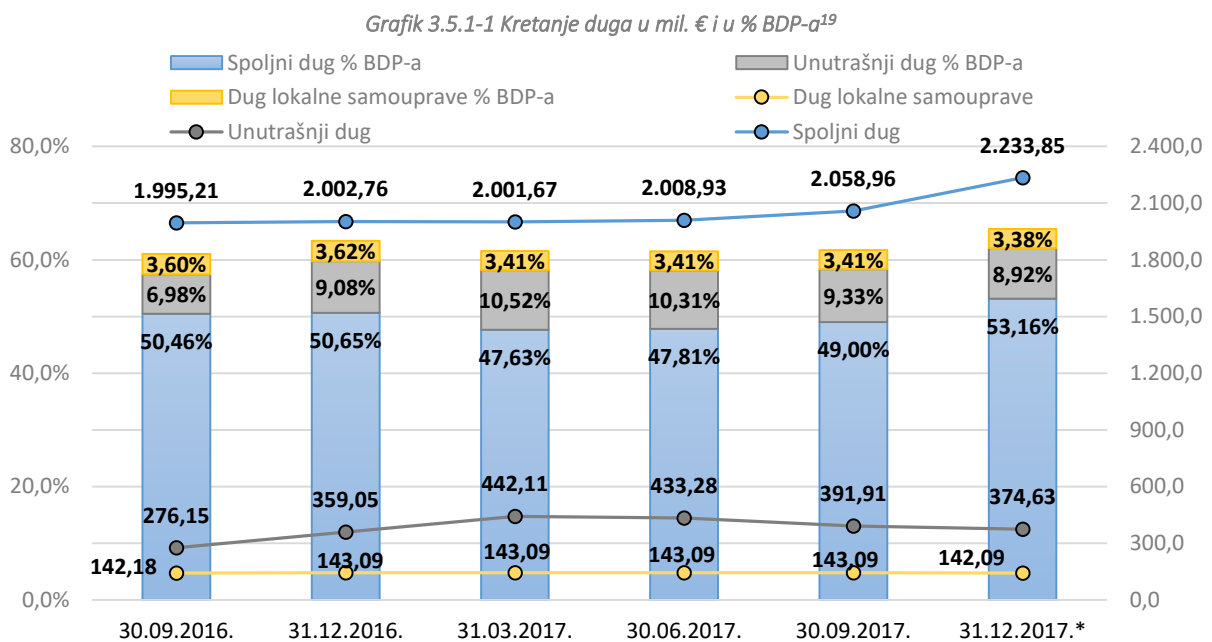
Upoređujući sa podacima iz 2016. godine, očekuje se porast javnog duga, u iznosu od 245,67 miliona eura, zbog čega će javni dug na kraju 2017. godine, prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija, iznositi 65,5 % procijenjenog BDP-a.

¹⁸ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2017. godine, iznosio je 2.450,87 miliona eura, ili 58,32 % BDP-a. U skladu sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu, predviđeno je da se sredstva za potrebe finansiranja budžeta, u iznosu od oko 255 miliona eura, obezbjede na osnovu kreditnih aranžmana sa međunarodnim ili domaćim kreditnim institucijama. S tim u vezi, Vlada Crne Gore - Ministarstvo finansija će se, do kraja 2017. godine, zadužiti u ukupnom iznosu od 254,44 miliona eura. Od navedenog iznosa, 65 miliona eura se odnosi na nova zaduženja na domaćem tržištu kod komercijalnih banaka, dok je ostatak obezbjeđen na međunarodnom tržištu.

U odnosu na kraj 2016. godine, ukupan javni dug na kraju trećeg kvartala 2017. godine, uvećao se za oko 89 miliona eura. Tokom prva tri kvartala 2017. godine, spoljni dug je povećan za oko 57 miliona eura, a unutrašnji dug za oko 33 miliona eura. Razlog povećanja javnog duga, predstavljaju kreditni aranžmani sa Credit Suisse bankom, u visini od 78,44 miliona eura i sa Banca Intesa, u iznosu od 30 miliona eura, koji su zaključeni na period od 5 godina, a do kraja godine će se zaključiti i sindicirani zajam na period od 5 godina, u iznosu od 81 miliona eura. U aprilu 2017. godine, djelimično je refinansiran dug po osnovu zaduženja kod Credit Suisse-a, čime je otplaćeno staro zaduženje u iznosu od 60 miliona eura, a istovremeno definisano novo zaduženje u iznosu od 18,44 miliona eura, što predstavlja gore navedeni aranžman sa sa Credit Suisse-om u ukupnom iznosu od 78,44 miliona eura.

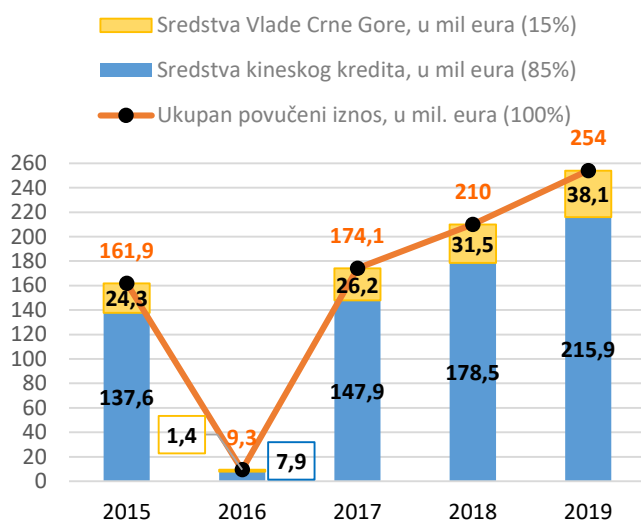
Takođe, na povećanje duga uticalo je i dugoročno zaduženje na domaćem tržištu, kod komercijalnih banaka, za finansiranje budžeta i održavanje likvidnosti, u ukupnom iznosu od 65 miliona eura.

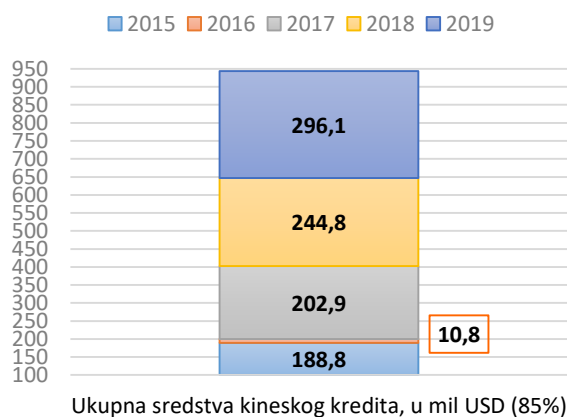
¹⁹ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

Tokom tri kvartala 2017. godine, za potrebe izgradnje prioritetne dionice Smokovac – Uvač - Mateševo, angažovana su kreditna sredstva, kod kineske Exim banke, u ukupnom iznosu od 62,4²⁰ miliona eura (85,58 miliona USD), dok se do kraja godine, očekuje dodatno povlačenje kreditnih sredstava u iznosu od oko 67,7²¹ miliona eura (92,87 miliona USD). S tim u vezi, za preostalih 15% sredstava, Vlada Crne Gore će obezbijediti iznos od oko 15 miliona eura.²²

Grafik 3.5.1-2 Sredstva za Projekat izgradnje autoputa-prioritetna dionica Smokovac-Mateševo, u mil.€⁷

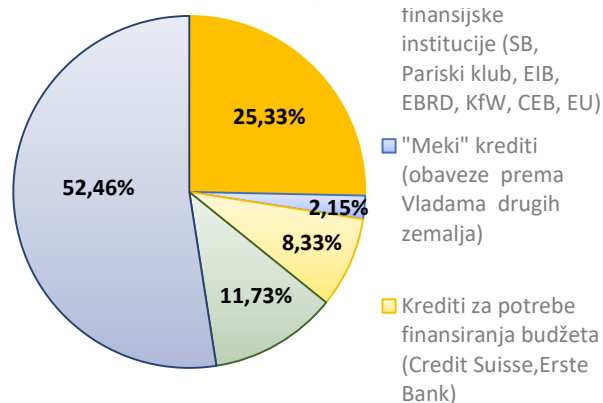
Grafik 3.5.1-3 Sredstva kredita kineske Exim banke za Projekat izgradnje autoputa-prioritetna dionica Smokovac-Mateševo, u mil.USD

Pored navedenog, u istom periodu, oko 14,2 miliona eura kreditnih sredstava povučeno je za realizaciju drugih infrastrukturnih projekata, kao što su projekti Svjetske banke za unapređenje poljoprivrede, energetske efikasnosti i obrazovanja; zatim Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) za izgradnju i obnovu putne infrastrukture i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda; Njemačke banke za razvoj (KfW) za potrebe izgradnje sistema vodosnadbijevanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda, i energetske efikasnosti; Razvojne banke Savjeta Evrope (CEB) za Projekat socijalnog stanovanja 1000+.

U istom periodu otplata državnog duga iznosila je oko 333,32 miliona eura, pri čemu su refinansirani državni zapisi, u visini od 182 miliona eura. Domaći dug je najviše umanjen po osnovu stare devizne štednje u iznosu od oko 14,18 miliona eura, domaćih obveznica oznake GB14 za oko 11,31 miliona eura i obveznica fonda rada u iznosu od oko 1,37 miliona eura. Takođe domaći dug koji se odnosi na restituciju umanjen je za 3,4 miliona eura i dug pravnih lica i privrednih društava za oko 0,14 miliona eura. Otplata ino duga za prva tri kvartala 2017. godine iznosila je oko 109,95 miliona eura.²³

Grafik 3.5.1-4 Struktura spoljnog duga prema kreditorima, na dan 30.09.2017. godine

²⁰ Prema ugovorenom fiksnom kursu EUR/USD 1,3718.

²¹ Prema ugovorenom fiksnom kursu EUR/USD 1,3718.

²² Prema ugovorenom fiksnom kursu EUR/USD 1,3718.

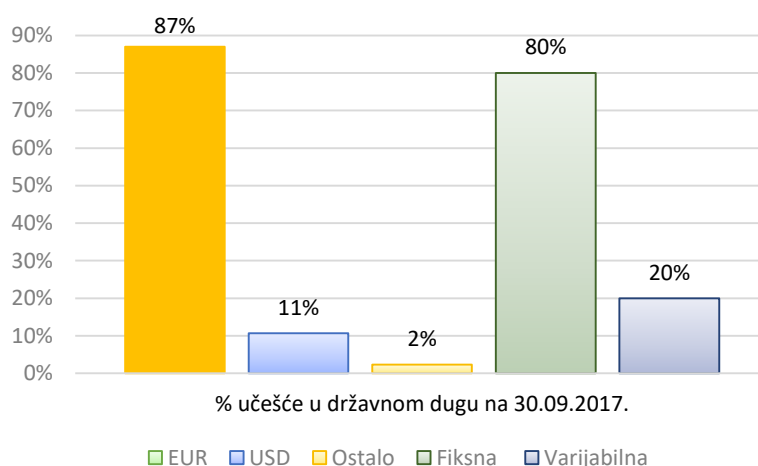
²³ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom.

Tabela 3.5.1 Najveća dugovanja na 30.09.2017. godine²⁴

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kreditni kod poslovnih banaka	114	Eurobond	1.080,00
Obaveze po osnovu obeštećenja	87,62	Kineska Exim banka	241,58
Državni zapisi	87,54	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	204,64
Domaće obveznice iz 2016. godine	80,41	Credit Suisse	138,44
Stara devizna štednja	15,26	Evropska investiciona banka (EIB)	100,88

Po osnovu trenutnog stanja javnog duga, oko 87% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da u ovom trenutku ne postoji valutni rizik (grafik 4). U pogledu daljeg kretanja duga u drugim valutama, imajući u vidu buduće povlačenje kreditnih sredstava za potrebe izgradnje autoputa, iz kredita kineske Exim banke, očekuje se da će sredstva izražena u dolarskoj valuti imati veće učešće u stanju duga. Zbog rizika koji može imati za kretanje duga, do početka otplate obaveza po osnovu kreditnog zaduženja kod kineske Exim banke, realizovaće se “hedging” aranžman, kako bi se na najbolji način obezbijedila zaštita od valutnog rizika. U ukupnom državnom dugu, preovladava zaduženje sa fiksnom kamatnom stopom, stoga, rizik rasta obaveza po ovom osnovu je nizak, i neće predstavljati značajno opterećenje za budžet u slučaju promjena uslova zaduživanja na tržištu.²⁵

Grafik 3.5.1-5 Valutna i kamatna struktura državnog duga, na dan 30.09.2017. godine⁷

U cilju analize postojećeg duga i potencijalnih izvora finansiranja, analize troškova i rizika mogućih zaduživanja, razvoja tržišta domaćeg duga, kao i definisanja smjernica za dalju politiku upravljanja zaduživanjem i dugom, do kraja 2017. godine, planirana je izrada nove Strategije upravljanja javnim dugom, za period 2018-2020. godine. Takođe, zajedno sa Strategijom upravljanja javnim dugom, planirana je izrada Strategije tržišnih odnosa, koja bi rezultirala većim obuhvatom kreditnih investitora, na način da bi se ostvarila bolja integracija i komunikacija sa svim zainteresovanim stranama koje su spremne da ulažu u Crnu Goru. Istovremeno, na ovaj način bi se postigli bolji rezultati u proširenju liste investitora, i samim tim, i mogućnosti jeftinijeg zaduženja na međunarodnom tržištu.

Strategija upravljanja javnim dugom (MTDS) će se zasnivati na makro-ekonomskim i fiskalnim pretpostavkama, definisanim u okviru dokumenata pripremljenih od strane Vlade, na osnovu kojih je definisano i kretanje duga u trogodišnjem periodu. U skladu sa tim, MTDS će minimizirati troškove zaduživanja na osnovu navedenih podataka, a takođe uzeće u obzir i indikatore rizika portfolija duga, od kojih će zavistiti i implementacija strategije. Shodno tome, MTDS će sadržati podatke o kretanju duga u skladu sa postojećim makro-ekonomskim i fiskalnim projekcijama, kao i o dinamici duga u slučaju nastanka nekih od rizika koji su prepoznati Startegijom kao neki od uzročnika koji mogu dovesti do povećanja duga. Na taj način, MTDS će pokazati, pored osnovnog scenarija, i kakav uticaj mogu imati različiti indikatori rizika (kao što su rizik refinansiranja, kamatne stope i deviznog kursa) na kretanje duga u srednjoročnom periodu. Istovremeno, MTDS će dati i osvrt na pitanje refinansiranja postojećih

²⁴ Prema kursu na dan 30.09.2017. godine. U skladu sa EDP metodologijom.

²⁵ U skladu sa EDP metodologijom.

obaveza, odnosno Eurobondova, koji dospjevaju u ovom trogodišnjem periodu. U tom dijelu naglašava se ozbiljna usmjerenost Vlade da rješi pitanje refinansiranja, i da će se u narednom kratkoročnom periodu najvjerojatnije realizovati aktivnosti koje će voditi refinansiranju pomenutih obaveza, a samim tim i smanjenju finansijskog pritiska na budžet kada je u pitanju otplata duga.

3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2018–2020.

Na osnovu Zakona o budžetu za 2018. godinu planirano je zaduživanje u iznosu od 296 miliona eura. Od pomenutog iznosa, za potrebe finansiranja otplate duga i kapitalnog budžeta, biće potrebno 106,0 miliona eura, dok će za potrebe finansiranja troškova izgradnje autoputa biti potrebno obezbijediti oko 210,0 miliona eura, od čega će 85% biti obezbjeđeno iz kredita sa kineskom Exim bankom, dok će preostali iznos biti obezbjeđen iz budžeta.

Za 2019. godinu, iznos zaduženja potreban za otplatu duga će značajno porasti, i iznosiće oko 573,0 miliona eura, što je prije svega uzrokovano dospelom Eurobonda iz 2014. godine, u iznosu od 280,0 miliona eura. Od navedenih iznosa, oko 178,0 miliona eura u 2018. godini i oko 215,0 miliona eura u 2019. godini²⁶, odnosi se na potrebna sredstva za finansiranje izgradnje autoputa, pri čemu su ista već obezbijeđena kroz zaključeni kreditni aranžman sa kineskom EXIM bankom. Prema planu otplate obaveza, potreban iznos u 2020. godini će iznositi oko 553,0 miliona eura. Najveće obaveze koje dospjevaju za otplatu duga u 2020. godini, odnose se na otplatu Eurobonda iz 2015. godine, u iznosu od 500 miliona eura. Međutim, i pored dospelosti pomenute otplate za Euroobveznicu, imajući u vidu planirani suficit u 2020. godini, u iznosu od oko 207 miliona eura, kao i niži nivo planiranih sredstava za finansiranje kapitalnog budžeta (zbog završetka Projekta izgradnje autoputa-dionice Smokovac-Mateševo), nedostajće sredstva samo za otplatu dijela duga.

Imajući u vidu potrebe finansiranja budžeta, za 2018. godinu, sredstva za potrebe otplate duga, i plaćanje obaveza po osnovu izgradnje autoputa, biće obezbijeđena kroz aranžman sa kineskom EXIM bankom i putem emisije obveznica na inostranom tržištu, izdavanjem domaćih obveznica ili kreditnim aranžmanima sa inostranim i domaćim finansijskim institucijama.

S tim u vezi, kako bi se obezbjedila sredstva za finansiranje navedenih obaveza, u novembru 2017. godine finalizovani su pregovori između Vlade Crne Gore i Svjetske banke o dodjeli Garancije zasnovane na javnoj politici (Policy based guarantee – PBG) u iznosu od 80,0 miliona eura, kojom će se omogućiti zaduženje države u iznosu od 200,0-240,0 miliona eura, pod povoljnijim uslovima i sa nižom kamatnom stopom. Na taj način će se obezbijediti sredstva za finansiranje budžeta u 2018. godini. U toku 2018. godine, razmotriće se i mogućnost da se pomenuta sredstva iskoriste za otplatu i refinansiranje postojećeg duga. Istovremeno, postoji mogućnost da se sredstva Svjetske banke iskoriste za refinansiranje dijela obaveza po osnovu Euroobveznica, koje dospjevaju u periodu 2019-2021. godine. Konačnu odluku o dodjeli Garancije zasnovane na javnoj politici donijet će Bord direktora Svjetske banke 20. decembra 2017. godine. Takođe, isti aranžman biće predviđen i u toku 2018-2019. godine, ukoliko se ispune određeni uslovi, koji budu definisani sa Svjetskom bankom.

U slučaju da se izabere opcija da se obaveze po osnovu Euroobveznica, koje dospjevaju 2019. i 2020. godine, izmire na način što bi se kreditno zadužili ili emisijom obveznica u godinama dospelosti i njima finansirale postojeće obaveze, pomenuta zaduženja bila bi na duži vremenski period, do 10 godina, sa grejs periodom kojim bi se izbjeglo opterećenje budžeta do 2022. godine.

U periodu 2018 – 2020. godine, predviđa se i povlačenje oko 186,0 miliona eura sredstava za finansiranje infrastrukturnih i drugih projekata, od čega se na zaduženja za nove infrastrukturne projekte odnosi oko 55,0 miliona eura. Međutim, i dalje, najveći uticaj na kretanje javnog duga u periodu 2018–2019. godine, imaće povlačenje sredstava za realizaciju projekta izgradnje autoputa Bar – Boljare. Prema projekciji, predviđeno je da će kreditna sredstva za potrebe implementacije infrastrukturnih projekata biti angažovana u prosječnom iznosu od po 60 miliona eura godišnje.

---

²⁶ Pogledati grafik br.3.5.1-2

Tabela 3.5.2 Kretanje državnog i javnog duga za period 2017-2020 - osnovni scenario²⁷

godina	2017.	2018.	2019.	2020.
BDP	4.202,10	4.397,70	4.569,40	4.729,60
Unutrašnji dug	373,40	309,71	252,04	144,33
Spoljni dug	2.233,85	2.472,03	2.626,22	2.536,02
Dug državnih preduzeća i privrednih društava	1,23	1,23	1,23	1,23
Ukupno državni dug	2.608,48	2.782,98	2.879,49	2.681,58
Ukupno državni dug %BDP-a	62,08%	63,28%	63,02%	56,70%
Dug lokalne samouprave	142,09	142,09	142,09	142,09
Ukupno javni dug	2.750,57	2.925,07	3.021,58	2.823,67
Ukupno javni dug % BDP-a	65,46%	66,51%	66,13%	59,70%

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu.

**Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Kao što se može vidjeti u tabeli, na kraju 2017. godine, očekuje se da će državni dug, iznositi 62,1% BDP-a, dok će javni dug biti na nivou od 65,46% BDP-a.

U 2018. godini, očekuje se dalji rast duga, izazvan prvenstveno zbog troškova izgradnje autoputa, stoga se očekuje da će državni dug na kraju 2018. godine iznositi 63,3% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 66,5% BDP-a. Što se tiče stanja duga za 2019. godinu, prema projekcijama, koje podrazumijevaju takođe velike izdatke za potrebe izgradnje autoputa, državni dug će iznositi 63% BDP-a, dok bi javni dug iznosio 66,1% procijenjenog BDP-a. Imajući u vidu da u 2020. godini neće biti zaduženja za projekat autoputa, kao i da u toj godini će biti otplaćene Euroobveznice iz 2015. godine, državni dug će biti na nivou od 56,7% procijenjenog BDP-a, dok će javni iznositi 59,7 % BDP-a. Takođe, prikazana dinamika kretanja javnog duga, pored već navedenog, uzrokovana je sljedećim:

Za kreditna zaduženja sa varijabilnim kamatnim stopama koristile su se margine koje su aktuelne krajem 2017. godine, dok je za kreditna zaduženja sa fisknom kamatnom stopom korišćena poslednja kamatna stopa kod finansijskih institucija kod kojih su uzeti krediti.

Za kredite koji su u neeurskim valutama, korišćeni su kursevi na dan 31.10.2017. godine.

U prikazanom periodu planirano je održavanje depozita na nivou od oko 10 mil. €.

Zaduženja za finansiranje budžeta u periodu 2018-2020. godine, planirana su sa periodom otplate od 10 godina, sa grejs periodom do 4 godine, i kamatnom stopom do 4%.

3.5.3 Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, navedene promjene utiće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, i stagnacija u rastu investicija, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedila nedostajuća sredstava za finansiranje deficita.

Tabela 3.5.3 Kretanje duga za period 2017-2020 - scenario nižeg rasta²⁸

Godina	2017.	2018.	2019.	2020.
BDP	4.202,10	4.323,60	4.440,30	4.590,00
Unutrašnji dug	373,40	309,71	252,04	144,33
Spoljni dug	2.233,85	2.497,03	2.691,22	2.641,02
Dug državnih preduzeća i privrednih društava	1,23	1,23	1,23	1,23
Ukupno državni dug	2.608,48	2.807,98	2.944,49	2.786,58
Ukupno državni dug %BDP-a	62,08%	64,95%	66,31%	60,71%

²⁷ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

²⁸ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

Dug lokalne samouprave	142,09	142,09	142,09	142,09
Ukupno javni dug	2.750,57	2.950,07	3.086,58	2.928,67
Ukupno javni dug % BDP-a	65,46%	68,23%	69,51%	63,81%

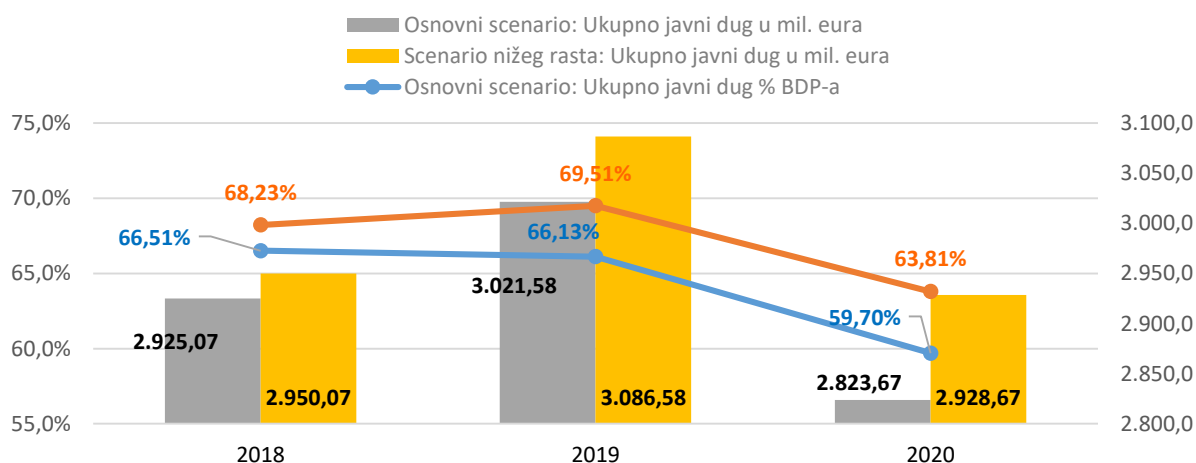
*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu.

**Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

Prema ovoj projekciji, u posmatranom periodu, javni dug bi došao do najviše tačke u 2019. godini, kada bi iznosio 69,5% BDP-a, nakon čega bi se kretao silaznom putanjom, što je kao i u osnovnom scenariju, prije svega, rezultat finalizacije kreditnog zaduženja u 2019. godini za potrebe finansiranja projekta izgradnje autoputa.

Imajući u vidu projekcije kretanja duga, u slučaju smanjenja prihoda i stagnacije investicija, obaveze za otplatu duga u posmatranom periodu se neće promijeniti u odnosu na osnovni scenario, iz razloga što su buduća zaduženja planirana sa grejs periodom do 4 godine, kako bi se izbjeglo opterećenje budžeta u periodu otplate Euroobveznica do 2021. godine. Međutim, potrebe za zaduženjem će biti nešto više u navedenom periodu, u prosjeku oko 40 miliona godišnje, što će uticati i na rast duga u nominalnom iznosu. Imajući u vidu i manje ostvarenje BDP-a, kao što je prikazano u prethodnoj tabeli, stanje javnog duga će imati veće učešće u BDP-u, pri čemu neće dostići nivo ispod 60% BDP-a u 2020. godini, kao što je to planirano u osnovnom scenariju.

Grafik 3.5.3 Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta, u mil.€ i % BDP-a

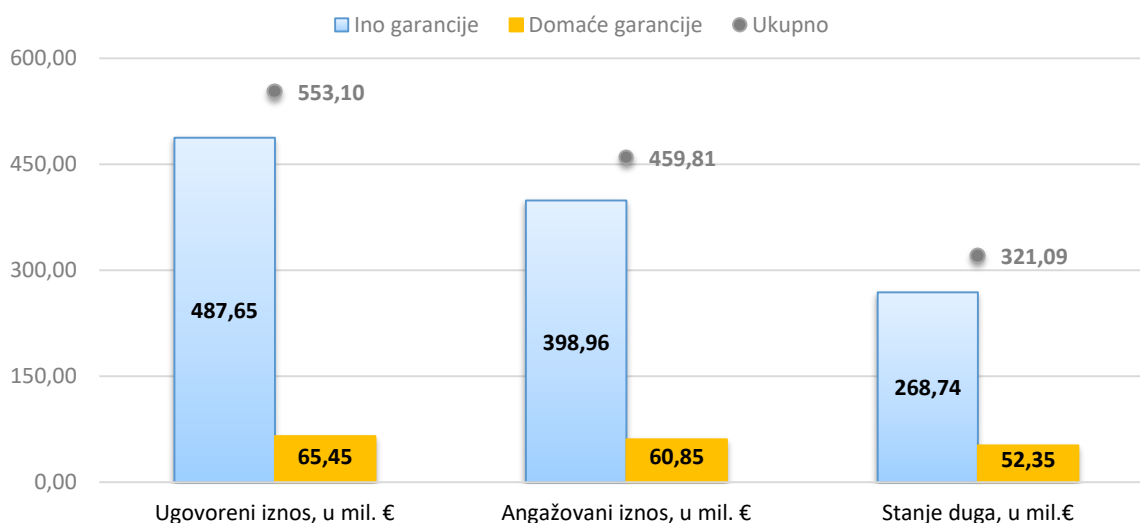

3.5.4 Stanje državnih garancija

Ukupne državne garancije na 30. septembar 2017. godine, iznosile su 321,09 miliona eura ili 7,63% BDP-a. Od navedenog iznosa, oko 268,74 mil. eura (6,39% BDP-a) iznosile su ino garancije, dok su domaće garancije iznosile 52,35 miliona eura (1,24% BDP-a). U 2017. godini nije bilo aktiviranja državnih garancija.

Grafik 3.5.4 Državne garancije, stanje na dan 30.09.2017. godine

U skladu sa Zakonom o budžetu za 2017. godinu, Vlada Crne Gore izdala je garancije u ukupnom iznosu od 13,7 miliona eura, od čega je ugovoreno 7,0 miliona eura, za kreditni aranžman od 20,0 miliona eura između Željezničke infrastrukture i Evropske investicione banke (EIB), za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unaprjeđenje željezničke infrastrukture, i za kreditni aranžman između Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje i Erste banke, u iznosu do 7,0 miliona eura, u cilju zamjene postojeće garancije izdate Abu Dabi Fondu, za kreditni aranžman između Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje i Abu Dabi Fonda.

U drugom kvartalu 2017. godine izdata je gore navedena domaća garancija za Javno preduzeće "Regionalni Vodovod Crnogorsko Primorje" – Budva za potrebe refinansiranja kredita Abu Dabi Fonda za razvoj, u iznosu od 6,7 miliona eura. Najveći dio domaćih garancija čine garancije izdate za lokalnu samoupravu za realizaciju sanacionih planova. Stanje duga po osnovu izdatih garancije za lokalnu samoupravu, na kraju trećeg kvartala 2017. godine, iznosi 36,11 miliona eura. U odnosu na kraj 2016. godine, stanje duga ukupno izdatih domaćih garancija na kraju trećeg kvartala 2017. godine, uvećano je za oko 1,37 miliona eura.

Iako je Zakonom o budžetu za 2017. godinu, bilo planirano izdavanje garancije za kreditni zajam između Crnogorskog elektronskoprenosnog sistema (CGES) i Njemačke banke za razvoj (KfW), za projekat izgradnje elektroenergetske infrastrukture na poluostrvu Luštica, u iznosu od 20,0 miliona eura, pomenuti aranžman još uvijek nije realizovan. Međutim, očekuje se potpisivanje navedenog aranžmana do kraja 2017. godine. Takođe, zbog rizika da isti ne bude potpisan u ovoj godini, planiran je i Zakonom o budžetu za 2018. godinu.

Takođe, Zakonom o budžetu za 2018. godinu, predviđeno je izdavanje garancije u iznosu do 7,0 miliona eura, za kreditni aranžman koji je zaključen u martu 2017. godine između Željezničke infrastrukture Crne Gore i Evropske Investicione banke, za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unaprjeđenje željezničke infrastrukture, u ukupnom iznosu od 20,0 miliona eura.

3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija, bilo politički ili ekonomski, mogu se negativno odraziti na javne finansije. Pregled rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 3.6 Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

	Pozitivni	Negativni
Politički	<ul style="list-style-type: none"> - Crna Gora članstvom u NATO povećaće povjerenje investitora i turista, što će pozitivno uticati na sve ekonomske parametre domaće ekonomije i usloviti bolji pristup izvorima finansiranja; - Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji, usloviće povećanje povjerenja investitora, stabilniji poslovni ambijent i pristup EU fondovima;	<ul style="list-style-type: none"> - Politička nestabilnost u regionu Jugoistočne Evrope može se negativno odraziti na ekonomiju Crne Gore, posebno u sektoru turizma;
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedenje mjera fiskalne konsolidacije pozitivno utiče na stabilnost i održivost javnih finansija; - Smanjenje nivoa javnog duga u srednjem roku vraća povjerenje finansijskih tržišta i omogućava zaduživanje pod povoljnijim uslovima; - Boljom kontrolom javne potrošnje i reformama u procesu budžetiranja povećava se fiskalna disciplina što će se pozitivno odraziti na glavne fiskalne pokazatelje; - Veći multiplikativni efekti gradnje Autoputa i realizacija najavljenih investicija pozitivno će se odraziti na projekcije prihoda; - Intenziviranje aktivnosti na smanjenju sive ekonomije i ostvarivanje rezultata na tom polju povećaće poresku bazu, pa samim tim, i omogućiti povećanje budžetskih prihoda; - Reprogram poreskog duga opština i obaveza da se zarade uplaćuju u bruto iznosu imaće pozitivan efekat na budžetske prihode;	<ul style="list-style-type: none"> - Promjena dinamike u realizaciji investicionih projekata može ugroziti projektovani makroekonomski okvir, a time i fiskalne projekcije za srednji rok; - Ne sprovedenje mjera fiskalne konsolidacije u planiranom obimu može pogoršati projektovane iznose deficita i javnog duga; - Povećanje obaveza u oblasti zdravstva može uticati na povećanje projektovane potrošnje; - Povećanje cijene izgradnje Autoputa, potencijalno do 10%; - Visina državnog duga predstavlja negativan ekonomski pritisak na ostvarenje projekcija, a povećanje državnog duga negativno utiče na uslove zaduživanja na međunarodnom tržištu; - Implementacija ESA2010 metodologije će proširiti postojeći institucionalni obuhvat budžetskog računovodstva sa javnim preduzećima koja po ESA2010 kvalitativnim ili kvantitativnim kriterijumima trebaju biti prikazani u sektoru Opšte države. Shodno tome, postoji mogućnost da će doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora u srednjem roku.

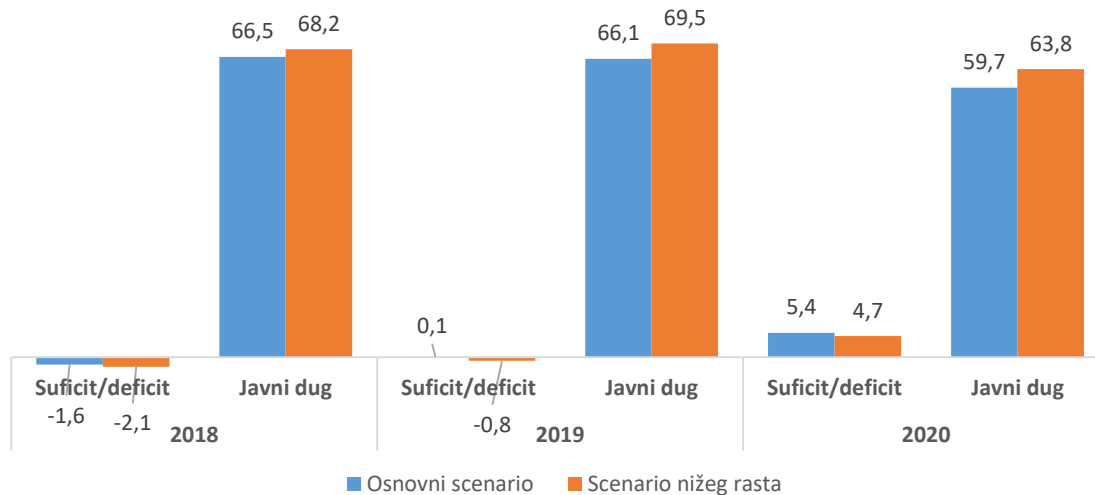
Alternativni fiskalni scenario bazira se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, koji polazi od pretpostavke da će investicije u srednjem roku ostati na visokom nivou iz 2017. godine, a da će u 2018. i 2019. godini zbog eventualnih loših vremenskih uslova ili geopolitičkih rizika doći do pada prihoda od turizma za 2% za obje godine, što je obrazloženo u poglavlju 2. U slučaju materijalizacije ovih rizika, budžetski prihodi se ne bi ostvarili u okvirima planiranih osnovnim scenarijom, rashodi bi ostali na istom nivou, što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje.

Fiskalni koeficijenti elastičnosti pokazuju da je u fiskalnom scenariju prihodna strana podložna uticajima iz makroekonomskog okruženja, dok na rashodnu stranu budžeta, posebno u crnogorskim uslovima u kojima je budžetska potrošnja u dominantnoj mjeri mandarnog karaktera, makroekonomska kretanja nemaju veliki uticaj.

Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta, prihodi bi se prosječno godišnje smanjivali za oko 1,7%, u odnosu na osnovni scenario. Istovremeno, došlo bi i do korekcije deficita, tako da bi u scenariju nižeg ekonomskog rasta manjak u javnim finansijama iznosio oko 2,1% BDP-a u 2018. godini, 0,8% BDP-a u 2019., dok bi se u 2020. ostvario suficit od 4,7% BDP-a.

Takođe, i javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 3.5.

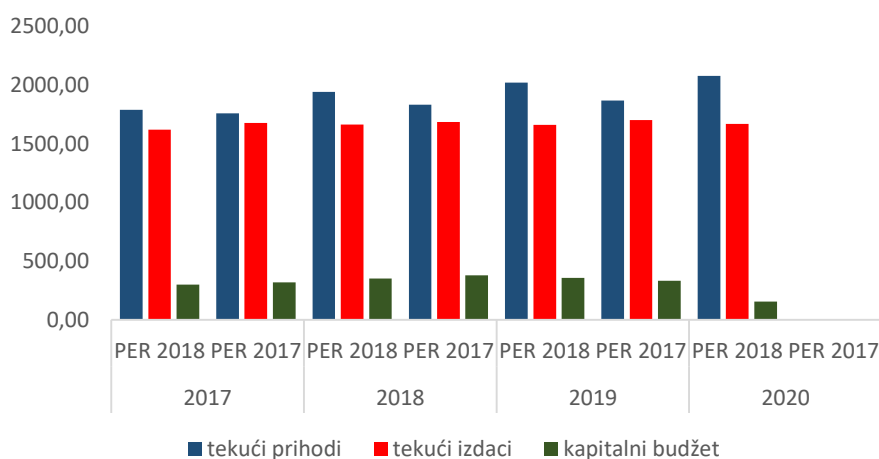
Grafik 3.6.1: Poređenje osnovnog i nižeg scenarija

3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

U odnosu na projekciju prihoda datu u prošlogodišnjem Programu, procijenjeni javni prihodi u 2017. godini su iznad projektovanih za 17,9 mil. €, što je u najvećoj mjeri rezultat sprovedenih mjera fiskalne konsolidacije, ali uporedo sa tim, i rezultat rasta ekonomske aktivnosti.

Grafik 3.6.2: Analiza osjetljivosti i poređenje sa prethodnim programom

Kao što se može vidjeti na *grafiku 3.6.2*, izvorni javni prihodi, u svim godinama, ostvareni su u iznosima većim od projektovanih, što upućuje na efekat novih mjera. Projekcija rashoda u odnosu na prethodni Program, niža je u svim godinama projekcije usljed efekata sprovedenih mjera fiskalne konsolidacije. U dijelu Kapitalnog budžeta, projektovana sredstva su manja u odnosu na prethodni Program, kako usljed umanjenja sredstava u dijelu ostalih projekata, tako i usljed izmijenjene dinamike povlačenja sredstava za potrebe autoputa, u odnosu na pretpostavke iz prethodnog programa.

3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Da bi definisani program fiskalne konsolidacije dao pune efekte u srednjoročnom periodu, neophodno je uporedo sa tim, raditi na snaženju regulatornog okvira u oblasti upravljanja javnim finansijama, kako bi se dodatno unaprijedila kredibilnost fiskalne politike.

U cilju osnaživanja upravljanja javnim finansijama, u 2017. godini, izmjenom Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, u budžetski sistem formalno je uvedeno trogodišnje budžetiranje, koje će postati sastavni dio Zakona o budžetu za 2019. godinu, pri čemu će prva godina biti obavezujuća, a naredne dvije indikativne. Ova novina u budžetskom procesu omogućava značajno veću predvidivost i transparentnost budžetske potrošnje u srednjem roku, imajući u vidu da će rashodi potrošačkih jedinica biti prikazani za period od tri godine, za razliku od dosadašnje prakse koja je podrazumijevala prikaz prihoda i rashoda u srednjem roku isključivo na agregatnom nivou.

Unaprjeđenje srednjoročnog budžetskog okvira vršiće se i kroz jačanje mehanizma za koordinaciju strateških Vladinih politika i njihovo bolje povezivanje sa budžetskim programima i njihovim ciljevima. U tom pravcu, Ministarstvo evropskih poslova, otpočelo je sa aktivnostima na: uspostavljanju i razvoju sistema koordinacije i praćenja usklađenosti stratezijskih dokumenata kojima se utvrđuju javne politike kao i sistema za procjenu učinaka i praćenje stepena sprovođenja stratezijskih dokumenata kojima se utvrđuju javne politike. Aktivnosti koje treba da uslijede u narednom periodu biće usmjerene ka ostvarenju tri cilja: povećanju kvaliteta stratezijskih dokumenata; uspostavljanju sistema koordinacije stratezijskih dokumenata i uspostavljanju srednjoročnog stratezijskog planiranja uz koordiniran međuresorski pristup.

Uporedo sa ovim procesom, radiće se na uvođenju programskog budžetiranja, koji shodno PFM reformi (Public Finance Management-Upravljanje javnim finansijama), u punoj mjeri treba da bude implementiran do kraja 2020. godine. Da bi se stvorili preduslovi za implementaciju budžeta na programskoj osnovi, Vlada Crne Gore je donijela Odluku o načinu pripreme i sadržaju programskog budžeta potrošačkih jedinica koja predstavlja osnov za otpočinjanje ovog procesa. Shodno utvrđenoj dinamici, glavni elementi programskog budžeta biće postepeno uvođeni, kako bi u završnoj fazi bili razvijeni indikatori za mjerenje učinaka programa. Punom implementacijom programskog budžeta stvoriće se uslovi da budžet bude transparentniji, pa samim tim i razumljiviji za građane.

U dijelu budžetiranja kapitalnih projekata, radiće se na jačanju definisanja prioriteta, izbora, procjene i evaluacije kapitalnih investicija kako bi se unaprijedilo planiranje kapitalnog budžeta, ali i povećao procenat njegovog izvršenja tokom godine.

Sve aktivnosti vezane za proces unaprjeđenja srednjoročnog budžetskog okvira i implementacije programskog budžetiranja biće finansirane kroz sredstva obezbijedena za ove namjene iz fondova EU. Uporedo sa tim, biće unaprijeđena softverska rješenja koja se koriste u oblasti planiranja i izvršenja budžeta, kao i obračuna zarada, kako bi se stvorili uslovi za obračun zarada na centralnom nivou za sve zaposlene u javnoj upravi. Na taj način će se postići efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja, kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade.

Imajući u vidu identifikovane potrebe za daljim razvojem na polju fiskalnog izvještavanja, tokom 2018. godine, biće usvojen novi Zakon o računovodstvu u javnom sektoru. Donošenje ovog zakona prvi je korak na putu uvođenja obračunskog računovodstva i približavanja međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor, kao i standardima finansijskog izvještavanja. Ovo posebno iz razloga, što trenutno, ne postoji jedinstveni normativni okvir kojim su definisani osnovni principi za vođenje računovodstva budući da su računovodstveni principi definisani kroz niz zakona i podzakonskih akata.

U dijelu implementacija ESA2010 metodologije u statistici državnih finansija, ustanovljena radna grupa intenzivno je radila na implementaciji pomenute metodologije kroz projekat koji je finansiran preko IPA2013. Projekat je završen u julu 2017. godine i postignuti su značajni rezultati. Što se tiče Fiskalne notifikacije, odnosno Procedure prekomjernog deficita podaci se šalju u skladu sa nacionalnom regulativnom i metodologijom, a nakon potpune implementacije ESA2010 i Priručnika o deficitu i dugu podaci će biti revidirani.

3.8 Održivost javnih finansija

Fiskalna stabilnost predstavlja jedan od glavnih preduslova za održavanje ukupne makroekonomske stabilnosti, te reforme koje se sprovode u penzionom, zdravstvenom i sistemu socijalne zaštite u najvećem mjeri opredjeljuju nivo stabilnosti ukupnog sistema javnih finansija jedne države.

Fiskalni rizici koji su prijetili da naruše stabilnost javnih finansija, u značajnoj mjeri su amortizovani mjerama koje su detaljno obrazložene u prethodnom dijelu ovog poglavlja, ali da bi se obezbijedila dugoročna stabilnost javnih finansija, neophodno je nastaviti sa reformama posebno u oblastima koje imaju najveći uticaj na glavne kategorije prihoda i rashoda.

U cilju smanjenja učešća fonda zarada zaposlenih u ukupnoj javnoj potrošnji, fokus će biti stavljen na racionalizaciju javne uprave kroz optimizaciju broja zaposlenih, u skladu sa Strategijom reforme javne uprave za period 2016–2020. godine. Stoga se, tokom 2018. godine, očekuje donošenje metodologije i Plana za optimizaciju broja zaposlenih u javnoj upravi, kojim će se definisati optimalan broj zaposlenih u javnoj upravi. Aktivnosti usmjerene na reformisanje javne uprave kako bi se osigurao kvalitet vršenja javnih usluga biće finansirane iz IPA II pretprijetnog programa kroz direktnu budžetsku podršku, koja iznosi 15,00 mil. €.

Kako bi se unaprijedila fiskalna održivost sistema socijalne zaštite čije finansiranje čini značajan dio javne potrošnje, ali i povećala socijalna sigurnost građanja, izvršene su značajne reformske promjene u ovoj oblasti. Naime, izmjenama Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti redefinisani su osnovni paketi socijalne zaštite, kako bi raspodjela socijalnih fondova bila pravednija i usmjerena ka najranjivijim kategorijama društva. Ustavni sud Crne Gore je proglasio neustavnim naknade za majke sa troje i više djece, nakon čega je usvojen Zakon o implementaciji odluke Ustavnog suda. Praksa je pokazala da nije ispunjen cilj uvođenja ovih naknada u dijelu podsticanja nataliteta s obzirom na prosječnu starost korisnika naknada. Osim značajnog fiskalnog pritiska, ovakva mjera imala je za posljedicu i pogoršanje indikatora na tržištu rada, jer se ovom mjerom uticalo na destimulisanje korisnika za formalno zapošljavanje.

Da bi se supstituisali negativni efekti ovih mjera na dohodak stanovništva, ojačan je postojeći sistem socijalne i dječje zaštite kroz: povećanje iznosa dječjeg dodatka za 20% za djecu iz porodica koje koriste materijalno obezbjeđenje porodice, djecu sa invaliditetom i djecu bez roditeljskog staranja, kao i povećanje naknade za novorođeno dijete. Takođe, uvedene su kompenzacione naknade za žene koje su napustile posao, nakon ukidanja naknade po osnovu rođenja troje ili više djece od strane Ustavnog suda Crne Gore, kao i osmišljeni programi u okviru aktivne politike zapošljavanja, za korisnice naknada koje su prethodno bile na evidenciji nezaposlenih lica kako bi se dodatno stimulisale da se aktivno uključe na tržište rada. U skladu sa ciljevima u ovoj oblasti, biće nastavljeno sa sprovođenjem projekta "Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja", kako bi se dodatno unaprijedila baza podataka o korisnicima prava u sistemu socijalnog staranja i na taj način bolje usmjeravala budžetska sredstva opredijeljena za ove namjene.

U dijelu zdravstvenog sistema nastaviće se sa reformama s ciljem podizanja nivoa i kvaliteta zdravstvene zaštite i obezbjeđenja održivosti Fonda za zdravstveno osiguranje. Kako bi se zaustavio trend akumuliranja neizmirenih obaveza koje generiše zdravstveni sistem, posebno u dijelu troškova za lijekove, u 2017. godini, revidirana je Odluka o utvrđivanju liste lijekova, koja sadrži osnovnu listu lijekova koju u potpunosti refundira Fond za zdravstveno osiguranje, kao i dopunsku listu lijekova za koje se vrši doplata. Pored toga, revidirana lista će uključiti odredbe za ugovore o uslovnim naknadama za skupe lijekove kao instrument politike za obuzdavanje troškova odnosno stavljanje pod kontrolu budžeta za farmaceutske proizvode. Pomenute reforme treba da omoguće značajnije smanjenje troškova za lijekove u narednom periodu, što će uticati i na smanjenje ukupnih neizmirenih obaveza zdravstvenog sistema.

Postojeći penzioni sistem ima značajan uticaj na održivost javnih finansija, imajući u vidu permanentan deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja koji zahtijeva dotacije od strane budžeta kako bi se obezbijedilo redovno servisiranje prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja. Reformom koja je u primjeni od 2011. godine, starosna granica za odlazak u penziju postepeno je pomjerena na 67 godina

života, a formula za usklađivanje penzija je promijenjena. Rezultati ove reforme ne mogu biti vidljivi u kratkom roku, imajući u vidu dug period postepenog podizanja starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju, ali i pored toga pozitivni efekti ove reforme jednim dijelom su neutralisani usljed uvođenja posebnih uslova za prijevremeno penzionisanje, što je rezultiralo povećanjem ukupnog broja penzionera. U tom dijelu, reformske aktivnosti u narednom periodu biće usmjerene na sprječavanje mogućnosti za donošenje propisa, koji bi omogućili ad hoc prijevremeno penzionisanje, kao i na redefinisana uslova za ostvarivanje beneficiranog staža za pojedine kategorije poslova.

U skladu sa projektovanim srednjoročnim budžetskim okvirom, penzije će biti usklađivane prema važećim i projektovanim makroekonomskim indikatorima, koji imaju uticaj na visinu penzije.

U cilju unaprjeđenja efikasnosti sistema javnih nabavki u 2017. godini, stvorene su pretpostavke za sprovođenje centralizovanih javnih nabavki kroz donošenje Uredba o objedinjavanju javnih nabavki roba i usluga. Shodno Uredbi, uspostavlja se centralno tijelo koje će sprovoditi objedinjene javne nabavke za standardizovane robe i usluge za potrebe organa državne uprave. Očekivani efekti ove reforme treba da budu ostvarivanje nižih cijena usljed efekta obima čime će se smanjiti budžetska izdvajanja po osnovu javnih nabavki, ali i ubrzati tenderske procedure. Snažan fokus je i na uvođenju sistema elektronskih javnih nabavki, o čemu je detaljnije opisano u poglavlju 4.

Važan segment ukupnog fiskalnog sistema je stanje i kretanje finansija lokalne samouprave. Pozitivan efekat na ostvarivanje prihoda koje ubira lokalna samouprava imaće primjena Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i to po osnovu legalizacije bespravni objekata. Imajući u vidu namjenski karakter ovih prihoda, u narednom periodu, planirano je povećanje kapitalnih izdataka lokalnih samouprava.

4. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2018-2020. GODINA

4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu

Program ekonomskih reformi (PER) u 2015., 2016. i 2017. godini je detaljno dijagnostifikovao prepreke konkurentnosti i daljeg ekonomskog rasta i razvoja. Imajući u vidu strukturnu prirodu navedenih reformi, njihovo prevazilaženje je dugoročno pitanje.

Od navedenih posebno su važne one koje se odnose na Zaključke sa zajedničkog dijaloga u maju 2017. kao i one sadržane u ocjeni Evropske komisije na Program ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2017-2019. godina.

Gore navedene prepreke obuhvataju: nedovoljna predvidivost poreske politike, nedovoljno razvijena infrastruktura (saobraćajna, komunalna, energetska, itd.); nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji i nizak stepen diverzifikacije izvoza; ograničen pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i nedovoljna savjetodavna podrška sektoru malih i srednjih preduzeća; spor rast kredita banaka kao važan za povećanu aktivnost realnog sektora, što je između ostalog posljedica još uvijek visokog učešća nekvalitetnih kredita u kreditnom potfoliju banaka (NPLs); relativno visoko učešće neformalne ekonomije; nedovoljna usaglašenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada; nefleksibilnost i visoki troškovi tržišta rada; nedovoljno efikasna državna administracija; neophodnost daljeg unapređenja vladavine prava; nizak stepen inovativnosti; nedovoljnost mehanizama očuvanja i jačanja fiskalne stabilnosti, itd.

U cilju bržeg otklanjanja prepreka rastu konkurentnosti, EU je u okviru ocjene Programa ekonomskih reformi za 2017. godine, na Ministarskom dijalogu održanom u maju 2017. dala šest preporuka za razvoj PER-a 2018. godina. Od šest navedenih preporuka, prve dvije se odnose na jačanje makrofiskalne pozicije zemlje, što je detaljno objašnjeno u poglavlju 3, preporuka broj tri se odnosi na poglavlje 2 i 4 Programa ekonomskih reformi 2018-2020. godina. Preostale tri preporuke (preporuke broj 4, 5 i 6) se tiču određenih djelova strukturnih reformi i adresirane su u četvrtom poglavlju. Ovo se odnosi na sljedeće preporuke:

- Uskladi nacionalne propise sa Direktivom 2014/61 o mjerama za smanjenje troškova za razvoj elektronskih komunikacionih mreža velike brzine. Obezbjedi efikasne i nezavisne željezničke regulatorne i bezbjednosne organe vlasti kako bi se implementiralo potpuno otvaranje željezničkog tržišta.
- Nastavi da jača finansijske i nefinansijske usluge podrške malim i srednjim preduzećima. Usvoji zakone u cilju osiguranja operativne nezavisnosti organa za dodjelu državne pomoći.
- Izvrši reformu zakona o socijalnoj zaštiti kako bi se osigurala isplativost, bolja namjena pomoći i smanjenje demotivacije žena za rad. Izvrši pregled aktivnih politika tržišta rada sa ciljem poboljšanja njihovog obuhvata i usmjeravanja na dugoročno nezaposlene, žene i mlade. Poboljša proces prelaska iz škole na posao preko učenja na radnom mjestu i promovisanja poziva na stručno obrazovanje.

Pored navedenog, konkurentnošću Crnogorske ekonomije i preprekama njenom razvoju se bave i relevantne Međunarodne organizacije kao što su Svjetski ekonomski forum (SEF) i Svjetska banka (SB). U skladu sa SEF 2016-2017 izvještajem o Globalnoj konkurentnosti, konkurentnost Crnogorske ekonomije je unaprijeđena u poređenju sa prethodnim izvještajem sa prostorom za dalje unapređenje.

4.2 Kratak pregled reformskih mjera

Poglavlje sumira prioritete reformskih mjera koje su definisane na bazi sprovedene dijagnoze i kao odgovor na probleme konkurentnosti i rastu a sve kroz devet oblasti, shodno Smjernicama EK. Tabela na integralan način prikazuje značaj predloženih mjera shodno njihovom procijenjenom uticaju na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost. Prikazuje vezu između pojedinih

mjera i preporuka datih Crnoj Gori na ministarskom sastanku u maju 2017. godine, takođe prikazuje koja institucija je odgovorna za implementaciju mjere kao i rizik implementacije mjere.

Tabela br. 4.1: Prikaz prioritarnih reformskih mjera Crne Gore u Programu ekonomskih reformi 2018. njihov značaj i veza sa preporukama sa ministarskog sastanka

#	Prioritetna reformska mjera	Rezultat uticaja (ponder)*	Uticaj na konkurentnost	Uticaj na zaposlenost	Uticaj na fiskalnu održivost	Veza sa preporukom (broj)	Implementaciono Ministarstvo
Upravljanje javnim finansijama							
1.	Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki	10	Velik	Indirektan	Pozitivan	/	Ministarstvo finansija
Reforma energetskog tržišta i tržišta saobraćaja							
2.	Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije	9	Velik	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije
3.	Donošenje pozakonskog akta o jedinstvenom prozoru (single window-a) za formalnosti u pomorskom saobraćaju	13	Suštinski	Indirektan	Pozitivan	/	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
4.	Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju	4	Mali	Indirektan	Neutralan	4	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
Sektorski razvoj							
5.	Podsticanje investicija u sektoru industrije	10	Velik	Direktan	Negativan	5	Ministarstvo ekonomije
6.	Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije	4	Srednji	Mali	Negativan	5	Ministarstvo ekonomije
7.	Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanje standarda EU	11	Velik	Direktan	Neutralan	5	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
8.	Diverzifikacija turističkog proizvoda	15	Suštinski	Direktan	Pozitivan	5	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
9.	Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudenčijalni nadzor i solventnost banaka	9	Velik	Mali	Pozitivan	3	CBCG
Poslovni ambijent i smanjenje sive ekonomije							
10.	Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi	11	Velik	Direktan	Neutralan	/	Ministarstvo finansija
11.	Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji i implementacija sistema elektronske fiskalizacije	4	Mali	Mali	Pozitivan	2	Ministarstvo finansija
12.	Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća	12	Veliki	Direktan	Pozitivan	5	Ministarstvo ekonomije
13.	Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća	10	Veliki	Indirektan	Pozitivan	5	Ministarstvo ekonomije
14.	Uvođenje jedinstvenog informacionog sistema u oblasti planiranja i izgradnje objekata	7	Srednji	Indirektan	Pozitivan	/	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija							
15.	Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici	12	Veliki	Direktan	Pozitivan	5	Ministarstvo nauke
16.	Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	4	Ministarstvo ekonomije

Reforme vezane za trgovinu							
17.	Implementacija CEFTA Dodatnog protokola 5 i usvajanje CEFTA Dodatnog Protokola 6	9	Srednji	Direktan	Pozitivan	/	Ministarstvo ekonomije
Obrazovanje i vještine							
18.	Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo prosvjete
19.	Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo prosvjete
Zapošljavanje i tržište rada							
20.	Implementacija zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada	12	Suštinski	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti							
*Napomena: Ponder koji pokazuje važnosti pojedinih strukturnih mjera je izračunat na bazi alatke za evaluaciju strukturnih mjera koja posmatra uticaj strukturne mjere u odnosu na njen uticaj na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost. U odnosu na to da li mjera ima direktan, indirektan ili neutralan uticaj na svaki od ova tri indikatora metodologija automatski izračunava/dodjeljuje ponder.							
**Napomena: Rizik implementacije odražava i pokazuje koliki je rizik da predložena mjera ne bude implementirana. Rizik je moguće kategorisati u nekoliko grupa: niski rizik (N), srednji rizik (S), visoki rizik (V). U odnosu na to da li postoji više rizika u implementaciji specifične mjere rizik implementacije je moguće definisati na sljedeći način: niski/srednji rizik (N/S), srednji/visoki rizik (S/V), itd.							

4.3 Analiza po oblastima i mjere strukturnih reformi

4.3.1 Upravljanje javnim finansijama

Analiza glavnih prepreka: Fiskalna stabilnost, kao strateško opredjeljenje Vlade Crne Gore, podrazumijeva reformu upravljanja javnim finansijama. Ovo poglavlje obuhvata oblasti javnih nabavki i unutrašnje i eksterne revizije, uz jačanje menadžerske odgovornosti. Napredak reformi u ostalim oblastima Programa reformi upravljanja javnim finansijama prikazan je u poglavlju 3, u okviru tačke "Fiskalno upravljanje i budžetski okvir".

U oblasti javnih nabavki neophodne su dalje reforme koje se odnose na: usklađivanje zakonodavnog okvira javnih nabavki sa pravnom tekovinom EU, posebno u oblasti koncesija i javno-privatnog partnerstva; postizanje veće efikasnosti, uz skraćivanje dužine procedura i smanjenje troškova postupaka javnih nabavki; uspostavljanje adekvatnih administrativnih i institucionalnih kapaciteta, na svim nivoima, kao i podizanje svijesti javnosti o značaju uspostavljanja efikasnog sistema javnih nabavki.

Zakonodavni okvir za uspostavljanje sistema unutrašnjih finansijskih kontrola u javnom sektoru se ne implementira planiranom dinamikom, u najvećoj mjeri, zbog nedovoljnog razumijevanja njegovog značaja od strane upravljačkih struktura. Kontinuiranim praćenjem razvoja sistema, kroz sagledavanje kvaliteta sistema finansijskog upravljanja i kontrola i unutrašnje revizije, kao i kroz održavanje obuka, utvrđeno je da je upravljačka odgovornost ključno horizontalno pitanje za reformu upravljanja javnim finansijama i unutrašnje finansijske kontrole. Nejasno definisan pravni okvir kojim se reguliše upravljačka odgovornost i nerazumijevanje njenog značaja za efikasno upravljanje glavni su problemi i prepreke za razvoj ove oblasti.

Državna revizorska institucija suočena je sa problemom nedovoljnog revizorskog kadra i ima potrebu za unapređenjem profesionalnih vještina kadra za sprovođenje različitih vrsta revizija.

Prioritetna reformska mjera 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki

Opis mjere: Uvođenjem sistema elektronskih javnih nabavki povećaće se efikasnost, uz skraćivanje dužine procedura i smanjenje troškova postupaka u oblasti javnih nabavki, a što je i u skladu sa Strategijom razvoja sistema javnih nabavki u Crnoj Gori i Akcionim planom za njenu realizaciju za period 2016-2020. i Programom reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020. Za navedenu oblast nije bilo preporuka Evropske komisije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Završiće se tenderska procedura započeta 2017. godine i potpisati ugovor sa izabranim ponuđačem za realizaciju Projekta uvođenja sistema elektronskih javnih nabavki. Donijeće se novi Zakon o javnim nabavkama.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Očekuje se stavljanje u funkciju pilot projekta sistema i otklanjane eventualnih nedostataka, kao i obuka zaposlenih u Upravi za javne nabavke. Pripremiće se Plan obuke i materijali za obuku korisnika sistema (naručilaca i ponuđača).
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: počće korišćenja sistema i vršiće se obuka korisnika sistema.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Uprava za javne nabavke.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Kako Država, kroz postupak javnih nabavki, direktno izlazi na tržište, sistem javnih nabavki ima veliki uticaj na ukupnu društvenu i ekonomsku aktivnost. Kroz sistem javnih nabavki troše se značajna sredstva. Udio vrijednosti javnih nabavki u bruto domaćem proizvodu, u posljednjih pet godina, iznosio je prosječno oko 10,2%. Realizacijom ove mjere povećaće se transparentnost javnih nabavki i time će se, uz različite mjere u svim fazama javnih nabavki, uticati na suzbijanje neregularnosti u ovoj oblasti. To će uticati i na povećanje učešća malih i srednjih preduzeća koja prodaju robu, vrše usluge ili radove u javnom sektoru. Uz bolji monitoring izvršenja ugovora, utićaće se na racionalnije trošenje budžetskih sredstava, ali i na jačanje povjerenja potencijalnih investitora.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Vrijednost projekta je 1.650.000,00 €. Projekat će se finansirati iz IPA 2014, u iznosu od 1.500.000,00 €, i iz godišnjih budžeta Crne Gore u iznosu od 150.000,00 € (kofinansiranje). Od ovog iznosa, iz Budžeta Crne Gore za 2018. godinu obezbijediće se 50.000 €. Uticaj primjene sistema elektronskih javnih nabavki na rashode budžeta biće mjerljiv kada isti bude u punoj funkciji. Prema procjenama EK i drugih relevantnih međunarodnih organizacija, očekuje se da će iznositi oko 5 % na godišnjem nivou.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Korišćenjem javnih nabavki kao instrumenta za promociju održivog razvoja, uz poštovanje visokih socijalnih i ekoloških kriterijuma, utiče se na povećanje dostupnosti procesa javnih nabavki, posebno za mala i srednja preduzeća. Na ovaj način se podstiče razvoj preduzetništva, kao jednog od modela za povećanje zaposlenosti i socijalnu inkluziju.

Potencijalni rizici: Neizvjesnost završetka tenderskog postupka za izbor najpovoljnijeg ponuđača. Nije moguće »kvantifikovati« zainteresovanost ponuđača i kvalitet ponuda u prvoj fazi ograničenog postupka.

4.3.2 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja

Analiza glavnih prepreka: Razvoj energetskeg sektora Crne Gore podrazumijeva uspostavljanje konkurentnog i transparentnog tržišta električne energije na nacionalnom nivou i njegovu regionalnu integraciju. Dok su aktivnosti na otklanjanju fizičkih barijera za postizanje navedenog cilja u toku (povezivanje sa susjednim elektroenergetskim sistemima izgradnjom interkonektora), neopodno je dalje prilagođavanje zakonodavnih i regulatornih okvira i intenzivan rad na primjeni istih.

U cilju dostizanja razvoja samoodrživog saobraćaja i bržeg dostizanja odgovarajućih standarda, kako je to regulisano u Trans - evropskoj transportnoj mreži, a jedan od bitnih aspekata predstavlja i liberalizacija tržišta saobraćaja. S obzirom da je to iterativni proces koji zahtijeva vrijeme, kroz reformske mjere u ovom dokumentu fokus je stavljen na unapređenje otvaranja tržišta u željezničkom i pomorskom saobraćaju. Kako bi imali u potpunosti transparentno željezničko tržište neophodno je obezbijediti nezavisna regulatorna tijela, a u cilju povećanja konkurentnosti naših luka neophodno je uspostaviti informacioni sistem tzv. National Maritime Single Window, elektronski sistem kojim ćemo ubrzati dobijanje slobodnog saobraćaja za brodove i robu koju prevoze.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017. godine: U izvještaju o sprovođenju preporuka EK iz maja 2017. godine stoji: »Crna Gora se poziva da obezbijedi efikasne i nezavisne željezničke regulatorne i bezbjednosne organe vlasti kako bi se implementiralo potpuno otvaranje željezničkog tržišta.« Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o željeznici je u toku izrade, koji bi trebao da

bude usvojen na Vladi u IV kvartalu 2017. godine, a kojim je planirana reorganizacija poslova koje obavlja Direkcija za željeznice, na način da regulatorni i poslovi bezbjednosti budu u sklopu Direkcije za željeznice kao samostalnog organa uprave Vlade, sa jasnim navođenjem funkcija jednog i drugog tijela. Ostale aktivnosti sprovele bi se tokom 2018. godine, kako bi se od 2019. godine u potpunosti realizovala ova reformska mjera. U vezi sa navedenim predložene su dvije prioritete reformske mjere za unapređenje tržišta saobracaja.

Prioritetna reformska mjera 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije

Opis mjere: U zaključcima sa Ministarskog dijaloga iz maja mjeseca 2017. godine nije bilo preporuka vezanih za oblast energetike. Ova reformska mjera obuhvata aktivnosti na unapređenju zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira, a ima za cilj razvoj konkurentnog i transparentnog tržišta električne energije u Crnoj Gori i njegovu integraciju u regionalno tržište električne energije. Mjera je u skladu sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine (SRECG) i Akcionim planom za sprovođenje Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, za period 2016 – 2020. godina. Ova mjera je predviđena i Aneksom Zaključaka Samita Zapadnobalkanske šestorke u Beču, od 27. avgusta 2015. godine, u kojem su kao tzv. „meke mjere“ naznačene aktivnosti na nacionalnom i regionalnom nivou koje imaju za cilj uklanjanje barijera za razvoj regionalnog tržišta električne energije. „Meke mjere“ se sprovode uz podršku Sekretarijata Energetske zajednice. Ključne aktivnosti se odnose na stvaranje uslova za efikasno funkcionisanje transparentnog kratkoročnog tržišta električne energije na nacionalnom i regionalnom nivou, aktivno učešće u regionalnom balansnom tržištu i unapređenje prekogranične razmjene električne energije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: transponovanje u crnogorske propise Regulative (EU) 347/2013 o smjernicama za transevropsku energetsku infrastrukturu, Regulative (EU) 2015/1222 o uspostavljanju smjernica za dodjelu kapaciteta i upravljanje zagušenjima i Regulative (EU) 2016/1719 o uspostavljanju smjernica za dugoročnu dodjelu kapaciteta i implementacija istih; kreiranje modela povezivanja nacionalnog sa susjednim tržištima električne energije; uspostavljanje efikasnog balansnog tržišta električne energije na regionalnom nivou; sertifikacija operatora prenosnog sistema električne energije; odabir strateškog partnera Berze električne energije DOO.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: transponovanje u crnogorske propise i implementacija Regulative (EU) 1227/2011 o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije; nastavak aktivnosti na povezivanju nacionalnog sa susjednim tržištima električne energije.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: nastavak aktivnosti na unapređenju funkcionisanja regionalnog tržišta električne energije.

Nadležne institucije za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije, Crnogorski elektroprenosni sistem AD, Regulatorna agencija za energetiku, Crnogorski operator tržišta električne energije DOO, Berza električne energije DOO).

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Ova mjera ima značajan direktan uticaj na povećanje efikasnosti funkcionisanja i konkurentnosti elektroenergetskih subjekata. Kreirajući povoljnije uslove za izvoz električne energije ova mjera će uz izgradnju dodatnih proizvodnih kapaciteta, predviđenih SRECG, pozitivno uticati na izvoz električne energije. Nadalje, mjerom će se obezbijediti kreiranje pouzdanih cjenovnih signala na funkcionalnom tržištu električne energije odlikavajući nepristrasno i konkurentsko međudjelovanje ponude i potražnje. Cijena električne energije kreirana u ovakvim uslovima će doprinijeti stvaranju povoljnijeg poslovnog ambijenta u Crnoj Gori.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Kako je kroz pretpristupne programe EU obezbijedena tehnička podrška za implementaciju mjere, procjenjuje se da za isto nijesu potrebna dodatna budžetska sredstva.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekuje se pozitivan uticaj na zapošljavanje u elektroenergetskom sektoru i u ostalim sektorima indirektno, kao posljedica stvaranja povoljnijeg ukupnog poslovnog ambijenta.

Potencijalni rizici: Usljed visokog nivoa kompleksnosti i regionalne dimenzije mjere, kao i velikog broja učesnika u njenoj implementaciji, postoji potencijalni rizik od pomjeranja rokova za realizaciju pojedinih aktivnosti u okviru ove mjere.

Prioritetna reformska mjera 3: Donošenje pozakonskog akta o jedinstvenom prozoru (single window-a) za formalnosti u pomorskom saobraćaju

Opis mjere: Ovim podzakonskim aktom se u nacionalno zakonodavstvo implementira EU direktiva 2010/65, koja se odnosi na uvođenje jedinstvenog elektronskog sistema preko kojeg bi se sprovodio postupak najave dolaska i odlaska brodova u crnogorske luke, i preko koga bi se izdavala odobrenja za uplovljavanje i isplavlavanje brodova. Ovu mjeru će sprovoditi Ministarstvo saobraćaja i pomorstva i Uprava pomorske sigurnosti, sa ostalim državnim organima koji imaju nadležnosti u davanju odobrenja za slobodan saobraćaj brodova.

Vremenski period sprovođenja mjere: Preduslov za implementaciju podzakonskog akta je i uspostavljanje informacionog sistema tzv. National Maritime Single Window-a (NMSW), za čiju implementaciju su tražena sredstva iz IPA II i očekuje se da se sredstva odobre u 2018 godini. Planirane studije će dati detaljan plan implementacije ove mjere.

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Odobranje IPA II sredstava za implementaciju NMSW-a. Po odobranju sredstava krenuće se u izradu Studije o NMSW-a.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Shodno Studiji o NMSW krenuće se u ispunjavanje potrebnih uslova za izradu podzakonskog akta, kao i u pripremu za raspisivanje tendera za implementaciju NMSW-a.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Raspisivanje tendera i ugovaranje za izradu NMSW-a. Izrada i usvajanje podzakonskog akta.

Imajući na umu da se radi o složenom IT projektu realno je da se okončanje njegove implementacije, uključujući i obuku korisnika i puštanje u rad očekuje do kraja 2023. godine.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva u saradnji sa organima državne uprave.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: NMSW će skratiti vrijeme čekanja na davanje odobrenja za uplovljavanje/isplavlavanje brodova u crnogorske luke i time povećati konkurentnost naših luka. Takođe, dosadašnja praksa razmjene dokumenata na dolasku broda u luku biće zamijenjena elektronskom čime će se skratiti vrijeme boravka broda u luku i smanjiti administrativni troškovi vezani za uplovljavanje i isplavlavanje brodova, i time povećati konkurentnost naših luka.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Implementacija NMSW-a je planirana u okviru IPA II. Očekivani troškovi implementacije su 700.000,00 €, od čega je 15% nacionalna kontribucija.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Ovom mjerom se stvaraju uslovi za veću konkurentnost naših luka, pa sam tim i većim pretovarom tereta i većim brojem brodova koji će uplovljavati u naše luke i većim brojem prevezenih putnika, čime se doprinosi većem angažovanju naših kapaciteta u transportnom lancu, što će dovesti i do rasta zapošljavanja.

Ova mjera nema uticaja na rodnu ravnopravnost.

Potencijalni rizici: Za realizaciju ove mjere, osim Ministarstva saobraćaja i pomorstva i Uprave pomorske sigurnosti, potrebno je angažovanje i drugih organa državne uprave koji imaju nadležnosti prilikom uplovljavanja i isplavlavanja brodova u crnogorske luke kao: Ministarstvo unutrašnjih poslova (Uprava policije), Ministarstvo finansija (Uprava carina), Uprava za inspeksijske poslove i dr. Da bi se obezbijedila puna posvećenost nadležnih državnih organa u realizaciji ove mjere i time smanjili rizici koji se odnose

na implementaciju mjere i vjerovatnoću da će se oni pojaviti, potrebno je stvoriti zakonski osnov za formiranje međuresorne radne grupe koja će se baviti ovim pitanjima.

Prioritetna reformska mjera 4: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju

Opis mjere: Donošenjem izmjena i dopuna Zakona o željeznici, planirana je reorganizacija poslova koje obavlja Direkcija za željeznice, na način da regulatorni i poslovi bezbjednosti budu u sklopu Direkcije za željeznice kao samostalnog organa uprave Vlade Crne Gore, sa jasnim navođenjem funkcija jednog i drugog tijela, u skladu sa Direktivom 2012/34 koja determiniše uslove za funkcionisanje jedinstvenog željezničkog tržišta Evrope. Takođe, realizacija i modeli za rješavanje ove reformske mjere nalaze se i u Strategiji razvoja željeznice za period 2017-2027 godina, koju je Vlada usvojila u I kvartalu 2017. godine. Mjera je u skladu sa zaključkom 4 Ministarskog dijaloga, u kojem se navodi: *«Crna gora se poziva da obezbijedi efikasne i nezavisne željezničke regulatorne i bezbjednosne organe vlasti kako bi se implementiralo potpuno otvaranje željezničkog tržišta.»*

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Izmjene sistematizacije i organizacije Direkcije za željeznice, usvajanje izmjena i dopuna Zakona o željeznici.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Početak rada nezavisnog regulatornog tijela za oblast željeznice u skladu sa EU propisima, jačanje i obuka administrativnih kapaciteta; Obuke će se odnositi na usko stručne aktivnosti zaposlenih Direkcije za željeznice u oblasti bezbjednosnih i regulatornih poslova na željeznici (izdavanje sertifikata, puštanje infrastrukturnih podsistema u rad, izdavanje dozvola za vozila, licenciranje upravljača infrastrukturom i prevoznika, kontrole parametara u Izjavi o mreži, postupanja u diskriminatornim slučajevima kod izdavanja trasa vozova, itd.), koje su definisane IV paketom direktiva EU, a koje se mogu organizovati kroz konsultantsku pomoć ili posjetama institucijama koje već samostalno sprovode ove poslove u EU ili regionu; Obuke potrebne za najmanje 6 službenika Direkcije za željeznice (4 bezbjednost + 2 regulatorni poslovi).
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Jačanje administrativnih kapaciteta kroz nastavak aktivnosti iz 2019. godine.

Nadležna institucija za implementaciju aktivnosti: Ministarstvo saobraćaja i pomorstva.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: U uslovima liberalizovanog željezničkog tržišta, jasno definisana regulativa u ovoj oblasti i jaka uloga nezavisnog regulatora može biti podstrek za uključenje novih operatera na tržište, što bi poboljšalo konkurentnost i kvalitet usluga i dovelo do smanjenja troškova usljed povećanja tržišne konkurencije. U ovim uslovima očekuje se da dođe do pojave novih, efikasnijih operatera što bi doprinijelo povećanju broja zaposlenih, kao i povećanju produktivnosti.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sredstva za rad Direkcije za željeznice, kao organa uprave u sastavu Vlade, planiraju se godišnjim budžetom države, koji za 2017. godinu iznosi oko 200.000 eura. Nijesu potrebna posebno nova sredstva za realizaciju mjere jer Direkcija za željeznice i sad postoji, sa manjim stepenom nezavisnosti.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Pojavom novih operatera očekuje se i povećanje broja zaposlenih, s tim da očekujemo znatno efikasnije firme nego što rade danas, sa manjim brojem radnika, visoko produktivnih.

Potencijalni rizici: Rizik se odnosi na nedostatak kadrovskih kapaciteta za potpuno ispunjavanje svih potrebnih aktivnosti regulatora.

4.3.3 Sektorski razvoj

Analiza glavnih prepreka:

Industrija: Iako je evidentan pomak u pravcu ciljanog industrijskog razvoja i efikasnijeg usmjeravanja državne podrške kroz raznovrsne programe za unaprjeđenje konkurentnosti i privlačenje investicija, to još nije dovoljno za pozitivne trendove u sektoru industrije, veoma važnom sektoru za konkurentnost naše ekonomije. Industrijska proizvodnja, opterećena strukturnim slabostima koje prati nedovoljna diverzifikacija proizvoda i proizvodi sa niskom dodatnom vrijednošću, sa učešćem u BDP od 10,3% u 2016.g. Dodatni faktori koji doprinose postojećem stanju niskog stepena prerade su nedovoljan nivo investicija za modernizaciju (učešće investicija u osnovna sredstva u prerađivačku industriju bileži pad za 1,5% u 2016.g.), niska produktivnost, stepen inovativnih aktivnosti od strane privrede i slaba povezanost industrijske, obrazovne i politike u oblasti istraživanja i razvoja (investicije u R&D u 2015.g. iznose 0,38% BDP, privatni sektor 0,11%). Sa aspekta izvoza, kao glavni podsektori prerađivačke industrije primat u izvozu i dalje imaju metalna, prehrambena i drvna industrija sa preko 70% učešća, od čega metalna 44% kao i dalje glavni izvozni potencijal prerađivačke industrije (6 mjeseci 2017.g.).

Ipak, puna implementacija državnih programa podrške u kombinaciji sa pokrenutim investicionim ciklusom u industriji čelika i aluminijuma na polju obnavljanja postojećih i izgradnje novih kapaciteta (najavljene investicije iz privatnih izvora do nivoa cca 40 mil€) efektuirajuće pozitivnim trendovima kretanja u industrijskom sektoru i doprinijeti povećanju BDV i proširenju proizvodne baze. Dodatno, različitim mehanizmima podrške sektoru MSP, naročito inovativnih, i osnivanjem Naučno-tehnološkog parka, biće omogućeno povećanje udjela visoko tehnoloških industrija kao i izvoznih performansi naše privrede.

Poljoprivreda: Poljoprivreda predstavlja jedan od strateških industrijskih sektora u Crnoj Gori. Njeno učešće u BDP-u je 7,5%. Bruto dodata vrijednost u tekućim cijenama u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u 2016. godini iznosila je 295,4 miliona eura, i veća je za 0,3% u odnosu na 2015. godinu. Glavni cilj poljoprivredne politike Crne Gore je unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i poboljšanje uslova života u ruralnim područjima. Osnovne prepreke za jačanje konkurentnosti sektora proizvodnje hrane u Crnoj Gori je niska produktivnost po jedinici površine, nepovoljna starosna struktura u ruralnim područjima, neorganizovanost proizvođača u proizvođačke organizacije i koperative kao i nerazvijena ruralna infrastruktura.

Značajna sredstva u okviru projekta Svjetske banke MIDAS kao i iz pretpristupnih fondova za ruralni razvoj i nacionalnog budžeta su na raspolaganju crnogorskim proizvođačima u prethodnom periodu, a sve u cilju jačanja sektora proizvodnje hrane. Tokom 2017. u jačanje sektora poljoprivrede investirano je oko 17 miliona eura od čega je podrška iz Ipa sredstava iznosila 3.200.000 eura (ukupan iznos investicija 6.300.000 eura), dok je kroz mjere Agrobudžeta podrška iznosila 11 miliona eura i odnosila se na mjere direktne podrške (subvencije) i mjere koje imaju za cilj podršku investicijama u ruralnim područjima kao što su podrška podizanju novih zasada, kupovina stočnog fonda, diverzifikacija ekonomskih aktivnosti.

Zahvaljujući investicijama u objekte za preradu hrane i dostizanjem EU standarda bezbjednosti hrane, Crna Gora je ispunila preporuke EK date za ovu oblast. Trenutno, Crna Gora ima odobrene od strane EK objekte za izvoz u EU i to: 2 objekta za klanje, 3 objekta za preradu mesa, 3 objekta za proizvodnju jaja, 3 za proizvode ribarstva i 4 objekta za izvoz nus proizvoda životinjskog porijekla (koža i vuna). Dobijanje izvoznih brojeva će doprinijeti rastu izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Turizam: Glavne prepreke bržem razvoju turizma u Crnoj Gori su nedovoljan broj smještajnih kapaciteta hotelskog i sličnog tipa, neravnomjerna regionalna turistička ponuda i izražen sezonalni karakter poslovanja turističke privrede.

Naime, analize pokazuju da se 90-95% smještajnih kapaciteta i turističkog prometa (broj turista, noćenja i prihoda) nalazi i realizuje u primorskom regionu, kao i da se 65-70% prometa ostvaruje tokom tri ljetnja (jun, jul i avgust) mjeseca u godini.

Posledice takvog stanja i kretanja turističkih tokova su:

- Sjever Crne Gore je sa turističkog aspekta nedovoljno razvijen, uz konstantno odvijanje migracije stanovništva ka drugim djelovima države,
- U periodima prije i poslije ljetnje turističke sezone, poslovanje turističke privrede nije na zadovoljavajućem nivou, što za posledicu ima zapošljavanje samo na sezonskoj osnovi, čime se ne doprinosi povećanju ukupnog broja zaposlenih.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017: Turizam: U cilju prevazilaženja navedenih izazova sa kojima se suočava razvoj turizma, predložena je nova reformska mjera pod nazivom »Diverzifikacija turističkog proizvoda Crne Gore«, čijom implementacijom će se doprinijeti ostvarenju 5. i 6. preporuke EK, jer podrazumijeva podršku malim i srednjim preduzećima (koja su dominantna u strukturipreduzeća u turizmu), uz stvaranje preduslova za zapošljavanje velikog broja žena i mladih.

Bankarske usluge: U finansijskom sektoru Crne Gore dominantno učešće ima bankarski sektor sa 15 banaka, od kojih je 9 sa većinskim inostranim kapitalom. Ukupna bilansna suma banaka iznosila je 4.095 mil. eura na kraju septembra 2017. godine ili 97,5% procijenjenog BDP za tekuću godinu.²⁹ U istom periodu, ukupni krediti iznosili su 2.699,8 mil. eura ili 64,2% procijenjenog BDP-a. Bankarski sektor Crne Gore se u post-kriznom periodu suočavao sa brojnim izazovima, a kreditna aktivnost još uvijek nije dostigla onaj kritični nivo koji bi bio snažan pokretač privrednog rasta. Posledice kreditnog buma i njegovog pucanja su se snažno odrazile na kvalitet kreditnog portfolija banaka, a posledično izazvana finansijska kriza je dodatno produžila aktivnosti na čišćenju bilansa banaka. Navedeno je rezultiralo višegodišnjom kreditnom kontrakcijom i usporenim rastom. I dalje je prisutna naglašena opreznost u kreditnoj politici banaka, čime je njihov doprinos u rješavanju problema nedovoljne likvidnosti privrede i ubrzanja ekonomskog rasta manji od očekivanog. Podaci za devet mjeseci 2017. godine ukazuju da je evidentan rast kredita i potraživanja banaka na agregatnom nivou od 13,3%, što predstavlja signal oporavka kreditne aktivnosti. Uticaj krize na privredu, naročito na sektor građevinarstva, sektor poslovanja sa nekretninama, kao i sektor stanovništva, uzrokovao je rast nekvalitetnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju. Tako je učešće nekvalitetnih kredita, sredinom 2011. godine, dostiglo svoj maksimalan nivo od skoro 26%, što je bilo praćeno rastom rezervacija za kreditne gubitke i otpisom kapitala. Propisani standardi solventnosti, kao i rizični profili pojedinih banaka, zahtijevali su dokapitalizaciju velikog broja banaka iz privatnih izvora, čime je očuvana stabilnost sistema. Fokusiranost Vlade, Centralne banke i poslovnih banaka na rješavanje visokog nivoa i učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima rezultirala je njihovim značajnim smanjenjem. Tako su nekvalitetni krediti na kraju septembra 2017. godine iznosili 199,8 miliona eura, odnosno 7,4% od ukupnih kredita. I pored značajnog smanjenja od 21,6%, na godišnjem nivou, ovi krediti su i dalje predmet kontinuiranog i pojačanog supervizorskog nadzora.

Shodno navedenom, u reformskoj oblasti Sektorski razvoj, predviđene su sljedeće prioritetne reformske mjere:

Prioritetna reformska mjera 5: Podsticanje investicija u sektoru industrije

Opis mjere: Mjera se u kontinuitetu implementira na osnovu Uredbe o podsticanju direktnih investicija i predstavlja nastavak reformi u oblasti razvoja industrijskog sektora, sadržanih u PER 2016-2018 i 2017-2019. Njom su definisani finansijski podsticaji za nove investicije u proizvodnom sektoru i sektoru usluga, kao i za proširenje ili diverzifikaciju postojećih proizvodnih kapaciteta. Sredstva za podsticanje investicija se dodjeljuju na osnovu Javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija. U Glavnom gradu i primorskom regionu finansijski podsticaji su mogući za investicione projekte čija je minimalna vrijednost ulaganja 500.000 eura i obezbjeđuje se zapošljavanje najmanje 20 novozaposlenih lica na neodređeno vrijeme, u roku od tri godine od dana zaključenja ugovora o korišćenju sredstava sa Vladom. Za Sjeverni i Središnji region (osim Glavnog grada) iznos investicije je 250.000 eura, uz zapošljavanje najmanje 10 novozaposlenih lica na neodređeno vrijeme. Uredba takođe

²⁹ Izvor: Ministarstvo finansija, procijenjeni BDP za 2017. godinu iznosi 4.202,1 mil. eura.

predviđa i podršku kapitalnim investicijama čija vrijednost iznosi najmanje 10 mil eura i podrazumijeva zapošljavanje 50 lica na neodređeno vrijeme.

Visina sredstava za podsticanje investicija kreće se u rasponu od 3.000-10.000 eura po novozaposlenom licu i određuje se prema kriterijumima definisanim Uredbom koji uključuju reference privrednog subjekta, vrijednost investicionog projekta, efekte na istraživanje i razvoj, ljudske resurse, životnu sredinu, ekonomske efekte i efekte na regionalni razvoj, obim međunarodnog prometa i dr.

Mjera se implementira u skladu sa Industrijskom politikom Crne Gore do 2020.g., Strategijom regionalnog razvoja do 2020.g., Pravcima razvoja Crne Gore, Strategijom razvoja jugoistočne Evrope do 2020. godine

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Praćenje realizacije investicionih projekata u skladu sa zaključenim ugovorima iz 2016/2017. godine.; Objavljivanje Javnog oglasa za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija i ocjena formalne ispravnosti prijava kao i analiza njihove usklađenosti sa planskim dokumentima i razvojnim planovima Crne Gore; Donošenje Odluke Vlade CG o dodjeli sredstava za podsticanje direktnih investicija i potpisivanje Ugovora o korišćenju sredstava; Praćenje realizacije investicionih projekata koji se realizuju u skladu sa potpisanim ugovorima iz 2018.g.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Nastavak aktivnosti iz 2018. kao i objava novog Javnog oglasa.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Nastavak aktivnosti iz 2019. kao i objava novog Javnog oglasa.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Putem subvencija za investicije omogućava se razvoj novih i poboljšanje postojećih proizvodnih kapaciteta koji će uz povećanje zaposlenosti efektirati jačanjem privrednih aktivnosti, povećanjem proizvodnje i izvoznog potencijala, smanjenjem trgovinskog deficita i dr. Ukupna vrijednost investicionih projekata koji se realizuju iznosi cca 7,2 mil eura, čime će se omogućiti postepeno povećanje industrijskih kapaciteta u oblastima drvne, prehrambene, farmaceutske industrije, turizma i usluga, uz konkretne efekte mjerljive po završetku investicionog ciklusa (shodno zaključenim ugovorima, investitori imaju rok od tri godine za završetak investicije).

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Budžetom za 2018. godinu predviđena su sredstva za podsticanje direktnih investicija u iznosu od 1,25 mil eura i koristiće se za isplatu po osnovu poziva u 2018. kao i dospjelih rata po osnovu javnih poziva iz prethodnog perioda. Kada su u pitanju fiskalni efekti zapošljavanja za 253 zaposlena lica iz projekata čija je realizacija započela u 2016/2017., prema projektovanoj prosječnoj neto plati od 264 eura, po osnovu poreza i doprinosa biće prihodovano cca 536.000 eura na godišnjem nivou. Dodatno je potrebno imati u vidu i smanjenje izdataka za socijalna davanja, jer je većina lica prije angažovanja na ovim projektima bila nezaposlena. Za implementaciju mjere u 2019. godini planirano je 1,30 miliona eura dok je u 2020. godini planirano 1,30 miliona eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Uredbom se finansiraju investicioni projekti koji omogućavaju novo zapošljavanje lica na neodređeno vrijeme na poslovima na kojima se realizuje investicioni projekat, sa akcentom na manje razvijena područja i ravnomjeran regionalni razvoj države. Po osnovu projekata realizovanih u 2016/2017. biće generisano preko 250 stalno zaposlenih radnih mjesta (vidjeti tabelu u Aneksu), uz obavezu korisnika sredstava da zadrži broj novozaposlenih lica u kontinuitetu najmanje tri/pet godina nakon završetka realizacije investicionog projekta, zavisno od toga da li se radi o malom i srednjem/ velikom privrednom društvu.

Potencijalni rizici: Iako je prisutno povećano interesovanje investitora za učešće na Javnom pozivu, kvalitet podnijetih aplikacija i neophodne dokumentacije, uz rizik neizvršavanja ugovornih obaveza predstavljaju glavne rizike za efikasno sprovođenje mjere.

Prioritetna reformaska mjera 6: Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije

Opis mjere: Mjera podsticanja investicija u tehničko-tehnološku opremljenost realizuje se od 2016. godine. Jedna je od ključnih aktivnosti u okviru implementacije Industrijske politike Crne Gore do 2020, a usklađena je i sa ostalim strateško-razvojnim dokumentima CG (Pravci razvoja Crne Gore, Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do 2020. i Strategija regionalnog razvoja do 2020. godine). Ova mjera za razvoj industrije, sprovodi se kroz Program podrške za razvoj prerađivačke industrije, a podrazumijeva sufinansiranje do 20% opravdanih troškova nabavke opreme (zavisno od veličine preduzeća), pri čemu, preostali iznos investicije obezbjeđuje se kroz kreditni aranžman sa Investiciono-razvojnim fondom CG (IRF). Odnosi se na privredne subjekte koji pozitivno posluju³⁰ u oblastima prerađivačke industrije, a namijenjena je za nabavku nove ili polovne proizvodne opreme, kao i novih djelova/specijalizovanih alata neophodnih za stavljanje u pogon neiskorišćenih mašina. Tokom implementacije Pilot programa u 2016. godini, jedna kompanija iz oblasti drvne industrije, u cilju nabavke mašine za rezanje u vrijednosti od 47.500 eura, dobila je bespovratna sredstva u iznosu od 9.500 eura.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018: Planirano je raspisivanje Javnog oglasa za dodjelu bespovratnih sredstava po Programu podrške za modernizaciju prerađivačke industrije. U skladu sa pravilima Programa, nakon podnošenja prijave slijedi razmatranje dokumentacije i donošenje odluke o dodjeli kreditnih i bespovratnih sredstava od strane IRF i Komisije Ministarstva ekonomije za dodjelu bespovratnih sredstava.
- Aktivnosti planirane u 2019: Obuhvata sprovođenje aktivnosti u cilju realizacije Programa, kao u prethodnoj (2018) godini.
- Aktivnosti planirane u 2020: Obuhvata sprovođenje aktivnosti u cilju realizacije Programa, kao u prethodnoj (2019) godini.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Ovaj vid podrške, u smislu usvajanja novih tehnologija, za svoj primarni cilj, ima postizanje veće fleksibilnosti, produktivnosti i rentabilnosti crnogorskih preduzeća, što dovodi do podizanja konkurentnosti samih preduzeća i njihove integracije u globalne lance vrijednosti, uz optimalno korišćenje raspoloživih resursa. Sveukupno, ulaganjem u tehničku opremljenost preduzeća obezbijediće se povećanje kvaliteta, kvantiteta i produktivnosti proizvodnje, a samim tim, rast izvoza i pozitivna kretanja robne razmjene.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Ova mjera podrazumijeva subvenciju od 5.000 do 20.000 eura za nabavku opreme u vrijednosti od 25.000 do 100.000 eura³¹. Za njenu realizaciju u 2018. god, planiran iznos budžetskih sredstava je 150.000 eura, a, projekcije su da bi IRF, za ovu svrhu, trebao da izdvoji najmanje 800.000 eura. Tokom 2019. i 2020. godine planirani godišnji iznos državnih budžetskih sredstava je 200.000 eura dok su projekcije IRF budžeta 1.000.000 eura.

Kreditna sredstva IRF plasiraju se pod povoljnijim uslovima, u odnosu na komercijalne banke: kamatna stopa 3,50% (na godišnjem nivou)³², rok otplate do 12 godina uz grace period do 4 godine. U skladu sa procedurom Programa, bespovratna sredstva koja dodjeljuje Vlada CG podliježu pozitivnoj ocjeni projekata od strane IRF, čime se dodatno obezbjeđuje kvalitet investicije i efikasnost trošenja državnih sredstava.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Investicije u opremu, uz pomoć ove podrške, pomoći će razvoju preduzeća iz sektora prerađivačke industrije, posebno iz manje razvijenih područja (obzirom da učestvuju preduzeća koja se bave proizvodnjom hrane i drvnom industrijom, pozicioniranih, najvećim dijelom, na sjeveru Crne Gore). Dodatno, rast i razvoj preduzeća, posmatrano na duži vremenski period, dovešće i do porasta broja zaposlenih.

³⁰ Preduzeća koja pozitivno posluju najmanje 2 godine

³¹ Ukupni troškovi nabavke opreme mogu biti veći od 100.000 eura, pri čemu se razlika do cjelokupne investicije finansira uvećanjem kreditnog zahtjeva kod IRF-a ili uvećanjem učešća.

³² Za preduzeća koji projekte realizuju u opštinama sjevernog regiona i u opštinama koje su ispod prosjeka razvijenosti na nivou Crne Gore kamatna stopa iznosi 3,00%.

Potencijalni rizici: Nedovoljan nivo zainteresovanosti domaćih privrednih subjekata mogao bi biti potencijalni rizik u sprovođenju ove mjere, iako Vlada CG preduzima sve neophodne mjere u cilju konstantnog promovisanja ovog i svih ostalih mjera podrške crnogorskim privrednicima.

Prioritetna reformaska mjera 7: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU

Opis mjere: Ovom mjerom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, izgradnja/rekonstrukcija objekata za primarnu proizvodnju, povećanje stočnog fonda, nabavka opreme za preradu, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda sa ciljem unapređenja standarda bezbjednosti hrane, zdravlja i dobrobiti životinja i zdravlja bilja, kroz postepeno usklađivanje s EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane, kako bi bila konkurentna na tržištu EU. Ova mjera se implementira u skladu sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. i Programom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2016-2020. (IPARD).

Vremenski period sprovođenja mjere: Mjera će se realizovati tokom 2018., 2019. i 2020. godine. Podijeljena je na dvije aktivnosti: „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava” i “Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda”, koje će se realizovati kroz IPARD like, IPARD i nacionalni budžet.

IPARD like projekat je u završnoj fazi dok se realizacija podrške iz IPARD programa očekuje početkom 2018. godine.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Mjera će doprinijeti povećanju proizvodnje u primarnom sektoru, čime će se postići kontinuirano snabdijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom, što će doprinijeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Tokom prethodne tri godine zabilježen je porast izvoza sušenog i dimljenog mesa, vina, sira, medicinskih i aromatičnih biljaka, eteričnih ulja. Takođe postoji pad u uvozu određenih proizvoda npr. jaja koja su zabilježila pad uvoza od 25%.

Pricijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Planirani ukupan iznos podrške u 2018. godinu iznosi 20,7 miliona eura, od toga je 9,7 miliona iz IPA sredstava, privatnih izvora i nacionalne kontribucije 2,8 miliona eura i nacionalno učešće je 1,8 miliona eura, a iz sredstava Agrobudžeta 11 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2019. godinu iznosi 31 milion eura, od čega 20 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 6 miliona eura i nacionalne kontribucije 3,4 miliona eura, a iz sredstava Agrobudžeta 11 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2020. godinu iznosi 31,5 miliona eura, od toga je iz IPA sredstava 20 miliona eura, privatnih izvora 6 miliona eura i nacionalne kontribucije 3,4 miliona eura a iz sredstava Agrobudžeta 11,5 miliona eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladim na način da prilikom ocjenjivanja projekata više bodova dobijaju projekti čiji su oni nosioci, samim tim se afirmišu za pokretanje poslova u sektoru proizvodnje hrane.

Potencijalni rizici: Implementacija predložene mjere zavisi od dostupnosti kreditne podrške proizvođačima, obzirom da se investicije prefinansiraju od strane proizvođača u iznosu od 100% i nakon završetka investicije proizvođačima se refundira od 50-60% vrijednosti investicije. Ova pravila su propisana i u skladu su sa relevantnim pravilima EU. Pristup finansijskim sredstvima će biti olakšan kroz zakonske promjene koje se odnose na prepoznavanje zemlje u ruralnim područjima kao kolateral i uspostavljanje elektronskog imovinskog registra. Takođe, Investiciono razvojni fond je razvio posebnu liniju koja adresira ovaj problem nemogućnosti pristupa kreditnim sredstvima od strane farmera. Pored navedenog tokom 2017. godine u okviru IRF-a će biti uspostavljen garantni fond koji će biti na raspolaganju farmerima a radi obezbjeđenja kolaterala. Farmeri/proizvođači su u mogućnosti da koriste različite izvore sredstava (banke, mikrokreditne organizacije, itd.) za finansiranje investicija.

Prioritetne reformska mjera 8: Diverzifikacija turističkog proizvoda

Opis mjere: Diverzifikacija turističkog proizvoda je mjera za ostvarenje strateškog cilja razvoja turizma koji glasi: Crna Gora je na međunarodnoj turističkoj mapi prepoznata kao visoko-kvalitetna turistička destinacija sa cjelogodišnjom turističkom ponudom. Mjera se ostvaruje kroz aktivnosti na razvoju turizma orijentisanog na prirodu, kulturnog, ruralnog, zdravstvenog, nautičkog, sportskog i drugih vidova turizma, odnosno kroz razvoj turističkih proizvoda za odabrane - ciljne grupe turista, zatim kroz kreiranje jedinstvenih proizvoda i promovisanje autentičnih turističkih atrakcija, uz permanentno podizanje nivoa kvaliteta usluge.

U realizaciji aktivnosti u okviru mjere, akcentat je dat unapređenju turističkog proizvoda na sjeveru Crne Gore i njegovom objedinjavanju sa ponudom Primorja u jedinstvenu cjelinu. Aktivnosti u okviru mjere odvijaju se uz poštovanje principa održivosti (korelacija sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja), a njihovom realizacijom stvaraju se preduslovi za ravnomjernu turističku ponudu sa regionalnog aspekta (korelacija sa Strategijom regionalnog razvoja). Jedan od rezultata unapređenja ponude na Sjeveru jeste i povećanje broja novo-otvorenih radnih mjesta, povećanje turističkog prometa (broja turista, noćenja i prihoda od turizma), zatim smanjenje migracija sa Sjevera ka Jugu, kao i podizanje nivoa životnog standarda stanovništva (korelacija sa Milenijumskim razvojnim ciljevima). Implementatori aktivnosti u okviru mjere, prevashodno su mala i srednja preduzeća, u okviru kojih se stvaraju preduslovi za zapošljavanje velikog broja žena i mladih (korelacija sa 5. i 6. preporukom EK).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018: Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Hodanje na krpljama, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma i dr.; usvajanje strategija za ruralni i kulturni turizam.
- Aktivnosti planirane u 2019: Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Hodanje na krpljama, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma i dr.; realizacija akcionih planova iz strategija za ruralni i kulturni turizam; usvajanje strategija za zdravstveni i nautički turizam.
- Aktivnosti planirane u 2020: Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Hodanje na krpljama, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma i dr.; realizacija akcionih planova za ruralni, kulturni, zdravstveni i nautički turizam.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Turizam je jedna od prioritetnih privrednih grana u Crnoj Gori, posebno imajući u vidu njegovu izvoznu komponentu, odnosno činjenicu da oko 90% prometa ostvaruju inostrani turisti. Implementacija mjere za rezultat će imati produženje trajanja glavne turističke sezone, što će dalje uticati na povećanje iskorišćenosti smještajnih kapaciteta i otvaranje novih radnih mjesta. Mjera će takođe doprinijeti i podizanju nivoa svijesti o održivom razvoju životne sredine, kao i kroz turističku valorizaciju prirodnih potencijala i kulturno-istorijske baštine. Kontinuiranim unapređenjem turističkog proizvoda, očekuje se dalje povećanje izvozne komponente turističkih usluga, uz multiplikativne efekte na ostale privredne grane: saobraćaj, poljoprivredu, trgovinu. Očekivanja su da će se nastaviti trend rasta broja turista i noćenja i prihoda po osnovu potrošnje turista i da će se u narednom desetogodišnjem periodu bilježiti rast ukupnog (direktno i indirektno) učešća turizma u BDP-u po prosječnoj godišnjoj stopi od oko 6% (shodno Izvještaju Svjetskog savjeta za putovanja i turizam).

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: za realizaciju aktivnosti navedenih za 2018. godinu, Budžetom je utvrđen iznos od 879.335,00 €, uz sredstva koja će obezbijediti, u zavisnosti od vrste aktivnosti, i privatni sektor, odnosno turistička privreda, kao krajnji pružalac usluga.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: S obzirom da je turizam radno intenzivna djelatnost, očekuje se povećan doprinos ukupnom broju zaposlenih (među kojima je veliki udio ženske populacije, čime se doprinosi i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti). Do 2027. godine, prognozira se porast udjela ukupno zaposlenih (direktno i indirektno) u turizmu u ukupnom broju

zaposlenih, po prosječnoj godišnjoj stopi od 3,6%, pri čemu se očekuje veći broj novih radnih mjesta u manje razvijenim područjima.

Potencijalni rizici: Rizici u ostvarenju mjere odnose se, prvenstveno, na izvršenje planova u definisanim vremenskim okvirima s obzirom na utvrđene tenderske procedure, što u krajnjem može da prouzokuje neiskorišćavanje sredstava prema utvrđenim namjenama. Mjere ublažavanja negativnih efekata realizovaće se uspostavljanjem javno-privatnih partnerstava i efikasnijim korišćenjem sredstava EU fondova.

Prioritetna reformska mjera br.9: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencijalni nadzor i solventnost banaka

Opis mjere: Posljednjih godina Crna Gora je preduzela niz pravnih i institucionalnih reformi u nastojanju da unaprijedi okvir za prinudnu naplatu potraživanja, pa samim tim i potraživanja po osnovu kredita. Kao rezultat svih mjera bankarski sistem bilježi konstantan pad nekvalitetnih kredita i to sa oko 26% od sredine 2011. na 7,1% kraju oktobra 2017. U zemljama sa sličnim problemom nije zabilježen ovakav pad. Korišćen je višedimenzionalni pristup, jer pojedinačne mjere ovdje ne bi mogle dati rezultate. Dijelom su loši krediti naplaćeni, dijelom otpisani, dijelom su prodati faktoring kompanijama, ali značajan je i bio pravac restrukturiranja loših kredita i unapređenja regulatornog okvira sa ciljem efikasnije naplate. Mjere usmjerene na liječenje ove ranjivosti su obuhvatale povećanje efikasnosti kako sudskog, tako i vansudskog rješavanja. CBCG od 2008. kontinuirano radi na rješavanju pitanja nekvalitetnih kredita kada je osnovan i Kreditni registar sa ciljem bolje identifikacije i evidencije kreditnog rizika. Ključne aktivnosti CBCG bile su usmjerene na implementaciju Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama iz 2015. godini.

Kao mjeru u daljem pravcu smanjenja NPL-a, usvojena je izmjena Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama u 2017., kojim je kreirana mogućnost vansudskog rješavanja NPL-a, u interesu i dužnika i povjerioca. Tokom prvih pet mjeseci implementacije restrukturirano je 10,5 miliona eura, dok je najavljeno 16 miliona eura ukupnog iznosa. U cilju jačanja okvira za prudencijalni nadzor i solventnost banaka kojim se podstiče finansijska stabilnost, kroz proces harmonizacije zakonodavstva sa novom pravnom tekovinom Evropske unije u oblasti finansijskih usluga, u skladu sa dinamikom utvrđenom Programom pristupanja Crne Gore EU 2018-2020, izvršiće se značajne reforme regulatornog okvira kojim se uređuje bankarsko poslovanje.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Razmatranje mogućnosti produženja roka primjene Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama za još jednu godinu; Donošenje Zakona o sanaciji banaka i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o bankama kojima će se implementirati Direktiva o uspostavljanju okvira za oporavak i sanaciju kreditnih institucija i investicionih društava 2014/59 EU (tzv. BRRD direktiva); Donošenje novog Zakona o bankama kojim će se implementirati Direktiva 2013/36 EU o pristupanju djelatnosti kreditnih institucija i bonitetnom nadzoru nad kreditnim institucijama i investicionim društvima i Regulativa br. 575/2013 EU o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investiciona društva; Nastaviće se aktivnosti CBCG na smanjenju NPL-a kroz aktivan supervizorski proces i kontinuiranu komunikaciju sa svakom bankom pojedinačno u sistemu. U tom pravcu, CBCG će nastaviti sa pojačanim nadzorom nad sprovođenjem obaveza banaka koje proizilaze iz izmjena i dopuna Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, a odnose se na praćenje realizacije utvrđenih strategija i ciljeva za rješavanje nekvalitetnih kredita, što treba dodatno da doprinese daljem smanjenju nivoa nekvalitetnih kredita u bankama.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Donošenje seta podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu poraživanja, mikrokreditirnju i kreditno-garantnim poslovima; Donošenje seta podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o sanaciji banaka; Donošenje seta podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o bankama; Donošenje

Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka radi potpunog usklađivanja sa Direktivom 2001/24 EC o reorganizaciji i prestanku rada kreditnih institucija; Donošenje Zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomera kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu.

- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Donošenje seta podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata.

Nadležna institucija za implementaciju navedenih aktivnosti je Centralna banka Crne Gore, a u dijelu dodatnog nadzora finansijskih konglomerata, pored Centralne banke, i Komisija za hartije od vrijednosti i Agencija za nadzor osiguranja.

Očekivani uticaj na konkurentnost/obrazloženje mjere: Ova mjera će kroz direktan uticaj na smanjenje NPL-a u narednom periodu doprinijeti povećanju konkurentnosti u bankarskom sektoru, kao i pravnih lica – privrednih subjekata koja učestvuju u restrukturiranju duga, što će rezultirati očekivanim rastom ukupne kreditne aktivnosti pod povoljnijim uslovima i razvojem novih proizvoda i usluga. U konačnom, ova mjera će doprinijeti jačanju finansijske stabilnosti i kreiranju povoljnijeg poslovnog ambijenta u Crnoj Gori.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju mjere nisu potrebna sredstva iz Budžeta Crne Gore.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i pol: Nema direktnog uticaja na zapošljavanje, ali moguć je pozitivan indirektan uticaj na zapošljavanje u bankarskom i realnom sektoru, kao posljedica kreiranja stabilnog i povoljnijeg poslovnog ambijenta.

Potencijalni rizici: S obzirom na činjenicu da je posljednjih godina primijenjen višedimenzionalni pristup za rješavanje i naplatu nekvalitetnih potraživanja, čime je kreditni rizik u bankarskom sektoru mjeren pokazateljem učešća nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima od 2011. u kontinuiranom padu, možemo konstatovati da su potencijalni rizici za realizaciju mjere svedeni na minimum.

4.3.4 Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije

Analiza glavnih prepreka: U nastojanju Vlade Crne Gore da podigne konkurentnost za investicije, posebna pažnja posvećena je unapređenju efikasnosti državne administracije, smanjenju troškova administrativnih postupaka i skraćanju dužine njihovog trajanja. Shodno tome, ovi aspekti za kreiranje povoljne klime bili su u fokusu implemeniranih mjera na unapređenju poslovnog ambijenta. S tim u vezi, Vlada Crne Gore na sjednici od 1. juna 2017. godine, donijela je Odluku o obrazovanju Savjeta za konkurentnost sa zadatkom da koordinira aktivnosti na planu sprovođenja prioritetnih reformskih mjera definisanih strateškim razvojnim dokumentima, koje su u funkciji otklanjanja ključnih prepreka za veću konkurentnost i brži privredni rast Crne Gore.

Reformske aktivnosti usmjerene na unapređenje poslovnog ambijenta rezultirale su napretkom Crne Gore u posljednjem Izvještaju o lakoći poslovanja (Doing Business 2018) u kojem je Crna Gora zauzela 42. mjesto na listi od 190 rangiranih zemalja i time, u poređenju sa prošlogodišnjim revidiranim Izvještajem, ostvarila napredak za 9 mjesta. Shodno DB2018 Izvještaju Crna Gora je zabilježila reformu u okviru indikatora “dobijanje električne energije”. Ovom reformom, Crna Gora je prošlogodišnju cijenu električne energije (% dohotka po glavi stanovnika) smanjila sa 440,5 na 425,6, dok je Indeks pouzdanosti snadbijevanja i transparentnosti tarifa zabilježio porast vrijednosti sa 0 na 5. Time je i ostvarila napredak za 40 mjesta, u odnosu na DB2017, zauzimajući 127. mjesto na globalnom rangu. Takođe, ostvaren je napredak i u sljedećim oblastima: “izdavanja građevinskih dozvola”, “registracija nepokretnosti” i “rješavanje problema insolventnosti”. U oblasti “izdavanja građevinskih dozvola”, Crna Gora je ostvarila napredak za 15 mjesta, u odnosu na DB2017, zauzimajući 78. mjesto na globalnom rangu. U oblasti “registracije nepokretnosti”, Crna Gora je napredovala za 2 mjesta, zauzimajući 76.

mjesto. Kod indikatora "rješavanje problema insolventnosti", Crna Gora je zabilježila napredak sa 40. na 37. mjesto.

Osnovne prepreke daljem poboljšanju poslovnog okruženja sadržane u Izvještaju o lakoći poslovanja su: registracija preduzeća, rad katastarskih službi, izdavanje građevinskih dozvola, kao i plaćanje poreza i oni će biti u fokusu daljih reformskih mjera.

U okviru izvještaja Svjetskog ekonomskog foruma o indeksu globalne konkurentnosti 2017-2018, Crna Gora je zauzela 77. mjesto, od ukupno 137 zemalja, što predstavlja napredak od 5 mjesta u odnosu na prošlogodišnji izvještaj. Svjetski ekonomski forum kroz Izvještaj o globalnoj konkurentnosti pruža najsveobuhvatniju sliku ekonomije države, budući da ocjenjuje institucije, makroekonomsku stabilnost, infrastrukturu, dostupnost zdravstvenih usluga i obrazovanja po stanovniku, efikasnost tržišta rada i efikasnost tržišta roba, finansijsko tržište, tehnološku spremnost i inovacije.

Ključni izazovi u implementaciji reformi u oblasti poslovnog ambijenta su:

- unapređenje tehničkih predispozicija i informatičkih rješenja u državnim institucijama, u cilju pojednostavljenja procedura i povećanja efikasnosti državnog servisa; i
- visok nivo netransparentnih procedura, sa unaprijed nejasnim koracima neophodnim za realizaciju posla, odnosno pribavljanje nekog vida državne saglasnosti.
- U cilju daljeg unaprjeđenja MSP sektora, potrebno je poboljšati pristup finansijama za MSP rješavanjem problema sa kojima se suočavaju određena kategorije početnika u biznisu i MSP, a koji se najčešće ogledaju u nedostatku sredstava za obezbjeđenja kredita (kolateralu). Istovremeno postoje ograničenja po pitanju finansijske pismenosti i investicione spremnosti za finansiranje, koje treba otklanjati predloženim mjerama, uz intenziviranje aktivnosti podrške za izlazak na nova tržišta, korišćenje usluga poslovne podrške, ulaganja u inovativnost, itd.

Izvještaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017: Na ministarskom sastanku u maju 2017. godine, Evropska komisija je u smjernicama dala preporuku Crnoj Gori da nastavi da jača finansijske i nefinansijske usluge podrške malim i srednjim preduzećima. U tom kontekstu aktivnosti podrške MSP sektoru u domenu pristupa finansijama, kao i aktivnosti za unaprjeđenje konkurentnosti sektora kroz set nefinansijske podrške predstavljaju prioritet i biće sprovedene u okviru dvije reformske mjere: "Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća" i "Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća".

Prioritetna reformska mjera 10: Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi

Opis mjere: Mjera je vezana za realizaciju Pravaca razvoja Crne Gore 2015-2018., implementacija Zakonske regulative iz oblasti e- Uprave, Zakonu o državnom premjeru i katastru nepokretnosti, Zakonu o infrastrukturi prostornih podataka (implementacija od 1.01.2019.)_kroz koji je izvršena transpozicija INSPIRE direktive (Infrastruktura za prostorne informacije u Evropskoj zajednici) - Direktiva 2007/2/EC usvojena je od strane Evropskog parlamenta (uspostavljanje infrastrukture prostornih i obuhvata: metapodatke (podaci o raspoloživim podacima), prostorne teme, usluge prostornih podataka, mrežne usluge i tehnologije, sporazume o razmjeni podataka i servisa za dijeljenje, pristup i korištenje, koordinacija i monitoring mehanizama, procesa i procedura, saglasno)

Mjera se odnosi na:

1. Implementaciju e-servisa - korišćenje podataka katastarskih evidencija - vlasnička struktura. Shodno tome obezbijedeno je: uvid u podatke katastarskih evidencija (upitom po id, br Lista nepokretnosti (LN)/Posjedovnog lista(PL) ili broju kat. parcele; uvid u aktivne zahtjeve na određenu nepokretnost sa ciljem sigurnosti kod transakcije nepokretnosti; praćenje statusa rješavanja zahtjeva, na osnovu dobijenog koda prilikom predaje zahtjeva. Podaci su za informativne svrhe sa ažurnošću on-line u realnom vremenu za teritoriju Crne Gore. Do kraja 2017. godine planirano testiranje e-servisa preuzimanje e-potpisih dokumenata LN/PL, ne samo za notare, već sve korisnike shodno zakonskoj regulativi.

http://www.nekretnine.co.me/me/Katastarski_podaci.asp;

<http://ekatastar.me/ekatastar-web/action/elogin>

2. Implementaciju e-servisa - korišćenje podataka katastarskih evidencija - prikaz prostornih podataka. Shodno tome uspostavljen je GeoPortal UZN, koji omogućava pregled svih raspoloživih podataka digitalnog katastarskog plana evidencije katastra nepokretnosti (oko 75 % teritorije Crne Gore - 99 % urbanog dijela. Raspoloživi ortofoto snimci iz različitog perioda snimanja teritorije Crne Gore (2004-2011. godine). Podaci su za informativne svrhe i nijesu on-line u realnom vremenu. Do kraja 2017. godine planirano implementacija digitalnog katastarskog plana u kontinuitetu i orto-foto snimanje 2017. godine.

<http://www.geoportal.co.me/>

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Nastavak aktivnosti na poboljšanju postojećih e-servisa koji se odnose na dostupnost podataka katastarskih evidencija, kroz poboljšanje i nadogradnju regulatornih i tehničkih procedura za sve korisnike; Implementacija sistema za korišćenje e-servisa preuzimanje e-potpisanih dokumenata kao zvaničnog dokumenta; Priprema i testiranje e-servisa za e-predaju zahtjeva od strane notara; Poboljšanje kvaliteta podataka digitalnog katastarskog plana, obezbjeđivanjem novih ažurnih podataka; Pripremne aktivnosti vezane za implementaciju Zakonu o infrastrukturi podataka - Harmonizacija podataka o prostoru iz nadležnosti Uprave za nekrtenine i obezbjeđivanje e-servisa.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Nastavak aktivnosti na poboljšanju podataka i postojećih e-servisa i implementaciji novih, saglasno zahtjevima; Implementacija sistema za korišćenje e-servisa za e-predaju zahtjeva od strane notara; Poboljšanje kvaliteta podataka digitalnog katastarskog plana, obezbjeđivanjem novih ažurnih podataka; Implementacija Zakona o infrastrukturi prostornih podataka - Harmonizacija podataka o prostoru iz nadležnosti Uprave za nekrtenine i obezbjeđivanje e-servisa i metapodataka za podatke i servise.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Implementacija novih e-servisa vezanih za nove registre koje za osnovu imaju katastarske evidencije (npr. Adresni registar, katastar vodova); Implementacija Zakona o infrastrukturi prostornih podataka iz nadležnosti rada Uprave za nekretnine-uspostavljanje e-servisa saglasno Zakonu.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo finansija.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Doprinijeće ubrzanju procedura registracije nepokretnosti, što će uticati na poboljšanje kvaliteta evidencija, povećati efikasnost i transparentnost u dijelu korišćenja podataka i usluga, za potrebe notara, advokata, banaka, privatnog i javnog sektora. Direktna uticaj na smanjenje administrativnih procedura i opterećenja za građane i kompanije, kod postupka izdavanja-preuzimanja elektronski potpisanih dokumenata, čime se podstiče jačanje poslovnog okruženja i unaprjeđivanje konkurentnosti Crne Gore, a samim tim ima pozitivan uticaj na izvještavanje o sprovedenim aktivnostima, izvještaj o globalnoj konkurentnosti i Doing Business izvještaja. Pozitivni uticaj ove mjere je prikazan i kroz izvještaj o implementaciji Projekta zemljišne administracije i upravljanja, Zajma Svjetske banke (LAMP) iz 2016. godine, koji se odnosi na ubrzanje uknjižbe nepokretnosti, smanjenje broja nezavršenih predmeta, realizacija projekata usposatvljanja evidencije katastra nepokretnosti i modernizacije IS.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Realizacija ove mjere isključivo se finansira iz Budžeta Crne Gore. Procjena godišnjih i ukupnih troškova za potrebe održavanja i uspostavljanja e-servisa je cca 300.000 eura, a odnosi se na licenciranje i uspostavljanje e-servisa za planirane nove registre (npr Adresni registar), koji zajedno sa katastarskim podacima u velikoj mjeri imaju pozitivan uticaj na poslovno okruženje. Plan aktivnosti je pripremljen i radni zadatak za planirane aktivnosti.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Održavanje e-servisa i razvoj novih, mogu imati uticaj na zapošljavanje novih kadrova. Korišćenje e-servisa omogućava pozitivan uticaj u dijelu

poštovanja rodne ravnopravnosti, kroz pristup podacima od značaja za transakcije, podizanje kredita, upisa hipoteka i drugih zabilježbi, čime se povećava sigurnost poslovanja i omogućuje jednake uslove za sve zainteresovane strane.

Potencijalni rizici: Neobezbjedjivanje finansijskih sredstava i kadrovske strukture, ali s obzirom na značaj, očekivanja su pozitivna. Pozitivan efekat ove mjere će imati dobar rezultat pod uslovom da postoji obaveza korišćenja e-servisa za preuzimanje e-potpisanog LN/PL od strane notara i javnih institucija.

Prioritetna reformska mjera 11: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji i implementacija sistema elektronske fiskalizacije

Opis mjere: Elektronska fiskalizacija predstavlja novi poslovni model o kojem se procedura izdavanja računa zasniva na elektronskom dostavljanju podataka o izdatom računu u realnom vremenu poreskom organu uz odgovor i dostavljanje potvrde poreskog organa o primljenim podacima u realnom vremenu. Stvara se baza podataka o svim transakcijama u prometu roba i usluga i mogu se obuhvatiti sve transakcije i u gotovinskom i bezgotovinskom prometu uz minimalne troškove. U vezi sa tim se priprema izrada i donošenje zakona o elektronskoj fiskalizaciji, kao i izmjene drugih zakona koje bi bile uslovljene donošenjem ovog zakona. Razmjena podataka između poreskog obveznika i Poreske uprave bi se odvijala uz elektronski potpis koji Poreska uprava dodjeljuje poreskom obvezniku, te se na taj način rješavaju pitanja u pogledu čuvanja i arhiviranja dokumentacije. Projekat elektronske fiskalizacije zahtijeva donošenje i izmjenu normative, te i informatičko rješenje za prenos i obradu podataka.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Raspisivanje tendera i nabavka potrebnog hardvera za implementaciju sistema, izrada potrebnog softvera, kao i izrada posebne zakonske regulative. Nacrt Zakona o elektronskoj fiskalizaciji će biti dat na javnu raspravu i realno se može očekivati njegovo usvajanje u prvoj polovini 2018.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Najraniji rok za testiranje sistema elektronske fiskalizacije je 1. januar 2019. godine i postepeno puštanje u rad, odnosno uvođenje procesa dostavljanja podataka po sektorima.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Potpuna implementacija sistema elektronske fiskalizacije i primjena ovog sistema u svim sektorima.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo finansija.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Konkurencija koja dolazi iz neformalnog sektora predstavlja veliku prepreku obveznicima koji posluju u legalnim tokovima. Ova mjera bi se suočila sa ovim problemom, tako što bi se kroz efikasniji mehanizam kontrole koji stoji na raspolaganju poreskim inspektorima i boljoj analizi rizika povećao obim oporezivog prometa, a samim tim bi se smanjio nivo nelegalnog poslovanja konkurencije iz neformalnog sektora.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Procijenjeni ukupni troškovi za implementaciju sistema elektronske fiskalizacije su: 1 milion eura u 2018. godini za nabavku potrebnog hardvera i 1 milion eura u 2019. godini za izradu potrebnog softvera i konsultantskih usluga. Finansiranje projekta je planirano iz budžetskih sredstava. Shodno uporednom iskustvu iz R. Hrvatske, nakon parcijalnog puštanja sistema u rad 2019. godine očekuju se budžetski priliv u iznosu od oko preko 30 miliona eura, a nakon pune implementacije sistema može se očekivati da ovi prihodi budu i veći.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekuje se smanjenje nivoa neformalnog sektora u oblasti zapošljavanja ukoliko se usvoji rješenje koje će povezivati podatke o operatoru naplatnog uređaja sa podacima o uplaćenim porezima i doprinosima.

Potencijalni rizici: Brzina sprovođenja tenderskih procedura i testiranja sistema.

Prioritetna reformska mjera 12: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Opis mjere: Podrška MSP u pristupu finansijama predstavlja mjeru koja je definisana nacionalnim strateškim dokumentima (Pravci razvoja 2015-2018, buduće Strateške smernice za razvoj MSP 2018-2022), kao i preporukama Small Business Act –SBA. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 5: da se nastavi sa jačanjem finansijske i nefinansijske usluge podrške malim i srednjim preduzećima, sa ministarskog sastanka u maju 2017. godine.

I pored činjenice da se iz godine u godinu pristup kreditima olakšava i dalje postoje ograničenja za pojedine kategorije kao što su mladi, žene, tehnološki viškovi, lica na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, poljoprivredni proizvođači. S tim u vezi, IRFCG³³ će, i u narednom periodu intenzivirati aktivnosti koje dodatno podstiču preduzetništvo, kao i unaprijediti postojeće i uvesti nove finansijske instrumente, kako bi apsorpcija finansijskih sredstava zadovoljila različite kategorije korisnika. Finansijskom ponudom će se i dalje težiti da se obezbijede povoljnosti u dijelu beskamratnog kreditiranja za posebne ciljne grupe kao i povoljne kamatne stope u cilju daljeg unaprijedjenja poslovanja sektora MSP, ali i da se realizuju programi preduzetničke edukacije u cilju lakšeg ostvarivanja finansijske podrške. Posebno su, za 2018. godinu planirane aktivnosti na osnivanju Garantnog fonda i mikrokreditiranja u okviru IRFCG na osnovu Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o IRFCG. Aktivnosti će se sprovesti sa ciljem da se olakša interakcija izmedju MSP i finansijskih institucija, kroz izdavanje kreditnih garancija u cilju prevazilašenja glavnog problema sa kojim se MSP suočavaju, a odnose se na poteškoće u mobilizaciji kolaterala kojeg zahtijevaju finansijske institucije.

Instrument finansiranja modelom kreditnih garancija (Loan Guarantee Facility) u okviru COSME programa će se nastaviti, dok će se intenzivirati aktivnosti na promociji instrumenta ulaganja u vlasnički kapital za inovativna preduzeća u okviru WB EDIF programa³⁴-ENIF fond za inovativna preduzeća³⁵. Implementiraće se modeli bespovratne podrške klasterima u većem obimu u odnosu na prethodni period zbog povećanja interesovanja samih klastera i benefita koje imaju po osnovu udruživanja (u 2017. godini ugovorena podrška za 7 klastera u iznosu od 0,098 mil€, od čega se 60% odnosi na klastere sa sjevera), kao i za MSP u cilju usaglašavanja sa međunarodnim standardima poslovanja (ugovorena podrška za 42 MSP u iznosu od 0,070 mil€).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018: Prilagođavanje finansijske ponude za različite ciljne grupe u smislu kreiranja posebnih finansijskih instrumenata (osnivanje Garantnog fonda) i procedura koje olakšavaju kreditiranje, implementacija faktoring aranžmana; Grant podrška za formiranje novih i unaprjeđenje poslovanja klastera i za usaglašavanje sa međunarodnim standardima poslovanja MSP; Puna implementacija instrumenta kreditnih garancija za MSP kroz COSME; Promocija finansijskog instrumenta ulaganja u vlasnički kapital kroz WB EDIF-ENIF fond za inovativna preduzeća.
- Aktivnosti planirane u 2019: Unaprjeđenje finansijske ponude kroz instrumente kredita, faktoringa, garancija, mikrokredita i grantova; Potpisivanje novih sporazuma za COSME garantni aranžman od strane novih finansijskih posrednika; Korišćenje instrumenta vlasničkog kapitala u okviru WB EDIF-ENIF fonda.
- Aktivnosti planirane u 2020: Nastavak implementacije finansijskih instrumenata iz 2019. godine i kreiranje novih.

Nadležne institucije za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije, Investiciono razvojni fond, OTP CKB banka.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Obezbjedenje povoljnijih uslova kreditiranja i većeg obima podrške (podržano 395 projekata u iznosu od 151,5 mil€ u 2017.), doprinijeće otvaranju novih preduzeća i porastu zaposlenosti, (otvoreno/očuvano 8.304 radnih mjesta u 2017.) dinamičnijem i uravnoteženijem regionalnom razvoju. Osnivanje novih preduzeća i veća produktivnost postojećih MSP

³³ Investiciono-razvojni fond Crne Gore AD-IRFCG, finansijska institucija u većinskom vlasništvu države osnovana sa ciljem podsticanja i ubrzavanja privrednog razvoja Crne Gore.

³⁴ Program za konkurentnost i inovacije Zapadnog Balkana.

³⁵ IRFCG je pristupio ENIF fondu za inovativna preduzeća, u svojstvu partnera i investitora, u aprilu 2016. godine.

će doprinijeti učešću u BDV-u, izvozu i međunarodnim lancima vrijednosti. Mjerom će se postići bolji rang u indikatoru Lakši pristup kreditima (Indikatori WEF), i indikatoru Dobijanje kredita (Doing Business).

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju mjere biće obezbijeđeno ukupno 140.300.000€, i to iz sredstava kredita iz međunarodnih izvora, povraćaja kredita i naknada 140.000.000€ za kreditne plasmane i iz sredstava državnog budžeta 300.000€ za grantove za 2018. godinu. Za period 2019-2020 planiran je najmanje isti iznos sredstava.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Mjera ima direktan uticaj na zapošljavanje i očuvanje radnih mjesta, sa posebnim akcentom na zapošljavanje mladih i žena u biznisu, uz stimulativne mjere za sjever i manje razvijene opštine.

Potencijalni rizici: Nedovoljna tražnja i spremnost za rizik prilikom započinjanja biznisa, zahtjevna procedura dobijanja kredita, nedostatak kolaterala, nedovoljna spremnost finansijskih posrednika za povlačenje sredstava iz EU programa, nedovoljna informisanost za implementaciju finansijskih instrumenata ulaganja u vlasnički kapital.

Prioritetna reformska mjera 13: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća

Opis mjere: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća predstavlja implementaciju mjera i aktivnosti koje su definisane u okviru strateških dokumenata Vlade Crne Gore (Pravci razvoja Crne Gore, buduće Strateške smernice za razvoj MSP 2018-2022) i preporuka EU Akta o malim preduzećima. Realizacija mjere u predmetnoj reformskoj oblasti u direktnoj je vezi sa preporukama datim Crnoj Gori na ministarskom sastanku iz maja 2017. godine, preporuka br. 5 (da nastavi da jača finansijske i nefinansijske usluge podrške malim i srednjim preduzećima). U sektoru malih i srednjih preduzeća, a posebno za početnike u biznisu evidentni su problemi u dijelu nedovoljnih kapaciteta za osnivanje preduzeća i finansijske pismenosti, kao i mogućnosti preduzeća da prošire svoje poslovanje na inostranim tržištima i ostvare poslovne veze. Imajući u vidu navedeno, sistem nefinansijske podrške unaprjeđuje spremnost za finansiranje i investiranje u MSP, sa posebnim akcentom na potencijalne preduzetnike, kao i uslove za izvoz, internacionalizaciju i učešće u širim poslovnim mrežama.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018: Implementacija Programa finansijske pismenosti i investicione spremnosti i mentoringa; Ažuriranje on-line baze pružaoca usluga poslovnog savjetovanja (konsultantskih usluga); Implementacija aktivnosti iz oblasti internacionalizacije MSP i pružanje usluga u okviru EEN (usluge poslovnog savjetovanja, organizacija poslovnih susreta i obuka); Jačanje kapaciteta klastera, njihovih menadžerskih sposobnosti, marketing aktivnosti.
- Aktivnosti planirane u 2019: Implementacija Programa finansijske pismenosti, investicione spremnosti i mentoringa; Kontinuirana implementacija aktivnosti iz oblasti internacionalizacije MSP; Kontinuirana podrška na unaprijeđenju rada klastera i osnivanju novih.
- Aktivnosti planirane u 2020: Implementacija Programa finansijske pismenosti, investicione spremnosti i mentoringa, kao i kreiranje novih programa podrške; Kontinuirana implementacija aktivnosti iz oblasti internacionalizacije MSP; Kontinuirana podrška na unaprijeđenju rada klastera i osnivanju novih.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije, Direkcija za razvoj MSP u sastavu Ministarstva.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Dopriniće otvaranju novih privrednih subjekata, povećanju stope preživljavanja novoosnovanih preduzeća, razvoju i unaprjeđenju produktivnosti MSP,

unaprijeđenju izvoznih performansi preduzeća, što će se odraziti na rast izvoza i učešće u međunarodnim lancima vrijednosti, jačanje inovativnih aktivnosti u preduzećima.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: U 2018. godini za unaprijeđenje nefinansijske podrške sektoru MSP iz budžeta obezbijediće se 160,215€. Dodatna sredstva obezbijediće se iz EU izvora u iznosu od 44,455€. Za period 2019-2020. planiran je najmanje isti iznos sredstava.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Unaprijeđenje nefinansijske podrške dovešće do osnivanja novih preduzeća/preduzetnika što će direktno uticati na povećanje broja MSP, obima proizvodnje i usluga, zaposlenosti i unaprijeđenje sektora MSP. Kroz implementaciju podrške u izradi biznis planova, obuka i mentorstva unaprijediće se spremnost mladih i žena za samozapošljavanje u svim regionima.

Potencijalni rizici: U cilju ublažavanja potencijalnih rizika koji se odnose na nedovoljnu zainteresovanost za obuke i usluge podrške, sprovodiće se intenzivne promotivne aktivnosti, vršiti evaluacija realizovanih programa i njihovo unaprijeđenje.

Prioritetna reformska mjera 14: Uvođenje jedinstvenog informacionog sistema u oblasti planiranja i izgradnje objekata

Opis mjere: Unapređivanje procesa prostornog planiranja i izgradnje objekata će se ostvariti uvođenjem jedinstvenog informacionog sistema koji integriše sve informacije o prostoru (informacioni sistem uvezaće sve organe na državnom i lokalnom nivou i institucije koje učestvuju u procesu prostornog planiranja i izgradnje objekata), uspostavljanje "baze podataka o prostoru" olakšava realizaciju investicija u prostoru, kao i izgradnju komunalne, energetske, transportne i druge infrastrukture. Ovaj sistem treba da eliminiše papirni oblik pripreme planske i tehničke dokumentacije, koja je ogromna i obimna. Ovo se direktno odnosi na uštede troškova, poboljšanje efikasnosti i unapređenje procedura. Sve predviđene aktivnosti su u skladu sa vladinim planovima za uspostavljanje e-uprave, tj. elektronskog poslovanja u svakodnevnoj komunikaciji. Realizacija ove mjere povećava transparentnost, poboljšava kvalitet života, povećava ekonomski rast, poboljšava interakciju između različitih strana u društvu (državni i lokalni nivo), povećava produktivnost i efikasnost državnih i lokalnih vlasti, institucija, agencija, unapređuje dostupnost javnih usluga, za sve učesnike u procesu planiranja i izgradnje objekata.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Opis postojećih informacionih sistema, predlog dizajna budućeg informacionog sistema i sprovođenje tenderskih procedura.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Nastavak aktivnosti koje nisu realizovane u 2018. godini.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Faza pune implementacije sistema.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Ovaj informacioni sistem poboljšaće postupke izdavanja građevinskih dozvola (indikator „građevinska dozvola“) u skladu sa procedurama Svjetske banke i boljim pozicioniranjem na rang listi poslovanja. Sistem će omogućiti veće učešće javnosti kroz veću transparentnost u postupku koji se odnosi na prostorno planiranje i izgradnju, efikasnost institucija kroz bržu razmjenu informacija i bolje poslovno okruženje za investitore kroz smanjenje broja procedura, vremena izdavanja potrebne dokumentacije i sl.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sredstva za realizaciju navedene mjere tražena su iz Budžeta u iznosu od 450.000 eura. za 2018. godinu. Za nastavak aktivnosti na nadogradnji informacionog sistema i održavanje istog u 2019. i 2020. godini, iz budžeta se planira po 200.000 eur. Iz ovih sredstava finansiraće se nabavka softvera, izrada komponenti informacionog sistema i obuka korisnika.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Ova mjera poboljšava uslove za razvoj preduzetništva i na taj način doprinosi stvaranju novih radnih mjesta. Njena implementacija povećava

uticaj konkurentnosti, povećava produktivnost, efikasnost i poboljšava dostupnost javnih usluga građanima.

Potencijalni rizici: Jedan od potencijalnih rizika predstavlja kašnjenje u implementaciji navedenog informacionog sistema zbog velikog broja korisnika istog.

4.3.5 Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija

Analiza glavnih prepreka: Razvoj širokopojsnih usluga danas značajno utiče na razvoj mnogih sektora privrede, ali i društva u cjelini. Izgradnja adekvatne infrastrukture za brz i siguran internet predstavlja zahtjev digitalnog doba u kojem na ekonomski rast mogu da računaju samo države koje su obezbijedile infrastrukturu za brz prenos podataka putem interneta.

Sa druge strane, relativno je mali broj preduzeća čije aktivnosti su zasnovane na inovacijama, znanju i modernim tehnologijama. Saradnja preduzeća sa naučnoistraživačkim (NI) ustanovama treba da bude intezivirana, pojačana potražnja za konsultantskim uslugama, inovativnosti proizvoda i usluga, kao i unaprijeđene poslovne procedure, organizacija i marketing. Nedovoljne su i stimulativne mjere fiskalne i carinske politike za sektor istraživanja i razvoja (IR). Na osnovu posljednjih zvaničnih statističkih podataka za oblast IR za 2015. godinu, ukupna nacionalna potrošnja iznosila je 0,38% BDP-a. Gotovo polovina aktivnosti IR (47%) odvijala u sektoru visokog obrazovanja, nakon čega slijedi poslovni sektor sa 30%, stoga je posebnu pažnju potrebno usmjeriti na stimulisanje ulaganja u IR, posebno od strane privatnog sektora.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017: Preporuka sa Ministarskog sastanka koja se odnosi na oblast digitalne ekonomije povezana je sa usklađivanjem nacionalnog propisa sa Direktivom 2014/61 o mjerama za smanjenje troškova za razvoj elektronskih komunikacionih mreža velike brzine. Takođe, preporuka iz Izveštaja koja je povezana sa ovom reformskom oblašću odnosi se na jačanje finansijskih i ne-finasijskih usluga podrške MSP. Stoga, poseban značaj ima uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici, koji će raspolagati prostorom za 40-50 mikro, malih i srednjih preduzeća iz oblasti visokih tehnologija. NTP će omogućiti uslove za olakšanu saradnju NI ustanova i preduzeća, kao i mogućnosti finansijske i druge podrške MSP-ima, posebno podrške start-up-ovima. Strategijom inovativne djelatnosti (2016-2020) prioritizovana je ova mjera u kontekstu strateškog cilja „Povećanje kapaciteta za inovacije i tehnološki razvoj“, dok su drugi ključni dokumenti za realizaciju ove mjere: Studija izvodljivosti za uspostavljanje NTP-a u Crnoj Gori (2012-2018) iz 2011. godine i Strateški plan za uspostavljanje NTP-a u Crnoj Gori (2013-2018) iz 2012. godine. U nastavku su date konkretne mjere kao odgovor na rješavanje prepreka u ovoj oblasti.

Prioritetna reformska mjera 15: Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka (NTP) u Podgorici

Opis mjere: Mjera je prenešena iz prošle godine, ali aktivnosti za 2017. godinu nijesu tekle utvrđenom dinamikom, zbog toga što su se pojavili problemi oko obezbjeđivanja prethodno planiranog objekta za lokaciju NTP-a, te je sredinom godine obezbijeđen drugi objekat. U toku je izrada Projektnog zadatka za Idejno rješenje, nakon čije finalizacije će biti objavljen Tender za Idejno rješenje u decembru 2017. godine.

Osnovni cilj NTP je da objedini preduzetničke, inovativne, naučne i privredne kapacitete i ostvari jaku vezu sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima i klasterima. Njegovo uspostavljanje predviđeno je u dokumentima u oblasti nauke i inovacija, i to: Studijom izvodljivosti za uspostavljanje NTP u Crnoj Gori (2012-2018) iz 2011. godine, Strateškim planom za uspostavljanje NTP u Crnoj Gori (2013-2018) iz 2012. godine, i Strategijom inovativne djelatnosti (2016-2020). Preporuka iz Izveštaja EK iz maja 2017. godine, koja je povezana sa ovom reformskom mjerom, odnosi se na jačanje finansijskih i ne-finasijskih usluga podrške MSP. Mjera je, takođe, povezana sa predloženim reformskim mjerama u

ovom dokumentu koje se odnose na finansijsku i nefinansijsku podršku MSP. U tom kontekstu, uspostavljanje ovog vida infrastrukture, koja će raspolagati prostorom za 40-50 mikro i MSP iz oblasti visokih tehnologija sa fokusom na ICT, energiju, poljoprivredu i medicinu i koja će biti smještena u kampusu Univerziteta Crne Gore (UCG), predstavlja značajan korak. Pored MSP, korisnici usluga NTP biće svi crnogorski univerziteti, naučnoistraživačke (NI) i ustanove visokog obrazovanja (VO).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Izbor Idejnog rješenja za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP (mart 2018.). Tender za izradu Glavnog projekta biće objavljen u aprilu 2018. godine. Očekuje se odobrovanje Akcijskog dokumenta IPA 2018 za sektor Konkurentnost i inovacije, za koji je Ministarstvo nauke predložilo nabavku opreme i obuku kadra NTP-a.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Realizacija Tendera za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izvođenje radova za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP, Zaključivanje ugovora sa najpovoljnijim ponuđačem, i početak izvođenja radova.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Izvođenje radova.

Nadležne institucije za implementaciju mjere: Ministarstvo nauke i Direkcija javnih radova.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: U NTP-u Podgorica stvoriće se mogućnosti za: realizaciju razvojnih istraživanja; njihovu komercijalizaciju i plasiranje na tržište gotovih proizvoda ili usluga; povećanje zaposlenosti i konkurentnosti privrede; kao i dinamičan razvoj države Crne Gore. Imajući u vidu da je u navedenom periodu 2018-2020 planirano uspostavljanje infrastrukture, uticaj na konkurentnost manifestovaće se u dugoročnom periodu, odnosno nakon početka funkcionisanja ove infrastrukture u punom kapacitetu. U tom smislu, u periodu nakon 2020. godine, relevantni indikator odnosiće se na Doing Business Survey (WB) i pozicioniranje zemlje po osnovu Indeksa inovativnosti (WIPO).

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: U toku 2018. godine, Ministarstvo nauke će izdvojiti 20.000 eura za izradu Idejnog rješenja, koje će biti finalizovano u martu. Sredstva za finansiranje izrade Glavnog projekta obezbijeđena su iz kredita Svjetske banke u iznosu od 130.000 eura. Kada je riječ o izradnji i rekonstrukciji objekta u 2019. i 2020. godini, sredstva za ove namjene biće obezbijeđena u Kapitalnom budžetu u iznosu od 6.000.000 eura. Završetak radova na izgradnji očekuje se 2021. godine, za šta će isto biti obezbijeđena sredstva iz Kapitalnog budžeta (2.200.000 eura). U toku je proces programiranja za Akcijski dokument IPA 2018 za sektor Konkurentnost i inovacije, za koji je Ministarstvo nauke predložilo nabavku opreme i obuku kadra NTP-a, tako da u ovom trenutku nije moguće precizirati iznos sredstava za ove namjene koji će biti odobren.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na način što će se u NTP ostvariti angažovanje 15 zaposlenih u periodu 2019-2020., dok će se dodatno aktivnostima NTP-a uticati na stvaranje novih MSP koja će podići nivo zapošljavanja, posebno mladih, kroz osnivanje "start-up" preduzeća.

Potencijalni rizici: Odlaganje tenderskih procedura za izbor najpovoljnijeg ponuđača za izvođenje radova za rekonstrukciju i adaptaciju objekta NTP (zbog trajanja postupaka po eventualnim žalbama) i odlaganje građevinskih radova na objektu NTP.

Prioritetna reformaska mjera 16: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine

Opis mjere: Razvoj širokopojasnog pristupa je preduslov za razvoj digitalnog ekonomskog potencijala u Crnoj Gori. U zaključcima sa Ministarskog sastanka iz maja 2017. godine je data preporuka da se uskladi nacionalni propis sa EU Direktivom 2014/61 o mjerama za smanjenje troškova za razvoj elektronskih komunikacionih mreža velike brzine. U toku je izrada Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, koji se zasniva na EU Direktivi 2014/61. Cilj donošenja ovog Zakona je zajedničko korišćenje infrastrukture, koordinirano građenje, smanjenje troškova, olakšavanje i podsticanje izgradnje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina za potencijalne investitore, a u

cilju povećanja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija, kako bi se ubrzalo dostizanje ciljeva iz Strategije razvoja informacionog društva 2020 i Digitalne agende za Evropu do 2020. godine.

Usvajanjem ovog Zakona će se olakšati postavljanje mreža velikih brzina na teritoriji cijele Crne Gore, smanjiti troškovi izgradnje za postavljanje mreže velikih brzina kroz integrisani i koordinirani pristup.

Takođe, očekuje se da će se značajno poboljšati korišćenja postojeće fizičke infrastrukture mrežnih operatora, dok će se informacionim sistemom o prostoru o postojećoj fizičkoj infrastrukturi osigurati dobra koordinacija i efikasnije izvođenje građevinskih radova.

Ovim Zakonom bi trebalo da se smanje troškovi i uticaj na životnu sredinu, poveća transparentnost, konkurentnost i kvalitet usluga na tržištu elektronskih komunikacija. Osim toga, da podrži i digitalizaciju javnog sektora i pružanje efikasnijih digitalnih usluga građanima. Stoga su potrebne mjere koje će stimulisati, ubrzati, olakšati i smanjiti troškove postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina. Za podsticaj izgradnje mreža za širokopojasni pristup u područjima u kojima ne postoji komercijalni interes za ulaganja, potrebno je uraditi detaljnu analizu tržišta širokopojasnog pristupa i postojećeg regulatornog okvira kako bi se ocijenio potencijal tržišta da eliminiše postojeći jaz u infrastrukturi, identifikovati područja bez dostupnosti širokopojasnog pristupa tj. zone potencijalno neuspjelog djelovanja tržišta, mapirati infrastrukturu u privatnom i javnom vlasništvu, razmotriti eventualno djelovanje države kroz davanje podsticajnih mjera ili korišćenje drugih mehanizama državne intervencije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Rad na usklađivanju Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine sa novim Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Izrada Analize tržišta širokopojasnog pristupa i postojećeg regulatornog okvira .
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Utvrđivanje predloga Zakona na Vladi Crne Gore.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije.

Napomena: Početak primjene ovog zakona predviđen je za 1. januar 2021. godine, iz razloga što je Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata propisano da sadržaj i način vođenja dokumentacione osnove i informacionog sistema i indikatore za praćenje sprovođenja planskih dokumenata, propisuje Vlada Crne Gore. Vlada Crne Gore je usvojila Uredbu o sadržaju i načinu vođenja dokumentacione osnove i informacionog sistema i indikatorima za praćenje sprovođenja planskih dokumenata, kojom je propisano da će se dokumentaciona osnova i informacioni sistem uspostaviti u roku od tri godine od dana stupanja na snagu ove uredbe. Dakle, dok se ne uspostavi informacioni sistem ovaj zakon se ne može primjenjivati, jer je informacioni sistem o prostoru osnova za njegovu implementaciju.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Razvoj konkurencije u ovoj oblasti je važan faktor u podizanju nivoa pokrivenosti i kvaliteta širokopojasnog pristupa internetu, budući da razvoj broadband-a predstavlja preduslov daljeg razvoja digitalne ekonomije u Crnoj Gori. Širokopojasni pristup otvara put za razvoj potpuno novih industrija, ali i poboljšanje postojećih, privlačenje stranih ulaganja, kao i stvaranje novih radnih mesta. Smanjenje tzv. „digitalnog jaza“ i povećanje konkurentnosti na tržištu elektronskih komunikacija, su među bitnim zadacima u ovoj oblasti.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Usvajanje zakona ne utiče na Budžet Crne Gore.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Brookings Institution je identifikovala pozitivnu vezu između korišćenja širokopojasnog pristupa i zapošljavanja u nekoliko različitih industrija. Širokopojasni pristup otvara put za razvoj potpuno novih industrija, ali i unapređenje postojećih, privlačenje stranih investicija i stvaranje novih radnih mjesta. Pored toga, širokopojasni pristup smanjuje tzv. „digitalni jaz“ i omogućava fleksibilne radne aranžmane kao što je kućna kancelarija, što može naročito podržati učešće žena na tržištu rada. Povećanje širokopojasnog pristupa indirektno dovodi do povećanja broja zaposlenih.

Potencijalni rizici: Ova mjera zavisi od primjene Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i uspostavljanja informacionog sistema o prostoru, budući da će informacioni sistem o prostoru biti uspostavljen tek 2021. godine.

4.3.6 Reforme vezane za trgovinu

Analiza glavnih prepreka: Crnu Goru, i pored značajnih potencijala za jačanje izvoza i smanjenje eksterne ekonomske neravnoteže, karakteriše postojanje uske izvozne baze odnosno nizak stepen diverzifikacije izvoza, kao i nizak stepen dodate vrijednosti u proizvodnji. Struktura crnogorskog izvoza u posljednjih 10 godina je značajno promijenjena u korist izvoza usluga čije je učešće u ukupnom izvozu povećano na preko 70% u 2016. godini. U tom smislu je, pored jačanja konkurentnosti izvoza usluga, kao najveće kategorije izvoza, za Crnu Goru veoma važno da diverzifikuje izvoz robe i poveća dodatnu vrijednost u izvozno orjentisanoj proizvodnji. To bi istovremeno doprinijelo većoj pokrivenosti uvoza izvozom robe i smanjenju deficita robne razmjene sa inostranstvom.

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore za period januar-septembar 2017. godine, prema preliminarnim podacima MONSTAT-a iznosila je 1 953,8 miliona eura, što ukazuje na rast od 9,4 % u odnosu na isti period prethodne godine. Izvoz robe imao je vrijednost od 272,7 miliona eura, a uvoz 1 681 miliona eura. U odnosu na isti period prethodne godine izvoz je bio veći za 17,8%, a uvoz veći za 8,2%. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 16,2% i veća je u odnosu na isti period prethodne godine (14,9%). Najveći spoljnotrgovinski partneri u izvozu bili su: Srbija, Bosna i Hercegovina i Hong Kong, dok su najveći spoljnotrgovinski partneri u uvozu bili su: Srbija, Kina i Njemačka. Spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA-e i sa Evropskom unijom.

Crna Gora, kao članica CEFTA 2006 Sporazuma, svoju trgovinsku politiku definiše u okviru CEFTA pravnog okvira koji obuhvata tehničke prepreke u trgovini, kao i nove oblasti koje nisu bile tretirane bilateralnim sporazumima o slobodnoj trgovini kao što su trgovina uslugama, investicije, javne nabavke, zaštita prava intelektualne svojine i arbitraža u slučaju spora.

Strateški cilj u ovoj oblasti je povećanje konkurentnosti Crne Gore i na taj način smanjenje negativnog uticaja eksterne neravnoteže na privredni razvoj zemlje. U operativnom smislu, ciljevi zemlje u ovom segmentu su povećanje i diverzifikacija izvoza, te proces EU integracija koji je u tom kontekstu viđen kao jedan od ključnih instrumenata za ostvarivanje tih ciljeva.

U skladu sa višegodišnjim akcionim planom za uspostavljanje regionalne ekonomske oblasti na Zapadnom Balkanu (MAP) u kojem se ističe važnost promovisanja dalje trgovinske integracije, za zemlje regiona, Crna Gora je definisala planirane prioritete i aktivnosti u oblasti trgovinske politike, između ostalog i dalje aktivnosti u okviru CEFTA Dodatnog protokola 5. Implementacija navedenih aktivnosti je zasnovana na pravilima koja su usklađena sa procesom EU integracija, sa ciljem omogućavanja nesmetanog protoka roba, usluga, kapitala i visoko kvalifikovane radne snage, čineći region privlačnijim za investiranje i trgovinu, proces EU integracija i stvaranja prosperiteta svim svojim građanima.

Regionalna ekonomska oblast nije alternativa procesu pristupanja Crne Gore EU. Umjesto toga, uspostavljanje regionalne ekonomske oblasti za zemlje regiona posmatra se kao komplementaran proces članstvu u EU. Implementacija navedenog akcionog plana bi trebalo da ubrza proces pristupanja u svakoj ekonomiji regiona i podrži nacionalne napore na usklađivanju i usaglašavanju sa pravilima i standardima EU.

Prioritetna reformska mjera 17: Implementacija CEFTA Dodatnog protokola 5 i usvajanje CEFTA Dodatnog Protokola 6

Opis mjere: U skladu sa Višegodišnjim akcionim planom za uspostavljanje regionalnog ekonomskog područja na Zapadnom Balkanu (MAP), usvojenim u Trstu 12. jula 2017. godine, u kojem se ističe važnost promovisanja dalje trgovinske integracije za zemlje regiona, Crna Gora je definisala planirane prioritete

i aktivnosti u oblasti trgovinske politike. Aktivnosti predviđene prvim dijelom MAP-a: Trgovina, najvećim dijelom proističu iz CEFTA Dodatnog protokola 5 o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnog protokola 6 o liberalizaciji trgovine uslugama.

Na CEFTA ministarskom sastanku održanom 26. maja u Beogradu, usvojen je CEFTA Dodatni protokol 5. Primarni cilj Protokola je usaglašavanje i pojednostavljene procedure uvoza i izvoza, skraćivanje prosječnog vremena oslobađanja robe na granici, što su neki od ključnih problema identifikovanih od strane privrednika. Sprovedenje Protokola podrazumijeva povezivanje carinskih i inspeksijskih službi zemalja Regiona u jedinstveni informacioni sistem koji će dovesti do pojednostavljenja graničnih procedura, povećanja transparentnosti i smanjenja transakcionih troškova, što će rezultirati povećanjem konkurentnosti crnogorskih preduzeća i nacionalne ekonomije u cjelini.

Na osnovu strukture crnogorske ekonomije od 2006. do 2014., kao i projekcije od 2015-2018. godine, može se zaključiti da se crnogorska ekonomija prestrukturira ka ekonomiji usluga, koje će na kraju perioda činiti skoro 80% bruto dodate vrijednosti. Prepoznajući značaj trgovine uslugama, Crna Gora je učestvovala u pregovorima u okviru CEFTA-e o Dodatnom protokolu 6. Ovaj protokol podrazumijeva međusobno otvaranje tržišta usluga, čime će se proširiti liberalizacija dostignuta u trgovini robama i na usluge, koje predstavljaju većinu trgovine u Regionu. Sektor usluga igra rastuću ulogu u ekonomijama i trgovini svih CEFTA Strana, sa velikim potencijalom povećanja unutarregionalne trgovine uslugama.

Pozicija Crne Gore bazirana je na preuzetim obavezama u okviru Svjetske trgovinske organizacije (STO), ekonomskim interesima sa aspekta strukture crnogorske ekonomije i preuzetim obavezama kroz Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Nakon analize dosadašnje desetogodišnje primjene CEFTA Sporazuma, jednim od nedostataka Sporazuma smatra se neadekvatno definisanje postupka rješavanja bilateralnih trgovinskih sporova u CEFTA regionu. Naime, članovi 42 i 43 CEFTA Sporazuma ne propisuju ove procedure na precizan način. S tim u vezi, u okviru CEFTA struktura, dogovoreno je da je neophodno unaprijediti mehanizam rješavanja bilateralnih trgovinskih sporova u CEFTA regionu. Na ovaj način, dodatno će se olakšati trgovina u regionu što će dovesti do rasta regionalne konkurentnosti crnogorske ekonomije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Osigurati pravovremeno stupanje na snagu CEFTA Dodatnog Protokola 5, Početak pregovora o CEFTA Dodatnom Protokolu o rješavanju trgovinskih sporova; Usvajanje CEFTA Dodatnog Protokola 6.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Osiguranje pravovremenog stupanja na snagu CEFTA Dodatnog Protokola 6; Osnivanje kontakt tačke za usluge.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Usvajanje CEFTA Dodatnog Protokola o rješavanju trgovinskih sporova; Osiguranje pravovremenog stupanja na snagu CEFTA Dodatnog Protokola o rješavanju trgovinskih sporova.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo ekonomije.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Pojednostavljenje trgovine kroz CEFTA dodatne protokole imaće značajan uticaj na eliminisanje barijera u trgovini, a time i na povećanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća na međunarodnim tržištima što će dovesti do ekonomskog rasta crnogorske privrede.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sprovedenje navedenih aktivnosti neće imati uticaj na budžet. Uzimajući u obzir regionalni karakter aktivnosti koje proističu iz CEFTA dodatnih protokola, očekuje se obezbjeđenje međunarodnih izvora podrške.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Aktivnosti će imati pozitivan efekat na dodatno zapošljavanje i poštovanje rodne ravnopravnosti.

Potencijalni rizici: Pomjeranje vremenskih okvira, s obzirom na regionalni karakter aktivnosti.

4.3.7 Obrazovanje i vještine

Analiza glavnih prepreka: U cilju obezbjeđenja konkurentne radne snage neophodno je osigurati kontinuirano vaspitanje i obrazovanje od najranijeg uzrasta. Obuhvat predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem će biti povećan izgradnjom sedam novih vaspitnih jedinica, što je opisano u Programu ekonomskih reformi za 2016. godinu. Takođe, harmonizacija visokog obrazovanja sa potrebama tržišta rada, planirana Programom ekonomskih reformi za Crnu Goru 2017–2019, je realizovana. Programom stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, koji se realizuje već šestu godinu zaredom, obuhvaćeno je 14.252 korisnika od čega je njih 6.856, odnosno oko 48% nastavilo radni angažman.

Trenutno, tržište rada karakteriše neusklađenost ponude i tražnje što postaje izraženije sa rastom broja nezaposlenih visokoškolaca. Ujedno raste i broj učenika stručnih škola koji nastavljaju obrazovanje i razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada predstavlja glavni prioritet budućih reformi. Takođe, potrebno je modernizovati obrazovne programe. Osnov za uspješno stručno obrazovanje je kvalitetno praktično obrazovanje koje se realizuje u realnom radnom okruženju u saradnji sa poslodavcima.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017: Prioritetna reformska oblast odgovara preporuci broj 6 Evropske komisije u dijelu koji se odnosi na poboljšanje procesa prelaska iz škole na posao preko učenja na radnom mjestu i promovisanja poziva na stručno obrazovanje. U školskoj 2017/2018. godini počela je primjena deset modularizovanih programa, urađenih na osnovu 29 standarda zanimanja i 26 standarda kvalifikacija i obučeno je 150 nastavnika. Aktivnosti na modernizaciji programa potrebno je nastaviti, kako bi do školske 2020/2021. godine svi obrazovni programi bili revidirani ili, u skladu sa utvrđenim potrebama, urađeni novi. Sa ciljem zaustavljanja trenda smanjenja interesovanja za upis učenika u trogodišnje programe Ministarstvo prosvjete je, u saradnji sa školama organizovalo promotivne aktivnosti radi upoznavanja učenika i roditelja o obrazovnoj ponudi stručnih škola koja omogućava bržu zapošljivost.

Prioritetna reformska mjera 18: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada

Opis mjere: U Strategiji razvoja stručnog obrazovanja (2015-2020), jedna od prioriteta oblasti je kvalitetno i efikasno stručno obrazovanje, relevantno za tržište rada. U osnovi ove mjere su standardi kvalifikacije bazirani na ishodima učenja, koji su razvijeni u saradnji sa poslodavcima i prilagođeni potreba tržišta rada. Radi toga potrebno je sprovesti modernizaciju obrazovnih programa za sve nivoe stručnog obrazovanja. Kontinuirano će se raditi monitoring i eksterna i interna evaluacija postojećih programa, uključujući i podatke o karijeri učenika koji završavaju stručno obrazovanje, kako bi se ocijenila njihova uspješnost. U školskoj 2017/2018. godini počela je primjena deset modularizovanih programa, urađenih na osnovu 29 standarda zanimanja i 26 standarda kvalifikacija i obučeno je 150 nastavnika. Aktivnosti će biti nastavljene kako bi, do školske 2020/2021. godine, svi obrazovni programi bili revidirani ili, u skladu sa utvrđenim potrebama, urađeni novi. Mjera odgovara preporuci broj 6 Evropske komisije u dijelu koji se odnosi na poboljšanje procesa prelaska iz škole na posao preko učenja na radnom mjestu i promovisanja poziva na stručno obrazovanje.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Izrada petnaest obrazovnih programa i obučeno najmanje 250 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Izrada dvadeset obrazovnih programa i obučeno najmanje 350 nastavnika za realizaciju nastave bazirane na ishodima učenja.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Završetak modernizacije svih obrazovnih programa stručnog obrazovanja.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo prosvjete.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Kvalifikacije, razvijene na osnovu detaljnih analiza sadašnjih i budućih potreba tržišta rada i obrazovni programi bazirani na ishodima učenja, koji se realizuju u

saradnji sa poslodavcima, obezbjediće kvalitet i brži odgovor obrazovanja na potrebe tržišta rada. Na taj način bolje će se povezati obrazovanje i tržište rada, a to će sveukupno doprinijeti povećanju produktivnosti i većoj zapošljivosti radne.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Tokom 2018. godina za implementaciju navedene reformske mjere planirana su državna budžetska sredstva u iznosu od 246.080 €, tokom 2019. godine za implementaciju aktivnosti planiraće se sredstva iz državnog budžeta u iznosu od 270.000 € i nepovratna IPA sredstva u iznosu od 650.000 € koja će biti trošena tokom 2018. i 2019. godine. Tokom 2020 godine planirana su državna budžetska sredstva u iznosu od 300.000 €.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Radnoj snazi sa kvalifikacijama koje su razvijene u saradnji sa poslodavcima i vještinama za koje postoje iskazane potrebe na tržištu rada će se olakšati prelazak do posla. Obrazovni programi i obezbjeđuju kvalifikacije različitim ciljnim grupama (mladim, odraslim, učenicima sa posebnim obrazovnim potrebama), što pruža iste prilike za sve.

Potencijalni rizici: S obzirom na značajnu uključenost nastavnika u razvoju strategije, implementacioni rizik je ograničen. Na osnovu dosadašnje prakse i iskustva ne očekuju se rizici u primjeni.

Prioritetna reformska mjera 19: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca

Opis mjere: Mogućnost praktičnog obrazovanja kod poslodavca (dualno obrazovanje) je utvrđena zakonom. Visoko kvalitetna obrazovna praksa će biti obezbijedena u realnom radnom okruženju. Poslodavac je zadužen za organizaciju i realizaciju praktičnog obrazovanja i provjeru postignuća učenika. Dualno obrazovanje realizuje se u skladu sa predmetnim programima. Ministarstvo prosvjete je, u saradnji sa školama, organizovalo promotivne aktivnosti u cilju informisanja učenika i roditelja o obrazovnoj ponudi srednjih škola i benefitima u dijelu zapošljivosti. Radi davanja podsticaja poslodavcima da se uključe u program sredstva za naknade učenicima za prvi i drugi razred obezbjeđuju se iz Budžeta (prvi razred: najmanje 10% prosječne neto zarade; drugi razred: najmanje 15%), dok su naknade u trećem razredu obaveza poslodavca (najmanje 20% prosječne neto zarade). U narednom period, zbog značaja profesionalnog informisanja i savjetovanja unaprijediće se karijerna orijentacija uz poboljšanje vještina školskih timova zaduženih za nju.

Mjera odgovara preporuci broj 6 Evropske komisije u dijelu koji se odnosi na poboljšanje procesa prelaska iz škole na posao preko učenja na radnom mjestu i promovisanja poziva na stručno obrazovanje.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Kod poslodavca će se obrazovati 258 učenika koji su u školskoj 2017/2018. godini potpisali individualne ugovore o obrazovanju.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Kod poslodavca će se obrazovati 250 učenika koji će u školskoj 2018/2019. godini potpisati individualne ugovore o obrazovanju.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Upis nove generacije učenika koji će se obrazovati kod poslodavca u školskoj 2019/2020. godini procjenjuje se na 300 učenika.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo prosvjete.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Radana snaga, sa kvalifikacijama koje su razvijene u skladu sa iskazanim potrebama tržišta i sa vještinama koje su razvijene uz rad na radnom mjestu garantuje bolju zapošljivost, a što će doprinijeti rastu zaposlenosti, produktivnosti i atraktivnosti za strane investitore.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju reformske mjere predviđena su državna budžetska sredstva u iznosu od 250.000 € za 2018. godinu, 300.000 € za 2019. godinu i 350.000 € za 2020. godinu.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Mjera ima za cilj da olakša prelazak mladih ljudi na tržište rada, smanji rizik od nezaposlenosti kroz povezivanje teorije i prakse i omogući učenicima da izgrade sistem primjenjivih znanja, potrebnih za profesionalni i lični razvoj. Program je dostupan svim učenicima, što obezbjeđuje jednake mogućnosti.

Potencijalni rizici: Možda će biti potrebno određeno vrijeme da učenici i poslodavci prepoznaju puni potencijal dualnog obrazovanja.

4.3.8 Zapošljavanje i tržišta rada

Analiza glavnih prepreka: Tržište rada, nakon sprovođenja određenih mjera ekonomske politike, te reformi u oblasti socijalne i obrazovne politike, bilježi pozitivne pomake. Tržište rada pokazuje znake oporavka. Stopa aktivnosti i stopa zaposlenosti se povećala, dok se stopa nezaposlenosti smanjila u drugom kvartalu u odnosu na prvi 2017. godine. Međutim izazovi ostaju u odnosu na niske stope aktivnosti 54,8% i zaposlenosti 46,5%, te relativno visoke stope nezaposlenosti 15,1%. Niska stopa aktivnosti radne snage, ukazuje na još uvijek nedovoljno iskorišten ljudski potencijal, čije uključivanje u tržište rada treba da doprinese ekonomskom rastu. Sa druge strane nedovoljna aktivnost, mobilnost i motivisanost radne snage, uslovljava izraženo zapošljavanje strane radne snage, što uz prisustvo neformalnog rada ukazuje na još uvijek nedovoljnu fleksibilnost na tržištu rada.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2017. godine: U skladu sa preporukom broj 6, tokom devet mjeseci 2017. godine oko 2.000 nezaposlenih lica bilo je uključeno u mjere aktivne politike zapošljavanja koje sprovodi Zavod za zapošljavanje Crne Gore, kao i 700 lica sa invaliditetom kroz mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije. Takođe, kroz Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, bilo je uključeno 3.274 visokoškolaca.

Prioritetna reformska mjera 20: Implementacija zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada

Opis mjere: Riječ je o administrativnoj mjeri iz prethodne godine i predstavlja nastavak aktivnosti na izradi novog Zakona o radu i Zakona o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti. Donošenje novog Zakona o radu treba da doprinese većoj fleksibilnosti na tržištu rada, kroz zasnivanje radnog odnosa na brz, jednostavan i efikasan način i bez javnog oglašavanja slobodnih radnih mjesta, dok je u cilju postizanja fleksibilnijeg otpuštanja zaposlenog, pojednostavljena procedura utvrđivanja odgovornosti zaposlenog u mnogo kraćem, efikasnijem i ekonomičnijem postupku. Sveobuhvatnije uređenje radnih odnosa sa aspekta zaštite zaposlenih kroz ugovor o radu, kojim će se obezbjediti prava zaposlenog na odmor, zaradu, radno vrijeme itd., dopriniće stvaranju uslova za regularan i dostojanstven rad, za radna mjesta predviđena aktom o sistematizaciji. U tom smislu olakšaće se rad Inspekcije rada, kroz jačanje sankcija za neprijavljeni rad, na koji način se doprinosi suzbijanju sive ekonomije. Kroz socijalni dijalog tokom izrade zakona konsenzusom radne grupe postignuta je saglasnost da ugovor o radu na određeno vrijeme može da traje najduže 36 mjeseci, uključujući u taj period i rad preko Agencije za privremeno ustupanje zaposlenih. Nakon isteka tog vremena ugovor o radu sa određenog prelazi na ugovor o radu na neodređeno vrijeme. Donošenjem novog Zakona o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti stvoriće se uslovi za veću fleksibilnost kada su u pitanju aktivne mjere na tržištu rada i njihove prilagođenosti trenutnim potrebama tržišta rada, jačanje uloge posredovanja pri zapošljavanju, kao i zaštite za vrijeme nezaposlenosti. Nakon donošenja ovih zakonskih rješenja pristupiće se izradi podzakonskih akata u cilju njihove implementacije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2018. godini: Nakon donošenja navedenih zakonskih rješenja pristupiće se izradi podzakonskih akata i to Pravilnika o radnoj knjižici kada je u pitanju Zakon o radu, a kada je u pitanju Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, Pravilnik o aktivnom traženju i raspoloživosti za rad, Pravilnik o sadržaju, obrascima, načinu vođenja evidencija.
- Aktivnosti planirane u 2019. godini: Kada je u pitanju Zakon o radu, Pravilnik o bližim uslovima, načinu i postupku izdavanja i oduzimanja dozvola za rad agencija za privremeno ustupanje zaposlenih, a kada je u pitanju Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, Pravilnik o novčanoj pomoći i naknadi troškova prevoza za

vrijeme obrazovanja i osposobljavanja, Pravilnik o odgovarajućem smještaju, Pravilnik o jednokratnoj novčanoj pomoći i naknadi putnih i selidbenih troškova, Pravilnik o uslovima u pogledu prostora kadra i opreme koje treba da ispunjava agencija za zapošljavanje.

- Aktivnosti planirane u 2020. godini: Puna implementacija zakonskih rješenja.

Nadležna institucija za implementaciju mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Implementacija ove mjere imaće uticaj na konkurentnost crnogorske privrede kroz uvođenje dodatne fleksibilnosti na tržištu rada i unapređenje poslovnog ambijenta. Generalno, ova reformska mjera treba da da rezultate u srednjem roku, u smislu doprinosa stvaranju novih radnih mjesta koja će doprinijeti rastu zaposlenosti i preduzetništva, te formalizaciji neformalnog rada.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Procjena je da će godišnji uticaj na budžet biti oko 5,8 miliona eura, kroz povećanje zaposlenosti i po tom osnovu prihoda od poreza i doprinosa na rad.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekivani uticaj ove mjere je da će se prosječno godišnje zapošljavati oko 2.200 lica sa većim trendom zapošljavanja muškaraca.

Potencijalni rizici: Neusvajanje zakonskih rješenja u predviđenom roku.

4.3.9 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti

Analiza glavnih prepreka: Jedna od prepreka u oblasti socijalne i dječje zaštite je težak pristup uslugama u sistemu socijalne i dječje zaštite. Unaprijeđenje socijalne i dječje zaštite se realizuje u okviru projekta "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: Poboljšanje socijalne inkluzije". Usvajanjem Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti od 2013. godine, kao i uvođenjem "Informacionog sistema - socijalni karton", broj korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice smanjen je za 50%, sa 14.737 porodica evidentiranih u julu 2013. godine na 7.374 porodice u julu 2017. godine. Nakon reformi u oblasti socijalne i dječje zaštite u smislu novih izmjena i dopuna Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti 2017. godine, posebno imajući u vidu reformu vezanu za usvajanje Zakona o izvršenju Odluke Ustavnog suda Crne Gore broj 6/16 od 19. aprila 2017. godine (Sl. List CG br. 42/17) kojim se okončava izvršenje rješenja o pravu na naknadu na osnovu rođenja troje ili više djece i novo pravo na naknadu za bivše korisnice naknade po osnovu rođenja troje ili više djece u zavisnosti od godina starosti, sprovođenje reformskih aktivnosti prema datim preporukama se nastavljaju. U narednom periodu posebna pažnja će biti posvećena aktiviranju korisnika materijalnog obezbjeđenja.

Kada je riječ o penzijskom sistemu, njegov osnovni cilj je obezbjeđenje adekvatnosti i održivosti penzijskih davanja. Crnogorski penzijski sistem je u tranziciji, zbog reformskih mjera iz 2011. godine koje omogućavaju postepeno izjednačavanje žena i muškaraca u pogledu uslova za sticanje prava na penziju, uključujući dostizanje zakonom propisane starosne granice od 67 godina (do 2025. za muškarce i do 2041. za žene). Iako će rezultati ove reforme biti vidljiviji u narednim godinama, rezultati reforme su djelimično neutralisani zbog uvođenja ad hoc posebnih uslova penzionisanja u prethodnim godinama. Učešće opštih prihoda u finansiranju penzijskog sistema još uvijek je veliko i iznosilo je u 2016. godini oko 30% ukupnih izdataka Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja Crne Gore. Takođe, nakon što je Ustavni sud oglosio neustavnim odredbe Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti o naknadama majki sa troje i više djece, 4.761 bivših korisnica naknade vratile su se na korišćenje penzije. Ovo je povećalo broj korisnika davanja iz penzijskog i invalidskog osiguranja koje isplaćuje Fond PIO na 129.218, od čega je 123.002 penzija (podaci za oktobar 2017. godine). Stopa zavisnosti (odnos osiguranika prema broju penzionera) iznosi 1,5:1.

Izvjestaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2017: U skladu sa preporukom br. 6 sa ministarskog sastanka u Briselu u cilju obezbjeđenja pravične raspodjele socijalnih sredstava u januaru 2017. godine usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Službeni list Crne Gore", broj 1/2017), što je smanjilo naknade za majke sa troje tri ili više djece odnosno relazovana je prioritarna reformska mjera br. 20: Izmjena zakonskih rješenja u oblasti socijalne zaštite, sadržana u PER-u za 2017.

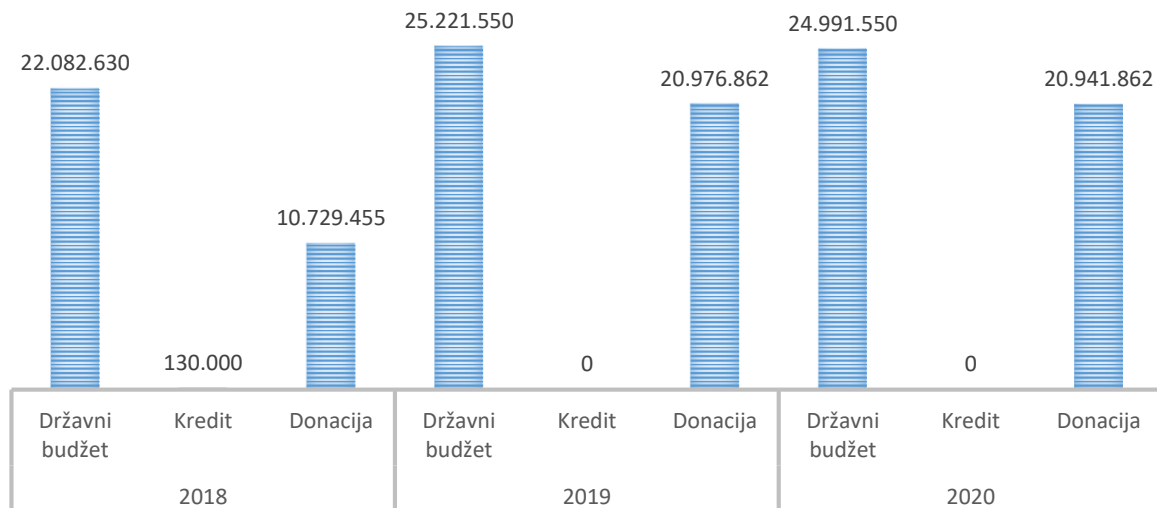
Kako bi se smanjila javna potrošnja na penzije Fiskalnom strategijom Crne Gore za 2017-2020. godinu, usvojenom od Skupštine u julu 2017. godine, predviđeno je preispitivanje zakonskih uslova koji omogućavaju ranije penzionisanje. To bi trebalo da smanji ranije napuštanje tržišta rada i poveća pravednost u sistemu. Buduće reforme u ovoj oblasti biće usmjerene na sprječavanje ranog napuštanja tržišta rada i ranijeg penzionisanja, i istovremeno, na obezbjeđivanje adekvatnosti penzijskih davanja.

5. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

U skladu sa smjernicama EK, u ovom poglavlju su prikazani ukupni direktni efekti realizacije prioritarnih strukturalnih reformi na budžetske prihode i rashode u 2018. godini, kao i okvirna procjena tih efekata u sprovođenju mjera u 2018, 2019. i 2020. godini. Prikazih direktnog fiskalnog uticaja 20 reformskih mjera dat je u tabeli 10 aneksa ovog dokumenta. Za svaku prioritarnu reformsku mjeru uticaj na povećanje budžetskih prihoda je označen sa znakom minus (-), a ako pak reformska mjeru uzrokuje rast prihoda ili pozitivan neto efekat onda je to označeno znakom plus (+). Polazeći od tabele broj 10 u aneksu koja sadrži direktne implikacije svake od 20 prioritarnih strukturalnih reformi, u narednom tekstu su date budžetske implikacije prioritarnih reformskih mjera u okviru PER 2018.

Troškovi implementacije prioritarnih reformskih mjera i pratećih aktivnosti su prikazani na grafiku ispod.

Grafik 5.1: Procijenjeni troškovi implementacije prioritarnih reformskih mjera za PER 2018-2020. godina (u eurima)

Najznačajniji efekat na prihodnu stranu budžeta će imati reformska mjeru broj 11 koja se odnosi na donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji i implementacija sistema elektronske fiskalizacije, čija se puna primjena očekuje u 2020. Navedena mjeru će stvoriti uslove za značajno ubiranje poreskih prihoda kroz smanjenje poslovanja u sivoj zoni (koje se ogleda u neizdavanju fiskalnih računa). Pored navedene mjere, mjeru broj 10, uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi, će takođe imati pozitivan fiskalni uticaj na državni budžet tokom sve tri godine implementacije mjere i to 80.000 eura u 2018. godini, 150.000 eur u 2019. godini i 250.000 eura u 2020. godini.

Na bazi svega navedenog neto direktan uticaj implementacije prioritarnih mjera na budžet u 2018. godini će biti -32,862 milion eura. Imajući u vidu gore navedene prihode implementacije mjere broj 11, neto direktan efekat implementacije prioritarnih mjera na budžet u 2019. godini će biti -16,048 miliona eura, dok u 2020. godini neto direktan efekat na budžet će biti 45,683 miliona eura (za više detalja vidjeti tabelu broj 10).

6. INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZAINTERESOVANIH STRANA

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2018-2020. godina je razvijen u zajedničkim konsultacijama sa relevantnim Ministarstvima odgovornim za implementaciju specifičnih reformskih mjera, međunarodnom zajednicom čije aktivnosti komplementiraju predmetnom programu ali i najvažnijim stakeholderima u društvu, koji su direktno dostavili svoje predloge reformi koje bi se prema njihovom mišljenju mogle naći u okviru PER 2018-2020. godina ili su indirektno, kroz članstvo u radnim grupama za izradu određenih zakona (poput Zakona o radu), doprinijeli izradi PER-a za 2018.

Budući da je ovo nacrt dokumenta koji će biti predmet javne rasprave, poglavlje 6 dokumenta će biti finalizovano nakon toga.

7. SUMARNI PODACI

ANEKS 1: TABELE KOJE TREBA DA SADRŽE PREDPRISTUPNI EKONOMSKI PROGRAMI I NJIHOVE AŽURIRANE VERZJE

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2016	2017	2018	2019	2020
		Nivo (€)	Stopa promjene				
1. Realni BDP prema tržišnim cijenama	B1*g	3,762	2,9	4,0	3,0	2,7	2,6
2. BDP prema tržišnim cijenama	B1*g	3,954	8,2	6,3	4,7	3,9	3,5
Komponente realnog BDP-a							
3. Izdaci za ličnu potrošnju	P3	3,048	5,4	5,3	2,9	2,3	1,9
4. Izdaci za državnu potrošnju	P3	0,707	0,8	2,1	-1,2	-0,5	-0,8
5. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,939	27,5	6,6	7,0	0,0	-1,5
6. Promjene zaliha i neto nabavka vrijednosti (% BDP-a)	P52+P53		938,6	-20,7	-0,5	-0,5	-0,5
7. Izvoz robe i usluga	P6	1,634	6,2	7,0	4,0	2,6	3,0
8. Uvoz robe i usluga	P7	2,547	15,0	6,6	3,6	0,1	-0,5
Doprinos realnom rastu BDP-a							
9. Finalna domaća potražnja			10,0	6,0	3,6	1,7	1,0
10. Promjene zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53		-0,5	-0,6	0,0	0,0	0,0
11. Spoljni saldo robe/usluga	B11		-6,5	-1,3	-0,6	1,1	1,6

Tabela 1b: Kretanje cijena

		Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2017	2018	2019	2020
1. BDP deflator	%, godišnja promjena	5,1	2,1	1,6	1,1	0,9
2. Deflator lične potrošnje	%, godišnja promjena	-0,4	1,6	1,9	1,4	1,2
3. HICP (Harmonizovani indeks potrošačkih cijena)	%, godišnja promjena	-1,3				
4. Promjena nacionalnog CPI-a (Indeks potrošačkih cijena)	%, godišnja promjena	-1,1	2,1	0,1	-0,7	-0,4
5. Deflator javne potrošnje	%, godišnja promjena	9,6	2,2	1,9	1,4	1,2
6. Deflator investicija	%, godišnja promjena	-2,4	0,0	0,5	0,5	0,5
7. Deflator izvoznih cijena (roba i usluge)	%, godišnja promjena	-2,1	3,4	1,8	1,8	1,9
8. Deflator uvoznih cijena (roba i usluge)	%, godišnja promjena	-2,3	1,5	1,8	1,8	1,9

Tabela 1c: Kretanja na tržištu rada

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	
		2016	2016	2017	2018	2019	2020
		Nivo	Stopa promjene				
1. Stanovništvo (hiljade)			622,4	622,9	623,3	623,8	624,4
2. Stanovništvo (stopa rasta u %)			0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
3. Radno sposobno stanovništvo (broj osoba) ³⁶			267,5	268,3	269,1	269,9	270,7
4. Stopa učešća			63,8	155,8	155,0	154,1	153,2
5. Zaposlenost, broj zaposlenih ³⁷			219,3	222,6	224,2	225,1	225,8
6. Zaposlenost, radni sati ³⁸							
7. Zaposlenost (stopa rasta u %)			1,1	1,5	0,7	0,4	0,3
8. Zaposlenost u javnom sektoru (broj zaposlenih)							
9. Zaposlenost u javnom sektoru (rast u %)							
10. Stopa nezaposlenosti ³⁹			47,7	46,8	46,2	45,9	45,6
11. Produktivnost rada, broj zaposlenih ⁴⁰		17,2	1,9	2,5	2,3	2,3	2,3
12. Produktivnost rada, radni sati ⁴¹							
13. Naknade zaposlenima	D1	1,8	4,9	4,6	3,0	2,7	2,6

Tabela 1d: Saldo pojedinih sektora

% BDP-a	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2017	2018	2019	2020
1. Neto pozajmljivanje/zaduživanje prema ostatku svijeta	B.9	-18,1	-18,0	-18,0	-16,5	-14,5
od čega:						
- Saldo robe i usluga		-22,5	-22,0	-22,0	-20,5	-18,5
- Balans primarnih dohodaka i transfera		4,4	3,9	3,9	4,0	4,0
- Kapitalni račun		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Neto pozajmljivanje/zaduživanje privatnog sektora	B.9/ EDP B.9					
3. Neto pozajmljivanje/zaduživanje opšte države		-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4
4. Statistička odstupanja			opciono	opciono	opciono	opciono

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2017	2018	2019	2020
BDP i investicije						
Nivo BDP-a prema tekućim tržišnim cijenama (u domaćoj valuti)	B1g	3625,6	3729,5	3928,5	4176,9	4357,8
Udio investicija (% BDP-a)		23,2	23,2	23,9	23,1	22,1
Rast bruto dodate vrijednosti, procentualne promjene u stalnim cijenama						
1. Poljoprivreda		3,9	4,2	3,0	3,1	3,1
2. Industrija (osim građevinarstva)		-2,0	-0,2	5,4	5,4	3,8
3. Građevinarstvo		32,0	28,1	10,0	3,3	3,1
4. Usluge		1,2	17,9	2,7	2,3	2,4

³⁶Starosna grupa od 15 do 64 godine

³⁷Zaposleno stanovništvo, domaći koncept definicije nacionalnih računa

³⁸Definicija nacionalnih računa

³⁹Definicija usklađena sa EUROSTAT-om;nivoi

⁴⁰Realni BDP po zaposlenoj osobi

⁴¹Realni BDP po radnom satu

Tabela 1f: Kretanja u međunarodnom sektoru

Milioni eura ukoliko nije drugačije naznačeno	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
1. Saldo tekućeg računa(% BDP-a)	-17,6	-18,5	-18,8	-17,4	-15,7
2. Izvoz robe	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5
3. Uvoz robe	2,0	2,2	2,3	2,4	2,4
4. Trgovinski saldo	-1,7	-1,8	-1,9	-1,9	-2,0
5. Izvoz usluga	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6
6. Uvoz usluga	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
7. Saldo usluga	0,8	0,9	1,0	1,0	1,1
8. Inostrane neto isplate od kamata	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
9. Ostali neto prihodi iz inostranstva	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10. Tekući transferi	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
11. <i>Od čega</i> iz EU					
12. Saldo tekućeg računa	-0,7	-0,8	-0,8	-0,8	-0,7
13. Kapitalni i finansijski račun	0,2				
14. Strane direktne investicije	0,6				
15. Međunarodne rezerve	-0,1				
16. Spoljni dug					
17. <i>Od čega</i> : javni					
18. <i>Od čega</i> : denominovan u stranoj valuti					
19. <i>Od čega</i> : prispjele otplate					
20. Devizni kurs prema euru (kraj godine)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
21. Devizni kurs prema euru (godišnji prosjek)	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
22. Neto inostrana štednja (redovi 21-25: procenat BDP-a)					
23. Domaća privatna štednja					
24. Domaće privatne investicije					
25. Domaća javna štednja					
26. Domaće javne investicije					

Tabela 1g: Pokazatelji održivosti

	Veličina	Godina 2013	Godina 2014	Godina 2015	Godina 2016	Godina 2017
1. Saldo tekućeg računa	% BDP-a	-18,5	-14,5	-14,1	-17,6	-18,5
2. Neto međunarodna investiciona pozicija	% BDP-a					
3. Tržišni udio izvoza	%, godišnja promjena					
4. Realni efektivni devizni kurs ⁴²	%, godišnja promjena					
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, godišnja promjena	-8,1	9,8	-8,6	-0,2	3,7
6. Protok kredita u privatnom sektoru	% BDP-a					
7. Zaduženje privatnog sektora	% BDP-a					
8. Zaduženje opšte vlade	% BDP-a			54,1	54,8	58,1

⁴²Molimo objasnite koja metodologija je korišćena (deflatori, ponderisanje, itd.)

Tabela 2a: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2016	2017	2018	2019	2020
		Nivo	% BDP-a				
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima							
1. Šira vlada	S13	-0,1	-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4
2. Centralna vlada	S1311	-0,1	-3,4	-4,1	-2,6	-0,9	4,4
3. Državna vlada	S1312						
4. Lokalna uprava	S1313	-0,2	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314						
Šira vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	1,7	42,6	42,6	44,2	44,2	43,9
7. Ukupni rashodi ⁴³	TE	1,8	46,2	45,7	45,8	44,1	38,6
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,1	-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4
9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0
10. Primarni saldo ⁴⁴		0,0	-0,7	-0,8	0,4	2,2	7,4
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ⁴⁵							
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		0,9	23,4	24,2	25,7	26,1	26,0
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,7	17,9	18,9	20,2	20,7	20,8
12b. Tekući porezi na prihod i bogatstvo	D5	0,2	5,2	5,2	5,1	5,0	4,9
12c. Porez na kapital	D91	0,0	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
13. Socijalni doprinosi	D61	0,5	11,7	11,9	11,6	11,4	11,2
14. Prihodi od imovine	D4	0,1	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) ⁴⁶		0,2	5,5	4,7	4,8	4,7	4,7
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,7	42,6	42,6	44,2	44,2	43,9
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) ⁴⁷							
Odabrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32						
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,6	14,1	13,4	12,6	12,1	11,9
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63						
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,6	14,1	13,4	12,6	12,1	11,9
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0
20. Subvencije	D3	0,0	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,1	2,7	7,1	8,0	7,8	3,3
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)) ⁴⁸		1,0	26,6	22,1	22,6	21,5	20,9
23 = 7. Ukupni rashodi	TE ⁴⁹	1,8	46,2	45,7	45,8	44,1	38,6
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1						

⁴³ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

⁴⁴ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

⁴⁵ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

⁴⁶ P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

⁴⁷ Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

⁴⁸ D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

⁴⁹ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 2b: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2016	2017	2018	2019	2020
Milijarde €						
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima						
1. Šira vlada	S13	-0,1	-0,1	-0,1	0,0	0,3
2. Centralna vlada	S1311	0,1	-0,2	*0,1	0,0	0,2
3. Državna vlada	S1312					
4. Lokalna uprava	S1313	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314					
Šira vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1
7. Ukupni rashodi ⁵⁰	TE	1,8	1,9	2,0	2,0	1,8
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,1	-0,1	-0,1	0,0	0,3
9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
10. Primarni saldo ⁵¹		0,0	0,0	0,0	0,1	0,4
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ⁵²						
Stavke prihoda						
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		0,9	1,0	1,1	1,2	1,2
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
12c. Porez na kapital	D91	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13. Socijalni doprinosi	D61	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
14. Prihodi od imovine	D4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) ⁵³		0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) ⁵⁴						
Odabrane stavke rashoda						
17. Zajednička potrošnja	P32					
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63					
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
20. Subvencije	D3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,1	0,3	0,4	0,4	0,2
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)) ⁵⁵		1,0	0,9	1,0	1,0	1,0
23 = 7. Ukupni rashodi	TE ⁵⁶	1,8	1,9	2,0	2,0	1,8
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1					

⁵⁰ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

⁵¹ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP.D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

⁵² Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

⁵³ P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

⁵⁴ Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

⁵⁵ D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

⁵⁶ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 3: Rashodi šire vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
1. Opšte javne usluge	1	25,3	16,7	15,2	22,0	26,2
2. Odbrana	2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,3
3. Javni red i bezbjednost	3	4,0	3,3	3,6	3,4	3,2
4. Ekonomski poslovi	4	4,2	7,8	8,6	8,2	3,4
5. Zaštita životne sredine	5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
7. Zdravstvo	7	6,0	4,7	4,7	4,7	4,6
8. Rekreacija, kultura i religija	8	1,1	1,0	1,1	1,1	1,0
9. Obrazovanje	9	4,5	4,1	4,0	3,9	3,8
10. Socijalna zaštita	10	13,8	13,3	12,6	12,2	11,9
11. Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	UKUPNO	60,1	51,9	51,2	56,9	55,7

Tabela 4: Kretanje zaduženja šire vlade

% BDP-a	ESA	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
1. Bruto zaduženost ⁵⁷		63,3	65,4	66,5	66,1	59,7
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti		-1,8	2,1	1,1	-0,4	-6,4
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ⁵⁸		0,67	0,4	-0,4	-2,2	-7,4
4. Rashodi za kamate ⁵⁹		2,17	2,4	2,0	2,1	2,0
5. Usklađivanje toka i stanja od čega:		-4,7	-0,6	-0,5	-0,3	-1,1
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁶⁰						
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁶¹						
od čega:						
- Prihodi od privatizacije						
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁶²						
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁶³		3,6	4,0	3,2	3,2	
Ostale relevantne varijable						
6. Likvidna finansijska sredstva ⁶⁴						
7. Neto finansijski dug (7 = 1 - 6)						

⁵⁷ Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

⁵⁸ Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

⁵⁹ Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

⁶⁰ Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁶¹ Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁶² Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁶³ Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁶⁴ AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP-a	ESA	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
1. Realni rast BDP-a (%)	B1g	2,9	4,0	3,0	2,7	2,6
2. Neto pozajmljivanje šire vlade	EDP.B.9	-3,6	-2,8	-1,6	0,1	5,4
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0
4. Jednokratne i ostale privremene mjere ⁶⁵		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Potencijalni rast BDP-a (%) ⁶⁶			2,7	2,7	2,7	2,7
Doprinosi:						
- rad						
- kapital						
- ukupna faktorska produktivnost						
6. Proizvodni jaz		-0,1	1,0	0,9	0,7	0,7
7. Ciklična komponenta budžeta		0,0	0,4	0,3	0,2	0,2
8. Ciklično prilagođeni saldo (2-7)		-3,6	-3,1	-1,9	-0,2	5,1
9. Ciklično prilagođeni primarni saldo (8-3)		-1,4	-0,8	0,1	1,9	7,2
10. Strukturni saldo (8-4)		-3,6	-3,1	-1,9	-0,2	5,1

Tabela 6: Odsupanje od prethodne verzije programa

	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
1. Rast BDP-a (% poeni)					
Prethodna verzija	2,9	3,2	4,4	2,6	
Posljednja verzija	2,9	4,0	3,0	2,7	2,6
Razlika	0,0	0,8	-1,4	0,1	
2. Neto pozajmljivanje šire vlade (% BDP-a)					
Prethodna verzija	-3,8	-6,1	-5,5	-3,8	
Posljednja verzija	-3,6	-3,1	-1,6	0,1	5,4
Razlika	0,2	3,0	3,9	3,9	
3. Bruto zaduženost šire vlade (% BDP-a)					
Prethodna verzija	66,6	71,61	74,92	77,52	
Posljednja verzija	63,3	65,4	66,5	66,1	59,7
Razlika	-3,3	-6,2	-8,4	-11,4	

⁶⁵ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

⁶⁶ Dok se ne postigne dogovor o Metodi proizvodne funkcije, države mogu koristiti svoje cifre (SP)

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

% BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
<i>od čega: starosni rashodi</i>							
- Rashodi za penzije							
- Penzije po osnovu socijalnog osiguranja							
- Starosne i prijevremene penzije							
- Ostale penzije (invalidska, porodična)							
- Radničke penzije (ukoliko su u široj vladi)							
- Zdravstvo							
- Dugoročna zdravstvena zaštita (<i>ranije bilo uključeno u zdravstvo</i>)							
Rashodi za obrazovanje							
Ostali starosni rashodi							
Rashodi za kamate							
Ukupni prihodi							
<i>od čega: prihodi od imovine</i>							
<i>od čega: od doprinosa za penzije (ili socijalnih doprinosa, prema potrebi)</i>							
Rezervni fond sredstava za penzije							
<i>od čega: imovina konsolidovanog javnog penzijskog fonda (osim državnih obaveza)</i>							
Pretpostavke							
Stopa rasta produktivnosti rada							
Stopa rasta realnog BDP-a							
Stopa učešća muškaraca (između 20 i 64 godine)							
Stopa učešća žena (između 20 i 64 godine)							
Ukupne stope učešća (između 20 i 64 godine)							
Stopa nezaposlenosti							
Odnos stanovništva sa 65 i više godina i ukupnog stanovništva							

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

% BDP-a	Godina 2017	Godina 2018
Državne garancije	7,64	Opciono
<i>Od čega: povezano sa finans. sektorom</i>	0,95	Opciono

Tabela 8: Osnovne pretpostavke iz međunarodnog ekonomskog okruženja na kojima se temelji okvir programa

Ovu tabelu bi trebalo uključiti u sam Program; u suprotnom, ove pretpostavke bi trebalo dostaviti Komisiji zajedno sa Programom.

	Veličina	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020
Kratkoročna kamatna stopa ⁶⁷	Godišnji prosjek					
Dugoročna kamatna stopa	Godišnji prosjek					
Devizni kurs USD/EUR	Godišnji prosjek	1,1069	1,1295	1,178	1,178	
Nominalni efektivni devizni kurs	Godišnji prosjek					
Devizni kurs prema euru	Godišnji prosjek	1,0	1,0	1,0	1,0	
Rast svjetskog BDP-a, izuzimajući EU	Godišnji prosjek	3,3	3,8	4,0	4,0	
Rast BDP-a u EU	Godišnji prosjek	1,9	2,3	2,1	1,9	

⁶⁷Ukoliko je neophodno, isključivo tehnička pretpostavka.

Rast relevantnih inostranih tržišta	Godišnji prosjek					
Obim svjetskog uvoza, isključujući EU	Godišnji prosjek	1,287129	4,2	4,1	4,1	
Cijene nafte(Brent, USD po barelu)	Godišnji prosjek	44,8	53,6	55,7	54,7	

Tabela 9: Odabrani socijalni i pokazatelji zapošljavanja⁶⁸

	Izvor podataka ⁶⁹	Godina 2014	Godina 2015	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018
1. Ukupna stopa učešća na tržištu rada(%) (15 godina i više)	e	52,7	53,7	54,5		
- muškarci	e	59,5	60,1	61,8		
- žene	e	46,2	47,6	47,6		
2. Ukupna stopa zaposlenosti (%) (15 godina i više)	e	43,2	44,3	44,9		
- muškarci	e	48,9	49,4	50,5		
- žene	e	37,8	39,4	39,4		
3. Ukupna stopa nezaposlenosti(%) (15 godina i više)	e	18,0	17,5	17,7		
- muškarci	e	17,8	17,7	18,2		
- žene	e	18,2	17,3	17,1		
4. Ukupna stopa dugoročne nezaposlenosti (%)	e	14,0	13,6	13,4		
- muškarci	e	13,8	13,6	13,8		
- žene	e	14,1	13,3	12,8		
5. Ukupna stopa nezaposlenosti (%) mladih (15-24 godina)	e	35,8	37,6	35,9		
- muškarci	e	(36,0)	(39,9)	36,9		
- žene	e	35,4	34,5	(34,6)		
6. Mladi (15-24) koji nijesu zaposleni, koji nijesu u sistemu obrazovanja ili na obuci (NEET), u %		17,7	19,1	18,4		
7. Rano napuštanje škole, u% (po definiciji Eurostata)		22,6	23,4	22,3		
8. Stopa učešća u obrazovanju i zaštiti u ranom djetinjstvu	e	5,1	5,7	5,5		
9. GINI koeficijent	e	35,8	37,5	37,7	42,9	
10. Nejednakosti u preraspodjeli prihoda S80/S20		97,5	98,6	98,1	99,0	
11. Rashodi za socijalnu zaštitu kao % BDP-a		26,2 (2013)	n/a	n/a		
12. Rashodi za zdravstvo kao % BDP-a	e	4,3 (2013)	n/a	n/a		
13. Pod rizikom od siromaštva prije socijalnih transfera, % stanovništva	e	14,8	13,8	13,5	13,6	
14. Stopa siromaštva (za 2013. godinu)	e	1,8	1,7	1,7	1,7	
15. Jaz siromaštva (Molimo naznačite koji podaci su dostupni za vašu zemlju)	e					

⁶⁸Imajući u vidu različitu dostupnost podataka i brojne definicije koje se koriste za pokazatelje, zemlje treba da koriste podatke Eurostata kada su oni dostupni. U slučaju da su podaci iz nacionalnih ili međunarodnih izvora, treba dodati fusnotu za svaki pokazatelj koja označava na koji način se on definiše. U slučaju da za neki od pokazatelja ne postoje podaci, molimo provjerite da li su bilo koji podaci dostupni za sličan pokazatelj i obrazložite. Preporučuje se da godina X=2015. U slučaju da ne postoje podaci za 2015., podaci dostupni za prethodne godine (2014., 2013.) unose se u odgovarajuće kolone. Za sve pokazatelje vrijednosti se unose u tabelu, ne godišnja promjena vrijednosti kao kod nekih drugih tabela.

⁶⁹Za pokazatelje označene „e“, pokazatelji Eurostata bi trebalo da budu dostupni za sve zemlje kandidate.

Tabela 10: Matrica obaveza politike

Opis politike	2017	2018	2019	2020
	Prioritetna reformska mjera 1: Uvođenje sistema elektronskih javnih nabavki			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-50.000	-50.000	-50.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		50.000	50.000	50.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		660.000	525.000	315.000
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		660.000	525.000	315.000
	Prioritetna reformske mjere 2: Unapređenje zakonodavno – regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-12.000	-12.000	- 12.000	- 12.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	12.000	12.000	12.000	12.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 3: Donošenje Uredbe o jedinstvenom prozoru (single window-a) za formalnosti u pomorskom saobraćaju			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)			-15.000€	-105.000€
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)			15.000	105.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)			85.000	595.000
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni				

	Prioritetne reformska mjera 4: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-315.000	-315.000	-315.000	-315.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	315.000	315.000	315.000	315.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 5: Podsticanje investicija u sektoru industrije			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-1.300.000	-1.250.000	-1.300.000	-1.300.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	1.300.000	1.250.000	1.300.000	1.300.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 6: Podrška za razvoj i modernizaciju sektora industrije			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-100.000	-150.000	-200.000	-200.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	-100.000	-150.000	-200.000	-200.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				

	Prioritetna reformska mjera 7: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-11.000.000	-11.000.000	-11.500.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		11.000.000	11.000.000	11.500.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		9.700.000	20.000.000	20.000.000
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 8: Diverzifikacija turističkog proizvoda			
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-879.335	-879.335*	-879.335*
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		879.335	879.335*	879.335*
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 9: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencijalni nadzor i solventnost banaka			
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		0	0	0
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		0	0	0
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				

	Prioritetna reformska mjera 10: Uvođenje e-servisa u radu katastarskih službi			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-120.000	-150.000	-50.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)	*	80.000*	150.000*	250.000*
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	50.000	200.000**	300.000	300.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 11: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji i implementacija sistema elektronske fiskalizacije			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-1.000.000	+29.000.000	
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)			30.000.000	
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		1.000.000	1.000.000	
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 12: Unaprjeđenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-28.120	-300.000	-400.000	-500.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	-28.120	-300.000	-400.000	-500.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)	151.500.000	140.000.000	140.000.000	140.000.000
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				

	Prioritetna reformska mjera 13: Unaprjeđenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	-132.457	-160.215	-180.215	-180.215
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	-132.457	-160.215	-180.215	-180.215
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)	40.756	44.455	31.862	31.862
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 14: Uvođenje jedinstvenog informacionog sistema u oblasti planiranja i izgradnje objekata			
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-450.000	-200.000	-200.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		-450.000	-200.000	-200.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 15: Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici			
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-20.000	-3.000.000	-3.000.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		20.000	3.000.000	3.000.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		Kredit Svjetske banke: 130.000		

	Prioritetna reformska mjera 16: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine			
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		0	0	0
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)		0	0	0
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		0	0	0
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 17: Implementacija CEFTA Dodatnog protokola 5 i usvajanje CEFTA Dodatnog Protokola 6			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		/	/	/
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)		/	/	/
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		/	/	/
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 18: Razvoj kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	- 184.560	- 246.080	- 270.000	- 300.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	184.560	246.080	270.000	300.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)			IPA 650.000	

	Prioritetna reformska mjera 19: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)	- 60.499	- 250.000	- 300.000	- 350.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)	60.499	250.000	300.000	350.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
	Prioritetna reformska mjera 20: Implementacija zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada			
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-5.800.000	-5.800.000	-5.800.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		5.800.000	5.800.000	5.800.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				

Prilozi 2:

BDP (u mil. €)	4202.1		4397.7		4569.4		4729.6	
Budžet Crne Gore	Procjena 2017		Procjena 2018		Procjena 2019		Procjena 2020	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	1580.02	37.6	1705.25	38.8	1770.01	38.7	1822.92	38.5
Porezi	979.1	23.3	1086.3	24.7	1146.7	25.1	1193.1	25.2
Porez na dohodak fizičkih lica	117.7	2.8	134.1	3.1	136.8	3.0	139.5	2.9
Porez na dobit pravnih lica	48.7	1.2	49.9	1.1	51.9	1.1	53.6	1.1
Porez na promet nepokretnosti	1.5	0.0	3.4	0.1	3.5	0.1	3.5	0.1
Porez na dodatu vrijednost	550.5	13.1	617.3	14.0	647.0	14.2	675.6	14.3
Akcize	225.6	5.4	246.4	5.6	271.8	5.9	284.6	6.0
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	25.8	0.6	25.1	0.6	25.5	0.6	25.8	0.5
Ostali državni prihodi	9.2	0.2	10.0	0.2	10.3	0.2	10.5	0.2
Doprinosi	500.5	11.9	511.5	11.6	519.4	11.4	529.6	11.2
Takse	13.4	0.3	18.7	0.4	17.0	0.4	14.3	0.3
Naknade	18.1	0.4	26.0	0.6	26.3	0.6	26.7	0.6
Ostali prihodi	35.6	0.8	33.4	0.8	33.8	0.7	34.3	0.7
Primici od otplate kredita	6.7	0.2	4.8	0.1	4.9	0.1	5.0	0.1
Donacije	26.6	0.6	24.5	0.6	21.8	0.5	20.0	0.4
Izdaci	1752.02	41.7	1821.47	41.4	1813.34	39.7	1615.94	34.2
Tekuća budžetska potrošnja	1493.4	35.5	1533.8	34.9	1529.5	33.5	1535.9	32.5
Tekući izdaci	738.1	17.6	779.0	17.7	779.9	17.1	779.0	16.5
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	439.1	10.5	439.0	10.0	441.6	9.7	442.4	9.4
Ostala lična primanja	10.1	0.2	12.5	0.3	12.0	0.3	12.0	0.3
Rashodi za materijal i usluge	79.1	1.9	96.2	2.2	92.5	2.0	93.0	2.0
Tekuće održavanje	20.6	0.5	22.3	0.5	22.0	0.5	22.0	0.5
Kamate	95.4	2.3	85.5	1.9	91.4	2.0	91.4	1.9
Renta	9.1	0.2	9.6	0.2	9.5	0.2	9.5	0.2
Subvencije	27.3	0.7	27.0	0.6	26.0	0.6	24.5	0.5
Ostali izdaci	32.8	0.8	38.6	0.9	38.0	0.8	37.0	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	24.4	0.6	48.3	1.1	46.9	1.0	47.2	1.0
Transferi za socijalnu zaštitu	562.4	13.4	551.4	12.5	553.9	12.1	560.2	11.8
Prava iz oblasti socijalne zaštite	112.4	2.7	79.8	1.8	79.6	1.7	79.1	1.7
Sredstva za tehnološke viškove	15.4	0.4	20.4	0.5	16.1	0.4	14.6	0.3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	410.2	9.8	425.7	9.7	433.2	9.5	440.5	9.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	15.9	0.4	16.5	0.4	16.0	0.4	16.5	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	8.5	0.2	9.0	0.2	9.0	0.2	9.5	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	167.8	4.0	183.5	4.2	179.0	3.9	180.0	3.8
Kapitalni budžet	258.6	6.2	287.7	6.5	283.8	6.2	80.0	1.7
Pozajmice i krediti	2.4	0.1	2.9	0.1	2.4	0.1	2.4	0.1
Rezerve	22.8	0.5	17.0	0.4	14.3	0.3	14.3	0.3
Otplata garancija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Neto povećanje obaveza	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Suficit/ Deficit	-172.0	-4.1	-116.2	-2.6	-43.3	-0.9	207.0	4.4
Korigovani suficit/deficit	-172.0	-4.1	-116.2	-2.6	-43.3	-0.9	207.0	4.4
Primarni deficit	-76.6	-1.8	-30.8	-0.7	48.1	1.1	298.4	6.3
Otplata duga	220.4	5.2	179.7	4.1	529.3	11.6	759.5	16.1
Otplata duga rezidentima	51.9	1.2	50.7	1.2	77.6	1.7	147.6	3.1
Otplata duga nerezidentima	134.8	3.2	100.6	2.3	436.7	9.6	596.9	12.6
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	33.7	0.8	28.4	0.6	15.0	0.3	15.0	0.3
Nedostajuća sredstva	-392.4	-9.3	-295.9	-6.7	-572.6	-12.5	-552.5	-11.7
Finansiranje	392.4	9.3	295.9	6.7	572.6	12.5	552.5	11.7
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	100.0	2.4	0.0	0.0	100.0	2.2	100.0	2.1
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	292.4	7.0	295.9	6.7	472.6	10.3	452.5	9.6
Prihodi od privatizacije	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Povećanje/smanjenje depozita	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

BDP (u mil. €)	4202.1		4397.7		4569.4		4729.6	
Javna potrošnja	2017		2018		2019		2020	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	1787.84	42.55	1941.82	44.16	2019.96	44.2	2077.86	43.9
Porezi	1114.88	26.53	1229.42	27.96	1292.64	28.3	1342.02	28.4
Porez na dohodak fizičkih lica	156.22	3.72	173.39	3.94	176.82	3.9	180.31	3.8
Porez na dobit pravnih lica	48.75	1.16	49.88	1.13	51.95	1.1	53.65	1.1
Porez na promet nepokretnosti	13.67	0.33	15.78	0.36	16.10	0.4	16.40	0.3
Porez na dodatu vrijednost	550.46	13.10	617.34	14.04	646.97	14.2	675.64	14.3
Akize	225.62	5.37	246.37	5.60	271.76	5.9	284.56	6.0
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	25.79	0.61	25.14	0.57	25.48	0.6	25.81	0.5
Lokalni porezi	85.15	2.03	91.46	2.08	93.28	2.0	95.15	2.0
Ostali državni porezi	9.21	0.22	10.05	0.23	10.28	0.2	10.49	0.2
Doprinosi	500.46	11.91	511.55	11.63	519.44	11.4	529.56	11.2
Takse	19.46	0.46	24.83	0.56	23.32	0.5	20.71	0.4
Naknade	65.02	1.55	93.87	2.13	104.22	2.3	106.12	2.2
Ostali prihodi	48.82	1.16	46.87	1.07	47.59	1.0	48.31	1.0
Primici od otplate kredita	6.73	0.16	4.83	0.11	4.89	0.1	4.96	0.1
Donacije	32.47	0.77	30.46	0.69	27.86	0.6	26.19	0.6
Javna potrošnja	1919.80	45.69	2012.61	45.77	2017.05	44.1	1823.72	38.6
Tekuća javna potrošnja	1619.57	38.54	1662.45	37.80	1660.76	36.3	1669.79	35.3
Tekući izdaci	818.44	19.48	860.97	19.58	863.53	18.9	864.31	18.3
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	485.14	11.55	485.90	11.05	489.43	10.7	491.19	10.4
Ostala lična primanja	14.57	0.35	17.13	0.39	16.67	0.4	16.76	0.4
Rashodi za materijal i usluge	94.67	2.25	112.02	2.55	108.66	2.4	109.48	2.3
Tekuće održavanje	26.45	0.63	28.26	0.64	28.05	0.6	28.17	0.6
Kamate	99.53	2.37	89.72	2.04	95.76	2.1	95.85	2.0
Renta	9.62	0.23	10.12	0.23	10.03	0.2	10.04	0.2
Subvencije	28.08	0.67	27.76	0.63	26.77	0.6	25.28	0.5
Ostali izdaci	35.98	0.86	41.81	0.95	41.26	0.9	40.33	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	24.41	0.58	48.25	1.10	46.90	1.0	47.20	1.0
Transferi za socijalnu zaštitu	563.53	13.41	552.54	12.56	555.07	12.1	561.39	11.9
Prava iz oblasti socijalne zaštite	113.53	2.70	80.95	1.84	80.79	1.8	80.31	1.7
Sredstva za tehnološke viškove	15.40	0.37	20.40	0.46	16.11	0.4	14.61	0.3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	410.15	9.76	425.67	9.68	433.17	9.5	440.47	9.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	15.93	0.38	16.50	0.38	16.00	0.4	16.50	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	8.53	0.20	9.03	0.21	9.00	0.2	9.50	0.2
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	209.74	4.99	226.36	5.15	222.67	4.9	224.55	4.7
Kapitalni budžet	300.23	7.14	350.16	7.96	356.28	7.8	153.93	3.3
Pozajmice i krediti	3.11	0.07	3.57	0.08	3.14	0.1	3.15	0.1
Rezerve	24.76	0.59	19.01	0.43	16.35	0.4	16.39	0.3
Otplata garancija	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.0	0.00	0.0
Neto povećanje obaveza	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/deficit	-131.96	-3.14	-70.79	-1.61	2.91	0.1	254.14	5.4
Korigovani suficit/deficit	-131.96	-3.14	-70.79	-1.61	2.91	0.1	254.14	5.4
Primarni deficit	-32.44	-0.77	18.93	0.43	98.67	2.2	349.98	7.4
Otplata duga	280.42	6.67	240.66	5.47	582.31	12.7	810.51	17.1
Otplata glavnice rezidentima	78.91	1.88	77.68	1.77	94.62	2.1	164.64	3.5
Otplata glavnice nerezidentima	137.79	3.28	104.60	2.38	440.69	9.6	600.87	12.7
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	63.72	1.52	58.38	1.33	47.00	1.0	45.00	1.0
Nedostajuća sredstva	-412.38	-9.81	-311.45	-7.08	-579.40	-12.7	-556.37	-11.8
Finansiranje	412.38	9.81	311.45	7.08	579.40	12.7	556.37	11.8
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	106.00	2.52	10.00	0.23	110.00	2.4	110.00	2.3
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	296.41	7.05	299.89	6.82	476.64	10.4	456.53	9.7
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	5.00	0.12	5.00	0.11	5.00	0.1	5.00	0.1
Transferi iz budžeta CG	3.00	0.07	3.00	0.07	4.00	0.1	4.00	0.1
Korišćenje depozita države	1.96	0.05	-6.44	-0.15	-16.24	-0.4	-19.16	-0.4